

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA
DVADESET SEDMI SUSRET

ZAVRŠNI DOKUMENT

OPŠTE KONSTATACIJE • UVODNA REČ • PORUKE

KOPAONIK, 13–17. decembra 2014.

Izdavač: KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA
Beograd, Krunska 74, Tel. (011) 244-69-10
Fax (011) 244-30-24; E-mail: upj@EUnet.rs;
www.Kopaonikschool.org

Štampa: Futura, Petrovaradin

**OPŠTE
KONSTATACIJE**

Dvadeset sedmi susret pravnika Kopaoničke škole prirodnog prava održan je na Kopaoniku, od 13. do 17. decembra 2014. godine, pod stalnim naslovom *Pravda i pravo*, a sa godišnjom temom *PRAVO I NAČELO SAVESNOSTI I POŠTENJA*.

Višednevni rad se odvijao u skladu sa usvojenim Heksagonom Kopaoničke škole prirodnog prava, kroz šest katedri:

- I Pravo na život**
- II Pravo na slobodu**
- III Pravo na imovinu**
- IV Pravo na intelektualnu tvorevinu**
- V Pravo na pravdu**
- VI Pravo na pravnu državu.**

U okviru katedri radile su sledeće sekcije:

Život; Zdravlje; Ekologija; Sport (I katedra).

Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti; Sloboda ličnosti – opšta sloboda i porodično-pravna sloboda ličnosti; Upravno-pravna zaštita slobode (II katedra).

Kodifikacije, svojina i druga stvarna prava, svojina i nasleđe, restitucija i privatizacija; Porezi i poreska politika; Ugovor i odgovornost za štetu;

Privredna društva; Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža; Banke i bankarski poslovi; Radni odnosi (III katedra).

Industrijska svojina, Autorsko pravo (IV katedra).

Sud u koneksitetu pravde – sudska praksa, procedura, izvršenje; Međunarodni odnosi i pravda – međunarodno pravo – elementi inostranosti; Pravo Evropske unije (V katedra).

Pravna država – teorijska i praktična iskustva (VI katedra).

* * *

Za Dvadeset sedmi susret Kopaoničke škole prirodnog prava, pod naslovom *Pravo i načelo savesnosti i poštenja* napisano je 245 referata od kojih je publikovano 188 referata, domaćih i inostranih autora. Svi referati su raspoređeni prema Heksagonu Kopaoničke škole u 6 katedri i 23 sekcije. Ukupno objavljeni referati obuhvataju četiri toma na 2.900 stranica štampanog teksta.

Dvadeset sedmom susretu Škole prisustvovalo je, kao i ranijih godina, oko 2.000 učesnika – pravnik sa raznih univerziteta, akademija, naučnih institucija, sudova, advokature i drugih pravosudnih organizacija, upravnih organa i javnih službi, udruženja građana, nevladinih organizacija, privrednih preduzeća i privrednih asocijacija, bankarskih i osiguravajućih organizacija, kao i drugih društvenih institucija.

U radu Škole, pored domaćih učesnika, učestvovalo je oko 60 istaknutih pravnik, teoretičara i praktičara iz inostranstva i to kao autori objavljenih referata ili kao neposredni učesnici u radu pojedinih sekcija. Učesnici iz inostranstva bili su iz sledećih zemalja: Austrije, Belorusije, Nemačke, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država, Italije, Velike Britanije, Turske, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Republike Srpske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore.

* * *

Svim učesnicima Skupa uručena je i Bibliografija svih objavljenih radova Škole (1987–2014) sa imenima autora i naslovima referata.

* * *

Uprava Kopaoničke škole primila je i ove godine veliki broj dopisa – pozdrava i čestitanja iz brojnih evropskih i vanevropskih zemalja od strane značajnih naučnih i državnih institucija, kao i istaknutih naučnika i stručnjaka iz svih oblasti prava. Jedan broj ovih dopisa je pročitana na plenarnim sednicama Dvadeset sedmog susreta. Rad Škole je bio medijski praćen.

Rad se odvijao na plenarnim sednicama i na specijalizovanim radnim zasedanjima u okviru katedri prema Programu koji je sačinjen shodno koncepciji Heksagona Kopaoničke škole prirodnog prava.

U radnim telima i svim drugim oblicima aktivnosti vladala je naučno-stručna i kolegijalna atmosfera.

Urednici, autori i drugi učesnici, a naročito inostrani, izrazili su opštu ocenu prema kojoj je Dvadeset sedmi susret Škole tradicionalno u potpunosti ispunio očekivanja.

* * *

Kopaonička škola prirodnog prava i ovogodišnjim radom je nastavila afirmaciju ideje prirodnog prava, tj. univerzalnih ljudskih prava kojima je temelj stoletna filozofija Prava i Pravde, danas izražena u savremenim kodifikacijama ljudskih prava u okviru dokumenata OUN i drugih miroljubivih međunarodnih organizacija.

Škola je i ove godine ponovila konstataciju da između proklamovanih ljudskih prava i njihovih ostvarenja postoji veliki raskorak koji se može smanjiti ili u velikoj meri prevazići, samo atributima pravne države, demokratske kulture i tolerancije kao izraza duhovne slobode i kulture razuma. U tom pogledu postoje velike razlike u svetu i u različitim oblastima života u zavisnosti od stepena opšte kulture konkretne zajednice.

* * *

Na prvoj i završnoj plenarnoj sednici, Kopaoničkoj školi prirodnog prava upućene su reči naučne časti, priznanja i vere u ukupnost njene misije

koju ona ima u savremenom pravničkom svetu, i to od strane brojnih učesnika – inostranih i domaćih autoriteta prava i pravne nauke.

* * *

Na prvoj plenarnoj sednici Kopaoničke škole, posle pozdravnih reči domaćih i inostranih učesnika, osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava akademik prof. dr Slobodan Perović održao je usmenu Uvodnu reč sa temom *Prirodno pravo i načelo savesnosti i poštenja*. Na završnoj plenarnoj sednici 16. decembra 2014. godine, donesena je odluka da ova Uvodna reč predstavlja sastavni deo Završnog dokumenta Dvadeset sedmog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava i da se kao takva javno objavi.

* * *

Nastavljajući tradiciju Kopaoničke škole prirodnog prava da se na sintetizovan način najširoj javnosti prezentiraju rezultati rada katedri i njihovih sekcija, na Završnoj plenarnoj sednici svi urednici su saopštili osnovne konstatacije, predloge i sugestije u formi poruka, koje su prihvaćene i koje se, kao sastavni deo Završnog dokumenta, radi obaveštavanja najšire javnosti, objavljuju u celini.

One ne mogu sveobuhvatno da izraze bogatstvo mnogih ideja, predloga i mišljenja koja su sadržana u referatima i diskusijama. Zato se, radi bar delimičnog prikaza pitanja koja su tretirana, u prilogu Završnog dokumenta, objavljuje i pregled svih tema koje su u referatima obrađene. Celina toga teksta objavljena je u časopisu "Pravni život", četiri toma, br. 9 do 12 iz 2014. godine, na 2.900 stranica. Pored toga, isti tekst objavljen je i u elektronskoj verziji.

Ceo rad Dvadeset sedmog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava zabeležen je audiotehnikom, tako da se, pored objavljenih referata u časopisu "Pravni život", stavlja na uvid i kompletna diskusija koja se vodila na plenarnim i katedarskim sastancima. Audiotehnički zapisi se nalaze u biblioteci Škole i dostupni su javnosti.

NIKOLA SELAKOVIĆ,
ministar pravde u Vladi Republike Srbije

*Visoko uvaženo Predsedništvo Kopaoničke škole prirodnog prava,
Vaša ekselencijo,
Uvažene kolege pravници,
Dragi gosti i prijatelji*

Dozvolite mi da se zahvalim od srca organizatorima Kopaoničke škole prirodnog prava, na prvom mestu Akademiku profesoru dr Slobodanu Petroviću, na ovoj izuzetno velikoj časti koju mi je ukazao pozvavši me da vam se obratim i da, na takav način, uzmem učešće u svečanom otvaranju Kopaoničke škole prirodnog prava.

Teško je posle nekog vremena bavljenja politikom vratiti se u lepu i čistu pravničku nauku i pripremiti besedu koja treba da bude isključivo posvećena njoj. Zakonotvorac je umoran i rutiniziran. U propisima traje parada ustaljenih fraza, reči i formualcija. Na delu je inflacija propisa. Tako primerena savremenoj državi koja fragmentuje i usitnjava pravni sistem i stvara međusobno odvojena i gotovo ničim povezana ostrva pravnog poretkta. Sprečava i da se jasno spoznaju vrednosti koje pravo štiti i uspostavi jasna hijerarhija među njima. Dominira dogmatski metod u tumačenju prava. Mnoštvo propisa zastrašuje, pojačava strah od greške, ukrućuje i kao da robotizuje svakoga ko ih primenjuje. Svaki korak izvan jezičkog tumačenja prava smatra se opasnim, potencijalno proizvoljnim. Savremeni pravnici traže još i još propisa, reči, i opravdanja za sve manju kreativnost, još izgovora za bekstvo od odgovornosti. Mnoštvo propisa ugrožava svest o obaveznosti prava. Kao da smo u začaranom krugu. Propisi se donose i menjaju da bi se ojačala pravna sigurnost, a nje je, opet sa svakim novim propisom sve manje. I kao da više ne važi ona čuvena Tacitova maksima – *Res publica corrupta plurime leges*– “Kada država ne valja mnoštvo je zakona” jer su

i najbolje države preplavljene mnoštvom propisa u kojima se niko lako ne snalazi.

Nasuprot tom kazuističkom udaru, stoje pravna načela, pravni standardi koji svojom opštošću i primenljivošću na mnoštvo situacija omogućavaju da pravo odgovori na konkretan činjenični sklop i onda kada pravna norma ne pruža odgovor ili čak uprkos njemu. Istina, savremeni pravnici neretko se mršte i na sam pomen reči *pravda*, *pravičnost*, *dobri običaji*, *pravila morala*, *savesnost i poštenje*, smatrajući ih neodređenim i mogućim izvorom samovolje sudija. Ali izgleda da danas do samovolje sudija, hteo on to ili ne, pre vodi komplikovan, zamršen i nejasan pravni poredak nego pravni standardi. Razume se, ako se pravilno primenjuju.

Načelo savesnosti i poštenja jeste jedno od najčešćih u istoriji prava i u uporednom građanskom pravu. U rimsko doba primenjivano je u ugovornom pravu i izražavalo se pojmovima *fides* i *bona fides*, koji prema Digestama označavaju *poverenje*, *iskrenost* i *držanje date reči*. Njegov značaj vremenom nije opadao. Nalazi se i u savremenim kodifikacijama građanskog prava – u nemačkom, italijanskom, francuskom Građanskom zakoniku, a možda najlepše i najšire formuliše ga švajcarski Građanski zakonik: “Svako je obavezan da u vršenju svojih prava i obaveza postupa prema savesnosti i poštenju” (član 2, stav 1 Zakonika). Naš Zakon o obligacionim odnosima kaže: “U zasnivanju obligacionih odnosa i ostvarivanju prava i obaveza iz tih odnosa strane su dužne da se pridržavaju načela savesnosti i poštenja” (čl. 12 Zakona).

Načelom savesnosti i poštenja najviše se bavila nemačka pravna nauka. Ona savesnost definiše kao pouzdanost, odanost, iskrenost, a poštenje ispunjavanje onoga što je obećano. Savesnom ponašanju odgovara se poštenjem, a poštenju se odgovara savesnim ponašanjem. Time se zasniva uzajamno poverenje između ugovornih strana.

Apstraktnost načela konkretizuje se odgovorom na pitanje koja prava i obaveze nastaju primenom načela, šta je njegova svrha. Nesumnjivo je, da je opšta svrha načela u tome da se njime odrede ona prava poverioca i obaveze dužnika koje ne proizlaze iz ugovora i zakona. Unutar toga, načelo najpre služi da se zasnjuju sporedne i dopunske obaveze koje počivaju na obziru koje jedna strana treba da ima prema drugoj, tzv. stvaralačka uloga načela. Potom, načelom savesnosti i poštenja ugovorna strana onemogućava se da zloupotrebi svoje pravo ili da na nedozvoljen način koristi svoj položaj. Posredi je ograničavajuća uloga načela čiji se naročito zanimljiv vid ogleda u zabrani protivrečnog ponašanja (*venire contra factum propriam*), koja po-

stoji kada ugovorna strana svojim ponašanjem stvori prilike koje kod druge strane izazovu očekivanje da će se prva ponašati na jedan način, pa prva strana promeni svoje ponašanje. Preokret u ponašanju na koje se opravdano oslonila druga ugovorna strana, ostaje bez dejstva. Ako se dužnik uporno ponašao kao da će ispuniti svoju obavezu, onda ne može da se uspešno pozove na zastarelost (preokret u ponašanju), ako je ranijim ponašanjem kod poverioca stvorio opravdano uverenje da će ispuniti obavezu. Konačno, načelom savesnosti i poštenja omogućava se i izmena ugovora kojom se strane prilagođavaju promenjenim okolnostima. Naš Zakon o obligacionim odnosima (član 136) ne uvažava odricanje ugovorne strane od pozivanja na pojedine promenjene okolnosti ako je ono nastalo povredom načela savesnosti i poštenja.

Načelo savesnosti i poštenja nagrađuje vrlinu, ali omogućava i da se sam pojam vrline menja s protekom vremena. Ono predstavlja snažan moralni upliv u pravni poredak. Podrazumeva samosvesnog i odgovornog sudiju koji ne beži od slobode, koji je glasnogovornik društva i etike, koji pravnu struku ne svodi na puku interpretaciju propisa, koji nije automat za izricanje presude.

Da je to moguće, naše sudstvo pokazalo je još pre usvajanja Zakona o obligacionim odnosima, obiljem presuda koje na tom načelu počivaju. Nema razloga da tako ne bude i danas. Možda je to jedan od puteva za stvaralačko snalaženje u mnoštvu propisa koje je imanentno savremenoj državi i koje više nego primena pravnih načela narušava pravnu sigurnost.

Možda je to jedan od načina da se uvidi i na neki način rehabilituje lepota prava i ekskluzivnost pravničke struke. Jer ta ekskluzivnost i stvaralaštvo, razumevanje da je pravo živi i stalni sukob vrednosti koji izvire iz samog života čoveka u društvu i da postoji paralelno sa moralnim poretkom, i razlikuje pravnik od nekog (da se podsetimo reči profesora Dragoljuba Arandelovića): “koji je dugo služio po sudovima i mehanički naučio masu paragrafa ne shvatajući njihov smisao niti međusobnu vezu”.

Visokopoštovano Predsedništvo, uvaženi akademike Peroviću, uvaženi profesore Orliću, hvala vam na zaista velikoj časti koju ste mi ukazali pozivajući me da svojim govorom otvorim Dvadesetsedme susrete Kopaoničke škole prirodnog prava 2014. godine.

*Akademik RAJKO KUZMANOVIĆ,
predsjednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske*

*Poštovani i cijenjeni predsjedniče Kopaoničke škole
prirodnog prava, akademiče Peroviću,
Poštovano Predsjedništvo,
Poštovani profesore Orliču,
Poštovani učesnici Skupa,
Dame i gospodo,*

Kao predsjednik Udruženja pravnika Republike Srpske, stojim ovde pred vama, časnim ljudima, pobornicima Kopaoničke pravne škole prirodnog prava. Roje mi se misli kako kratko reći a mnogo reći. Želim da kažem da moje prve misli usmerene su na to da u svoje ime i u ime oko 3000 aktivnih pravnika Republike Srpske, pozdravim ovaj Skup a posebno da poželim akademiku Peroviću, osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava, još mnogo ovakvih skupova i ovakvog karaktera kakav on uspostavlja.

Takođe, želio bih da vama učesnicima i pobornicima ove Škole uputim riječi zahvalnosti što uporno i nepokolebljivo slijedite ideju prirodnog prava, pravednog prava i provodivog pozitivnog prava. Ideja prirodnog prava na našim Balkanskim prostorima rođena je baš ovdje, na ovoj prelijepoj planini, kao Kopaonička škola prirodnog prava, čiji je osnivač vispreni, umni i nenadmašni akademik Slobodan Perović.

Kopaonička škola prirodnog prava organizuje već dvadeset sedam godina ovakve skupove i ima tendenciju dugog trajanja. Svi mi smo stupčiči ove velike kopaoničke građevine ali je glavni stub, karijatida ove Škole akademik Perović. Šta to nosi ovog čoveka, naučnika i humanistu u svijet filozofije prirodnog prava. Zašto i zbog čega uporno radi skoro tri decenije da bi stvorio neprolaznu i svetski priznatu Kopaoničku školu prirodnog prava. Pokušavam naći razloge, ponekada nije ni teško naći, pa zato razloge pronalazim u njegovoj snažnoj umnosti, pravnoj kulturi i dubokoj čovječnosti u kojoj donimiraju carstvo slobode, pravde i prirodnog prava. Eho Škole prirodnog prava sa ove prelijepe Pančićeve planine, čuje se preko Balkana, Evrope, do Rusije, Kine, Sjedinjenih Država pa i UNESO-a. U tom odjeku jasno se raspoznaju velike i snažne misli i riječi – čovjek, sloboda, pravda, jednakost, pravedno pravo, pozitivno pravo, ali najsnažnije odjekuje riječ prirodno pravo. Ova Škola nas uči da prirodno pravo ne proturiječi pozi-

tivnom, ali ukazuje da je pozitivno pravo bliže pravednom pravu i da svako pozitivno pravo treba oplemeniti prirodnim pravom.

Dvadeset sedam bjeseda profesora Perovića predstavljaju snažnu i dubinsku analizu filozofije prirodnog prava. Mnogo je snažnih poruka, teorema, uputa, apela i savjeta koje su odavde potekle. U jednoj od ranijih besjeda akademik Perović kaže: Kopaonička škola prirodnog prava postavila je granicu koja dijeli polje prava od pustinje neprava. A potom, u dvanaestoj besjedi, prije petnaest godina, na temu *Moć prirodnog prava i pravne kulture*, dodaje da Kopaonička škola odbacuje provobitni pravni princip odmazde i činjenja zla. Delimično prihvata hrišćanski pravni princip – ne čini zlo, a zasniva pravni princip na ljudskom pravu – učini dobro. Još je mnogo principa Kopaoničke škole formulisanih kroz ovih 27 susreta, pa bi se moglo sačiniti kodeks snažnih poruka koje bi trebalo da nas motivišu da postanemo još veći pobornici prirodnog prava.

U tom smjeru, želim dobar uspjeh ovom Skupu.

Dozvolite mi da akademiku Slobodanu Peroviću uručim *zlatnu plaketu* Udruženja pravnika Republike Srpske, kao osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava i kao čoveku koji je dao snažan doprinos univerzalnim principima filozofije prirodnog prava. Želim da i dalje ostane tu gde jeste i da vodi ovu Školu i molim ga da primi ovu Zlatnu plaketu našeg Udruženja.

VLADIMIR ČAUŠEV,
ambasador Republike Belorusije

*Poštovani gospodine predsjedniče Udruženja,
Poštovani akademice Peroviću,
Uvaženi skupe, dragi gosti,*

Zadovoljstvo mi je i čast da kao pravnik po struci, a diplomata po zanimanju, budem na otvaranju tradicionalnog Dvadeset sedmog skupa, uvaženog, poštovanog širom Evrope i širom sveta. Ja sam ovde već drugi put i nadam se da vaša tradicija zaživi još snažnije i šire. Naravno, i u Belorusiji postoji Savez pravnika i slični skupovi, možda samo usmereni na Istok, Sever, malo na Zapad i malo na Jug. Ovde Jugoistočna Evropa ima svoje tradicije, a mi pravimo takvu teoriju i praksu i naš predsednik je pristalica takvog pristupa da saraduje vaša evropska integracija sa našom evroazijском integracijom, na korist našeg naroda, a to znači i uloga pravnika ovde

je neprocenjiva, znači svaki pravnik to je poseban svet, a naravno Udruženje pravnika je cela galaksija.

Želim vam puno uspeha, zdravlja, Predsedništvu i svima vama.

Dr THOMAS MEYER
rukovodilac Programa za pravnu reformu za Južni Kavkaz
nemačka organizacija GIZ

Poštovani profesore Peroviću,
Poštovani profesore Orliću,

Zahvaljujem se na mogućnosti da vam se obratim. Ja sam rukovodilac Projekta pravne reforme. Ja vam se ovde obraćam kao prijatelj. Prvo što sam uradio kada sam bio u Gruziji je bilo da pročitam istorijski roman. Radi se o srednjem veku, dva heroja koji su se sprijateljili na jedan veoma dramatičan način i to prijateljstvo je trajalo doveka. Ja sam iz zemlje gde naš nacionalni roman, odnosno snaga gde autor nije poznat. Možda će iznenaditi one koji to znaju ali heroj u toj priči, u toj sagi, nije Zigfid koji je ubio aždaju, već Hagen koji se borio za svog kralja. Prema tome, možete uvideti tu razliku između Gruzije i Nemačke. U Gruziji se radi o prijateljstvu a u Nemačkoj o lojalnosti.

Ja mislim da ova Kopaonička škola prirodnog prava predstavlja izvanredan primer da jedno ne mora da isključuje ono drugo. Mi smo se ovde okupili kao prijatelji i mi smo lojalni našem zajedničkom zadatku – a to je pravo. Ne samo da sam veoma zadovoljan, da mi je veoma drago, meni je to u isto vreme i čast, a isto tako sam dirnut time što bez obzira što sam sada zadužen za jedan drugi region u čiji sastav ulazi i Belorusija, ja opet imam priliku da se nakratko obratim i nadam se da ću imati tu mogućnost i u narednim godinama.

Dr PENNY BOOTH,
profesor otvorenog Univerziteta u Mančesteru,
Velika Britanija

Drage kolege i prijatelji

Zadovoljstvo mi je da budem ovde na Kopaoniku i ove godine. Donosim pozdrave otvorenog Univerziteta Velike Britanije, kao i lične pozdrave od moje porodice. Iskreno se nadam da će biti vreme za uspešnu raspravu.

Dr ZORAN RAŠOVIĆ
profesor Pravnog fakulteta u Podgorici,
član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti

Poštovani profesore Peroviću,
Poštovani profesore Orliću,
Poštovano radno Predsedništvo,
Poštovani Ministre,
Koleginice i kolege,
Dragi prijatelji,

Najprije pozdrav Kopaoniku s Lovćena i Durmitora. Kopaonička škola prirodnog prava nastavlja da podsjeća na nužnost prožimanja etičkih i pravnih elemenata. Izabравši savesnost i poštenje za temu, naša Škola potvrđuje svoju vjernost prvobitnom zakonu prirode smatrajući ga najpravičnijim i najčovečnijim. I ove godine bićemo u prilici da slušamo o tome kako važnost moralizacije prava ne iščezava, kako pravila morala predstavljaju nužni, dinamični korektiv i dopunu statične pravne norme. Istina, pravo ne može zanemariti etiku ali ne može u potpunosti zavisiti od nje. Priča o savesnosti i poštenju podsjeća nas na značaj ljudskih vrijednosti, na prosanjani zadatak i na tajnu nadu.

Teme kao što su – dostojanstvo, pravda, savjesnost i poštenje, pobude u našoj duši ono visoko osjećanje najsvetije pravедnosti. To je iskrena žudnja za onim što je dobro, čovječno, pravедno.

Bona fides, kao trajna vrijednost rimskog prava, je princip na koji nas podsjećaju i naši građanski i krivični i upravni, kako materijalni tako i procesni. U tom smislu, posebno nas podsjeća Zakon o obligacionim odnosima u gotovo dvadesetak svojih odredbi.

Od davnina do danas, na to nas podsjeća i Dušanov zakonik po kome “sve sudije treba da sude po Zakoniku, pravo kako piše u zakoniku, a ne da sude po strahu od carstva mi”. Na to nas podsjeća i Njegoš upućujući nekima riječi: “ne boje se česti i poštenja tek da steku da se kami rane”. Na to nas podsjeća i Marko Miljanov “da je teže štetovat riječ poštenu no sve drugo što je ima”. Redaktori Prednacrta Građanskog zakonika Srbije, u odnosu na dosadašnja rješenja, naglašenije ističu dejstvo savjesnosti i poštenja: “u zasnivanju obligacionih odnosa i ostvarivanju prava i obaveza iz tih odnosa strane su dužne da se pridržavaju načela savesnosti i poštenja. Strane ne mogu ovu dužnost da isključe ili ograniče.”

Na to nas podsjeća i Srpski građanski zakonik (1844) koji naređuje da za svjedoke pri testamentu valja uzeti ljude koliko je moguće zrela zdravlja, poštenja i razuma. Na to nas podsjeća i Valtazar Bogišić po kome bi ugovor, u kome bi se uglavilo protivno poštenju i blagonaravljju, bio posve ništav. Profesor Konstantinović nas u Skici podsjeća na ono što se redovno zbiva u poštenom pravnom prometu.

Poštovani prijatelji, tema *savjesnost i poštenje* je prohodna šuma u kojoj treba probijati staze i puteve u svim pravcima. Ubijeden sam da će i ovi susreti otkrivajući moralne rane pomognuti prirodnim pravom kao neposrednim vrelom, sve po redu i čisto razabrati. Naravno, okoristivši se plodovima svijeta mudraca, i jurista od Atine i Rima pa sve do današnjih dana. Ne sumnjam u to, jer je ova Škola toliko puta do sada pokazala da zna luči iskustva iz predašnjeg pravnog vrela, iz baština očeva, umnoženih vlastitim vrlinama i radnjama.

Princip savjesnosti i poštenja su pravila obične ljudskote i pravičnosti za koje narodna savjest svagda osuđuje one koji ta pravila prestupaju. Njime sudija treba da se pomogne kao nekom busolom zdravog pravnog razuma kod zamršenih slučajeva kakav zna donijeti život, a nijedan zakonodavac ne može predvidjeti. Moralnu ranu treba pravednom satencijom liječiti, i po duši suditi. Jer ništa ne može zamijeniti mudrost naroda crpljenu i potvrđenu hiljadugodišnjim iskustvom.

Želim berićetan rad, savjesno i pošteno, kako inače redovno biva u radu ove Škole.

IVICA STANKOVIĆ,
vrhovni državni tužilac Crne Gore

*Uvaženi i neponovljivi akademice Peroviću,
Profesore Orliću,
Cijenjeno Predsjedništvo,
Organizatori i poštovani učesnici Kopaoničke škole prirodnog prava,
Uvažene kolegice i kolege, dame i gospodo,*

Lijepo je napisao Didijer Hesenlink u radu pod naslovom *Koncept dobre vjere* da je *bona fides* načelo, zapravo kapija kroz koju moralne vrijednosti ulaze u pravo.

Primivši sa zadovoljstvom poziv za učešće na 27. smotri jurisprudencije na Kopaoniku, odlučio sam da ovom rečenicom i počnem izlaganje na temu *Pravo i načelo savjesnosti i poštenja*.

Od *bona fides* u rimskom, do *Good Faith* u pravu Evropske unije, preko vjekova razvoja preko kontinentalnog i anglosaksonskog prava, riječ je o principima koji predstavljaju različit pristup na jednu istu temu. Ta tema je, u stvari, istovremeno jedna religijsko-filozofska poruka: ne čini drugome ono što ne bi želio tebi drugi da učini; ta negativna poruka ima i svoj pozitivni vid: čini drugom ono što bi želio tebi drugi da učini.

Zbog toga, savjesnost i poštenje nijesu samo princip obligacionog prava, niti samo pravno načelo: to je etički imperativ u čijem svijetlu tumačimo i sentencu da sve što je zakonom dozvoljeno ne znači da je i moralno. Čini se, da navedene poruke predstavljaju zajednički imenitelj svih sistema, u čijim civilizacijskim i kulturološkim osobenostima savjesnost i poštenje mogu imati različit smisao.

Tako se načelo dobre volje po principu koncentričnih krugova sa ugovornog prava između pojedinaca, proširuje na odnose između svih društvenih, pa i međunarodnih subjekata prava.

I sve bi rečeno bilo lijepo, baš kao i rečenica s početka, da ne živimo upravo u vremenu krize savjesnosti i krize poštenja, odnosno uopšte - krize principa.

Poštovane kolegice i kolege,

Bez načela savjesnosti i poštenja, možda ima prava, ali u tom pravu nema pravde. A bez pravde, *bona fides* predstavlja samo riječ na papiru, odnosno kapiju kroz koju moralne vrijednosti izlaze iz prava.

Na nama je odgovornost da pronađemo način da tu kapiju zaključamo, i stvorimo sistem u kojem će pravda biti dostupna za sve pod jednakim uslovima.

Hvala vam na ukazanoj časti.

UVODNA REČ

SLOBODAN PEROVIĆ

PRIRODNO PRAVO I NAČELO SAVESNOSTI I POŠTENJA

Poštovane kolege, srodnici po pravdi naše pravničke vokaciji

*Vi, koji činite Dvadeset sedmi krug životopisa naše Škole
koja je samo jedna kaplja u okeanu prirodnog prava*

*Škola je, ne samo Dvadeset sedmi kolegijum pravničkog
i filozofskog znanja i zdanja, već i epitet prijateljstva i kulture mira
koji sledimo od izvora posebnosti do ušća neporolaznosti naše intelektualne kulture*

*Uvaženi i cenjeni gosti dobro došli u ovu veliku familiju prava
gde smo svi sui iuris i svi istovremeno prvi među jednakima,
Dame i Gospodo*

Jeste i biće

Dozvolite mi, da vam sa osećanjem najvećeg digniteta koji imam pred ovim susretom znanja i savesti, uputim kolegijalne reči stručne i naučne časti.

Reči vere u jutro demokratske kulture i sveopšte tolerantnosti kao izraza kulture razuma i vrline pravde, koja će nam, na univerzumu *sile ži-*

Uvodna reč prof. dr Slobodana Perovića, osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava, na otvaranju plenarne sednice Dvadeset sedmog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava koja je održana 13. decembra 2014. godine, sa opštom temom *Pravo i načelo savesnosti i poštenja*. Tekst ove usmene reči zabeležen je stenogramom i audiotehnikom, tako da se ona ovde objavljuje onako kako je bila usmeno izgovorena.

Redakcija je zamolila Autora, preglednosti radi, da označi podnaslove u tekstu, nadajući se da time nije narušen kontinuitet izlaganja. Pri tome, Autor je, pored jezičke redakcije, odredio i naslov teksta, na čemu mu Redakcija zahvaljuje.

vota, ne samo formulirati, već i ostvariti kodifikovana prirodna (ljudska) prava.

Ona prava koja čine savremene zbornike sačinjene u okviru Ujedinjenih nacija i drugim miroljubivim asocijacijama i integracijama, ili, drugim rečima, koja će nam proklamovana prava, sa spiska lepih želja pretvoriti u realni svet života.

Na sva ova pitanja, Kopaonička škola prirodnog prava svojim dosadašnjim publikovanim opusom, svojom racionalnom koncepcijom prirodnog prava obuhvaćenom našim Heksagonom (pravo na život, slobodu, imovinu, intelektualnu kulturu, pravdu i pravnu državu) odgovara lepotom Dobrog na kojoj su ispisane reči: *i jeste i biće* vrhova komutativne i distributivne pravde, i pored svih stranputica *naoružane nepravde* koja se danas u svetu sve više umnožava.

*Prirodno pravo
je mera svih prava*

Ideju prirodnog prava vekovi ispisuju znamenitim rečima: *Ius est ars boni et aequi*.

Da je nekim slučajem, Ulpianus danas ovde sa nama, rekli bi mu, da ova njegova *regula iuris* živi u većitoj mladosti i da se na našem jeziku prevodi rečima – *Pravo je nauka o dobrom i pravičnom*.

Kada tome dodamo i sentencu Paulusa “savesnost je svojstvo čoveka koje je suprotno nepoštenju i svakoj vrsti prevare”, onda možemo da otpočnemo sa našom ovogodišnjom opštom temom *Pravo i načelo savesnosti i poštenja*.

Ali, pre nego što se upustimo u ovu životnu temu, evo još jedne antičke konstatacije koja nam dolazi od Protagore (stav “Homo –mensura”), i koja glasi: *Čovek je mera svih stvari*. Usudujem se da ovim rečima danas ovde dodam: *Prirodno pravo je mera svih prava*.

Sa ovim rečima, otvaram Dvadeset sedmo plenarno zasedanje Kopaoničke škole prirodnog prava.

*Tačke spajanja
Podsećanja*

Poslednjih godina našim decembarskim danima predsedavale su sledeće teme: pravo na slobodu, pravo i vreme, pravo i prostor, pravo i od-

govornost, pravo i moral, pravo i dostojanstvo, a ove godine evo nam i *savesnost i poštenje*, koje u izvesnom smislu povezuje glavnu misao svih dosadašnjih opštih tema, ili bar ulazi u ovaj krug ljudskosti koja nosi obeležja vrline pravde.

Redosled

Da bi već na početku znali kojim pravcima ćemo se kretati, evo kratkog redosleda izlaganja. To su tri veće celine: 1. opšte osobine Prirodnog prava, njegov izvor i razvoj sve do savremenih kodifikacija; 2. pojam savesnosti i poštenja i njegova konkretna obeležja; 3. savesnost i poštenje u komparativnom i posebno našem pravnom sistemu, sa naglaskom na Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije.

Plemeniti glas

Savesnost i poštenje taj plemeniti glas Univerzuma i njegov odjek u opredeljenom Individualitetu, čini pravni poredak svake organizovane zajednice bogatijim za još jednu dimenziju ljudskosti, humanijim za jedan viši stepen moralne dispozicije, za još jedan krug kulture mira i vrline pravde.

Agresija

“Zakonskog neprava”

Naprotiv, onaj pravni sistem koji sopstvenim činom ili agresijom drugih, liši sebe epiteta savesnost i poštenja, pretvara podnošljivo pravo u nepodnošljivo “zakonsko nepravo”. Ono nepravo koje jednoglasnom snagom i samovoljom zakonskog fakta, briše pravnu civilizaciju izraženu u večnoj i prvoj zapovesti Digesta: *Honeste vivere* – a istovremeno s njom, briše i sve izvedene imperative: nikoga ne vređati i svakom dati ono što mu pripada.

Nesavršeno pozitivno pravo

Između autonomije savesnosti i poštenja i antinomije nesavesnosti i nepoštenja, nalazi se promenljivo, prostorno ograničeno i nesavršeno tzv. pozitivno pravo, koje je ili podnošljivo ili nepodnošljivo sa gledišta tolerancije, nesimulovane demokratije, duhovne slobode i kulture razuma.

Prirodno pravo

Izraz opšte kulture

Iznad njega, kao uzor koji je nadživio sve vekove, stoji prirodno pravo kao deo opšte kulture – intelektualne, duhovne i materijalne, nadklasne i nadnacionalne, kulture svakog čoveka i svih ljudi zajedno, bez obzira na sve razlike koje postoje u fizičkim i umnim svojstvima ljudi, njihovim asocijacijama i širim zajednicama, sve do državnih subjektiviteta i njihovih miroljubivih saveza.

Otuda, pozitivno pravo, dostiže u svojoj izvornosti i izvršnosti, onaj stepen svoje kulture koji je utvrđen i životno potvrđen kulturnim identitetom prirodnog prava.

Apsolutno i relativno dejstvo

I po tome: načelo savesnosti i poštenja u prirodnom prava nalazi svoju pravu i jedinstvenu domovinu. Isto načelo u pozitivnom pravu nailazi na svoju nesigurnu (varljivu) dvojnost.

Tačnije, u prirodnom pravu ovo načelo ima *apsolutno dejstvo*, dok u pozitivnom pravu, ono ima samo *relativno dejstvo*.

Uzorno pravo

U tom kontekstu potrebno je ustanoviti tačke razdvajanja, ali i tačke vezivanja, jer je prirodno pravo kako uzorno i predsedavajuće pravo, sa manjim ili većim dejstvom, obuhvaćeno okvirima pozitivnog prava, u smislu uzora legitimiteta prava.

Razlike

U stvari, razlike između ove dve ideje prava koje se ispoljavaju ili kroz pozitivizam osiromašene egzegzeze, ili kroz prirodno pravo kao univerzalno i pravedno *po sebi* – čine neko zajedničko zdanje ukupnosti pravnog sistema, koje, kada u većem stepenu dobija izvornu energiju prirodnog prava, srazmerno tom stepenu, stiže i kvalifikaciju pravednog prava, i obrnuto, stiže obeležja podnošljivog ili nepodnošljivo nepravednog prava.

Univerzalnost

I zato, i na ovom mestu ponovimo već ponovljeno: višeznačajni karakter prirodnog prava, raširen na svim meridijanima savremenog prostiranja, ima ulogu kao uzorni, supsidijarni i korektivni izvor prava.

Primena

To čini i naša Kopaonička škola prirodnog prava, ali samo kao jedna “slamka među vihorove” u opštem identitetu i integritetu prirodnog prava. Zbog svega toga, neka nam bude dopušteno, upravo radi šireg razumevanja savesnosti i poštenja, da i ovom prilikom u kratkim crtama ukažemo na evoluciju i višesmerno značenje prirodnog prava.

Čini se, da bi bez ovog filozofskog pogleda, prikaz načela savesnosti i poštenja samo sa stanovišta *stricti iuris* značenja, bio osiromašen za čitavu dimenziju njegove suštine koja u pravnom poretku unosi element životne realnosti.

Iz svih tih razloga, evo nas najpre na osnovnim obeležjima prirodnog prava, a zatim na pravnom karakteru savesnosti i poštenja na razgranatom polju različitih pravnih disciplina.

Atributi prirodnog prava

U tom smislu naznačićemo nekoliko bitnih atributa prirodnog prava.

Pre svega, kada je reč o njegovom izvornom poretku, treba reći da se starost rodne kuće prirodnog prava utvrđuje brojem stoleća, a najstarija era njegova je postojbina.

U stvari, filozofija prirodnog prava nadživela je sve vekove, da bi nam se danas kao *racionalna koncepcija*, predstavila imenom ljudskih prava ili prava čoveka u kodifikovanim Zbornicima Ujedinjenih nacija i drugim miroljubivim međunarodnim organizacijama i zajednicama.

Priridno pravo ispoljeno u opštim deklaracijama i poveljama prošlih vremena, koncentriše se, pre svega, na život i slobodu čoveka, a zatim na svojину, sigurnost, jednakost u pravima, suprostavljanje nasilju, kulturi mira.

Iznad voljnosti i proizvoljnosti

Naći se pod svodom prirodnog prava znači biti iznad prolaznosti pozitivnog prava, njegove voljnosti ili proizvoljnosti, u svakom slučaju iznad oskudice sadašnjosti. I po tome: pitanje istorijskog kraja prirodnog prava, pitanje je njegovog početka.

Terminologija

Pre izlaganja izvora i evolucije filozofije prirodnog prava, prethodno zadržimo se na važnom terminološkom pitanju, a zatim na opštim mestima razvoja prirodnog prava od antičke sve do savremene društvenosti i njenog pravnog sistema.

Dobro je poznato da su se u prošlosti, a takođe i danas u određenom delu sveta, prirodna prava nazivala *pravima čoveka*.

Međutim naročito posle Drugog svetskog rata, u mnogim aktima posvećenim prirodnom pravu čoveka u okviru delatnosti Ujedinjenih nacija, upotrebljen je naziv *ljudska prava* koji se do danas održao u stručnoj i opštoj javnosti.

I ne samo održao, već svojom učestalošću toliko okupirao naš intelektualni i praktični život, da je, u izvesnom smislu, postao stalni pratilac, pa i njegov sastavni deo.

Terminološka opčinjenost

Počev od brojnih međunarodnih i domaćih normativnih akata ili standarda, pa preko najraznovrsnijih medija, sve do "odbrane" nekog antipravnog i antiljudskog čina, izraz *ljudska prava* predsedava našim svakodnevnim htenjima, interesima ili očekivanjima.

U stručnoj, a naročito nestručnoj javnosti, ljudska prava se shvataju kao neka nova kategorija svemoćnog prava ili *nadprava*, iza kojih stoje određeni uticajni faktori međunarodne ili regionalne zajednice i koji pomoću njih ostvaruju određene ciljeve.

Kada se jedna povreda ljudskih prava "leči" odmazdom ili ucenom, onda se radi o zloupotrebi ljudskih prava, jer se ona vrše protivno njihovom cilju.

Izraz *ljudska prava* i *prava čoveka* dolaze iz različitih velikih jezičkih područja – anglosaksonskog (Human Rights) i romanskog (Droit de l'Homme). Nema suštinskih razlika i mogu se upotrebljavati istovremeno, ali da se zna da je *prirodno pravo* njihov genusni i izvorni pojam.

Heterogeno i autonomno pravo

Pre nego što pređemo na izvore i razvoj prirodnog prava, zadržimo se još na razlikovanju pozitivnog od prirodnog prava, kao i njegovom kohezi-
onom ishodu.

Pozitivno pravo je heteronomno i zavisi od mnogih činilaca određenog socijaliteta, dok je prirodno pravo autonomno, nezavisno od voljnog faktora i kao tvorevina prirode, leži u samom čoveku u njegovoj prirodi.

Pozitivno pravo je nesavršeno i nezavršeno, dok je prirodno pravo u filozofskom smislu apsolutno dato.

Pozitivno pravo je promenljivo i nestalno, dok je prirodno pravo nepromenljivo; pozitivno pravo je neopšte, dok je prirodno pravo univerzalno, a to znači da nije samo ni nacionalno ni klasno.

Prirodno pravo kao pravedno pravo nije bilo nikada uspostavljeno kao celovit sistem, već ono ima u odnosu na pozitivno pravo važan trostruki odnos: uzorni, supsidijarni i korektivni.

Prvobitni izvori Grčki sofisti

Kada je reč o prvobitnim izvorima prirodnog prava, treba naglasiti da se prema opšte usvojenom gledištu izvori prirodnog prava vezuju za grupu grčkih filozofa iz druge polovine petog stoleća stare ere koji su nam poznati pod zajedničkim imenom – grčki *sofisti*. Nešto mlađi su Stoici (Stoička škola u rimskom pravu) koja će trajati sve do petog veka naše ere. Zaokruženu celinu dali su Platon i naročito Arisotel.

Tri obeležja

Antičko shvatanje prirodnog prava koje je poniklo u učenju grčkih sofista i književnosti (Sofokle: Antigona) i koje je preraslo u filozofski si-

stem Platona i Aristotela i dalje razvijano kroz rimsku stoičku školu, zasnivalo se na tri osnovna stava: 1. zakon kao delo ljudske volje podčinjen je višim zakonima prirode; 2. suštinsko svojstvo prirodnog prava jeste *pravda* kao moralna kategorija koja ujedinjuje komutativnu i distributivnu pravdu; 3. zakon može biti pravedan i nepravedan.

Različite interpretacije

Svatanje prirodnog prava izraženo u antičkoj Grčkoj i rimskoj filozofiji i etici poslužilo je kao temelj za dalji razvoj prirodnog prava. Najpre, u dva pravca: teološka interpretacija, naročito u smislu srednjevekovne sholastike (Toma Akvinski) i interpretacija koja prirodno pravo odvaja od teologije u smislu laicizacije prirodnog prava i svodi ga na racionalno objašnjenje (Hugo Grocijus).

Dalja evolucija

U okviru racionalne koncepcije prirodnog prava, javljaju se opet dva osnovna pravca: jedan koji prirodno pravo svodi na biološko – racionalno objašnjenje i drugi, koji prirodno pravo objašnjava isključivo autoritetom uma, zbog čega se i naziva racionalno ili umno objašnjenje prirodnog prava.

Biološko – racionalna doktrina, počev od 17 veka, ispoljila je stav po kome se prirodno pravo objašnjava povezanošću čovekovog određenog biološkog svojstva sa njegovim umom. Ta svojstva su ili čovečiji nagon društvenosti (Hugo Grocijus), nagon samoodržanja (Tomas Hobs), stanje bezpomoćnosti (Pufendorf) ili jedno imanentno svojstvo čoveka težnja za životom (Tomazius) ili čovekovo osećanje pravde (Spenser) ili najzad koherentna teorija biološko - umnog pravca devetnaestoga veka (Henri Arens).

Evolucijom biološko racionalne doktrine, teorija prirodnog prava došla je do čisto racionalne koncepcije po kojoj je razum (ljudski um) izvor ukupnog saznanja, što je proizlazilo iz opšte filozofije racionalizma 17 veka (Rene Dekart).

Racionalna koncepcija, Kant

Racionalna koncepcija dobila je svoju filozofsku sublimaciju u 18 veku u delima Imanuela Kanta, koja je do danas u suštini ostala jedan od

glavnih izvora objašnjenja prirodnog prava. Putem teorije *saznanja* koja se prostire na čulnu oblast (empirijsko saznanje) i nečulnu oblast (transcedentno saznanje) došlo se do sinteze o *čistom umu* kojim se stiče transcedentno saznanje kao i saznanje iz čulne oblasti. Prema ovoj filozofiji, pomoću čulnosti predmeti nam bivaju dati, a razumom se zamišljaju i uopštavaju. Na toj postavci moralni zakonski imperativi proizilaze iz uma iz čega sledi zaključak da je ljudski um *zakonodavac* prirodnog prava, zbog čega se on, prema ovoj filozofiji, i naziva *umnim prirodnim pravom*.

Primena racionalne koncepcije

Teorijski izgrađena, racionalna koncepcija prirodnog prava, doživela je svoju najširu primenu u drugoj polovini 20 veka sve do danas u brojnim dokumentima Ujedinjenih nacija i standarda međunarodne zajednice, tako da se danas može govoriti, ne samo o renesansi prirodnog prava, već o jednoj, do sada najpotpunijoj kodifikaciji prirodnog prava čoveka koja je učinjena u istoriji pravne i moralne civilizacije.

Brojne deklaracije, povelje, konvencije, završna dokumenta i drugi opšti akti u okviru delatnosti Ujedinjenih nacija kojima je stvoren jedan novi pravnički svet, imaju za svoj zajednički imenitelj *kulturu razuma* i *vrlinu pravde*, dva stuba misaonog zdanja racionalne koncepcije prirodnog prava.

Ovako razvijen opus prirodnih prava praćen je danas bogatom književnošću na različitim jezičkim područjima, uglavnom pod naslovom *ljudska prava* ili *prava čoveka*.

Dva vida opstojnosti

Ideja prirodnog prava sa stanovišta načina izražavanja, imala je dva vida svoje opstojnosti: jedan filozofski i drugi pravno normativan izraz koji se u prošlosti očitovao u mnogim poveljama i deklaracijama (Magna carta libertatum 1215, Bil o pravima 1689, Deklaracija o nezavisnosti 13 američkih država 1776, francuska Deklaracija o pravima čoveka i građanina 1789).

Svi ovi akti samo su *parcijalno* regulisali izvesna pitanja u sferi prirodnih prava čoveka – klasična građanska i politička prava, dok su ekonomska, socijalna i kulturna prava bila izvan pomenutih konvencija.

Zajednička savest

Prirodna prava čoveka, za razliku od pomenutih deklaracija, doživela su svoju obuhvatnost i skoro potpunu kodifikaciju u dokumentima Ujedinjenih nacija i odgovarajućim međunarodnim organizacijama koja danas čine maticu zajedničke savesti iz koje su proizašla brojna Dokumenta međunarodne zajednice, ali izvršenje i praktična ostvarenja ovih prava predstavljaju hroničnu teškoću koju savremeni svet još nije u stanju da otkloni.

Proizilazi: s jedne strane kodifikacija i implementacija i internacionalizacija tih prava, i s druge strane, u velikom njihovom delu - neostvarenje.

Deklaracije

Univerzalnost prirodnih prava proklamovano je pre svih i iznad svih Opštom deklaracijom o pravima čoveka (1948) i to je najveća kodifikacija prirodnog prava u istoriji pravne kulture: pored klasičnih građanskih i političkih prava, ona je obuhvatila čitav niz ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, čime se dobio jedan zaokruženi dignitet čoveka kao društvenog bića.

Ona je postala pravi izvor mnogih dokumenata univerzalnog i regionalnog karaktera kao što su naprimer Međunarodni pakt o političkim i građanskim pravima (1966), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i sloboda (1950), Američka konvencija o ljudskim pravima (1969), Afrička povelja o pravima čoveka i naroda (1981), Povelja osnovnih prava Evropske unije (2000).

Horizonti Univerzalne deklaracije o pravima čoveka iz 1948.godine, sadrže najveće ljudske vrednosti: život, sloboda i sva druga prava koja otuda proizilaze. Sva ta prava našla su mesta i u Heksagonu Kopaoničke škole prirodnog prava.

Univerzalnost svetskog prava

Putem implementacije prirodnog prava, autoritet prirodnog prava dobio je u svom legitimitetu i širini toliko mesta da se govorilo o začecima jednog univerzalnog svetskog prava što se i danas govori i piše, ali, čini se, više u sferi lepih želja nego u stvarnosti.

Antinomija

Univerzum pravednog prava nije nastupio. Umesto njega, antinomija je potpuna: kodifikacija prirodnog prava predstavlja veličanstvenu misaonu zgradu, ali istovremeno i delimičnu negaciju te zgrade.

Razne vrste agresije

Kao prvu agresiju pomenimo *ekstremno siromaštvo* u jednom delu sveta, gde objektivno nije moguće ostvariti proklamovana ljudska prava naročito u sferi ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Humanitarna katastrofa pretila negacijom prava na život – *bolest gladi* odnosi ogroman broj ljudi. S druge strane agresija se ogleda u faktu postojanja antipravnih država, zloupotrebe ljudskih prava, nuklearnog oružja, ugroženost prirode sve do moguće ekološke katastrofe, samouništenje (genocid), terorizam (organizovani i neorganizovani), ogromne svojinske razlike, političke ucene (vi, clam, prekario) kao znak osiromašene kulture koja dovodi do upotrebe osiromašenog uranijuma kao sredstva za masovno uništenje ljudi.

Demokratija i civilizacija

Polazeći od pomenutih agresija na život i slobodu ljudi, možemo konstatovati: tamo gde je demokratija došla pre civilizacije stradala je civilizacija.

Organizovana umnost

Kako izaći na put renesanse pravednog prava u “poremećenom”svetu (Maluf).

Samo nas organizovana umnost čovečanstva može izvesti do očuvanja spomenika prošlosti i razvoja humane budućnosti (Fukujama, Naša posthumana budućnost).

Na moguće pitanje – kako i kojim načinom – odgovaramo kategoričkim imperativom: ostvarenjem svih onih prava i sloboda koja su proklamovana i kodifikovana u dokumentima Ujedinjenih nacija i svih drugih miroljubivih asocijacija i integracija, univerzalnog, regionalnog i nacionalnog karaktera.

Kada je u prošlosti umna snaga čovečanstva, i bez kodifikovanih ljudskih prava, uspela da oslobodi svet od raznih okova diktature i antiumnosti, počev od robovlasništva, pa preko srednjovekovne, sve do svetskih ratova, onda danas sa daleko većim intelektualnim i tehnološkim kapacitetom, ona *može* i *mora* da ostvari svestranu primenu proklamovanih prava ljudskosti.

Učini dobro

A to znači: na mnogim stranama sveta pravo se vraća svom primitivnom izvoru - *učini zlo*, druga strana sveta inspirisana je nalogom *ne nauč ni zlo*, a pravo koje je nadahnuto autoritetom uma čini začetak treće epohe *učini dobro*.

Na toj mogućnosti Kopaonička škola prirodnog prava snagom svoje duhovne slobode, na svo zlo savremenog sveta odgovara *lepptom dobrog*.

Pacta sunt servanda

Poštovanje date reči i *boni mores*, kao atributi načela savesnosti i poštenja, imali su svoju evoluciju počev od prvobitnih antičkih izvora sve do savremenog prava. U rimskom pravu zavisno od perioda razvoja, ali u svakom slučaju važio je kao princip: data reč mora se poštovati. Reč je morala biti data kroz ispunjenje određene forme koja je imala i sakralni karakter. Doduše već od perioda republike taj princip ustupa mesto konsensualizmu, ali ne kao princip već kao zbir pojedinih slučajeva (npr. *emptio venditio*, *locatio conductio*, *mandatum*). Sa popuštanjem formalizma istovremeno jača ograničenje putem tadašnjeg standarda *boni mores* koji je označavao oblike poštenog i časnog ponašanja. Razume se, da su se dobri običaji menjali, uostalom kao i danas i u tom pogledu treba pomenuti uticaj grčke filozofije koji nije bio mali. U stvari postepeno pored starih rimskih običaja *mos majorum*, u život Rimljana prodiru strani običaji tako da dolazi do suprodstavljanja između domaćih običaja *boni mores* i stranih običaja *mali mores*. Rimski pravници toga doba nisu bili naklonjeni prodoru stranih običaja. O prodiranju novih običaja i grčke filozofije u život Rimljana, Marko Tulije Ciceron je pisao da se na otadžbinsko tlo ne uvozi samo roba i nova učenja nego i novi običaji i nov moral, tako da vladavina starih rimskih običaja nije više netaknuta. Nastojanje da se što više zaštiti *boni mores* dobilo je u rimskom pravu i praktični pravni izgled, u čemu je veliku ulogu odigrao pretor. Uvođenjem *exceptio doli* mogao se odbiti zahtev tužioca s pozivom na

povredu dobrih običaja. Tako se, radi očuvanja starih rimskih običaja i odbrane od stranih uticaja sve više učvršćivao pojam *boni mores* kao granica ugovaranja. Ali, ipak ovaj pojam nije mogao da ostane imun od prodora stranih uticaja, a posebno uticaja grčke filozofije. Ona je postepeno sve dublje i dublje prodirala u rimske koncepcije.

Širina polja "dobri običaji"

Povreda dobrih običaja nije samo napad na pravne principe već i na principe morala. Taj pojam postaje veoma širok. Pored tzv. novih običaja nisu bila napuštena ni stara shvatanja običaja Rima, tako da su oni uvek ostali *mores civitatis*, ali sa tendencijom da se posmatraju kroz *boni*, što je zasluga grčke filozofije. Postupati *contra bonos mores* značilo je tada i postupati *turpe*. Prema tekstu Papinianusa, suprotan je dobrim običajima svaki akt kojim se vređa pietet, pobožnost, milosrđe, pravična naknada i istina. S druge strane, prema starim običajima grada, *slobodan* čovek ne može biti prodan, otrov ne može biti predmet ugovora, a takođe, ni *res sacrae*, itd. Sve je to van prometa i suprotno postupanje bi bilo protivno dobrim običajima. Pretor na jedan opšti način ne priznaje važnost ovih ugovora jer su oni suprotni osnovama prava.

Čuvar javnog morala

Cenzori, kao poseban i visoki magistrat, između ostalog su sačinjavali tzv. *nota censoria*, koji su u stvari bili spiskovi nečasnih ljudi koji su za sobom povlačili *infamiju*. Ona je označavala loš glas, sramotu za čoveka koji se nalazio na tom spisku, a koja je umanjivala i pravnu i poslovnu sposobnost. S obzirom na razloge postojale su sledeće infamije: *infamija immediata* koja nastaje ipso iure zbog načina života (napr. nečastan otpust iz vojske), *infamija mediata* zbog osude za određena dela, a zatim privatni delikti kao što su krađa, neispunjavanje civilnih dužnosti i sl. Prema propisima pretorskog edikta, oni koji su bili pod infamijom nisu mogli sudelovati u sudskom postupku, gubili su aktivno i pasivno pravo glasa, nisu mogli zaključiti brak sa osobom iz viših društvenih slojeva i sl. Kao što se vidi, infamija je proizvodila ozbiljna dejstva za pravnu i poslovnu sposobnost, a ona je direktna posledica narušavanja dobrih običaja – *boni mores*.

Granica slobode ugovaranja

Pojam *boni mores* bio je granica slobode ugovaranja, i njegova povreda nije samo napad na pravne principe nego i na moralne ili u širem smislu, prirodne principe. U daljoj evoluciji pojam *boni mores* je u srednjovekovnoj tradiciji našao mesta i u *promisornoj zakletvi* koja je predstavljala formalni ugovor religijskog karaktera slična rimskoj stipulaciji. Bitno je naglasiti da zakletva nije imala obaveznu snagu ukoliko je bila suprotna dobrim običajima.

Boni mores i autonomija volje

Princip slobode ugovaranja, ograničen arhaičnim i srednjovekovnim formalizmom i pojmom *boni mores*, dobija u XIX veku najšire okvire u učenju teorije autonomije volje. Tako Francuski građanski zakonik (1804) proklamuje autonomiju volje, ali uvodi *javni poredak i dobre običaje* kao granicu autonomije volje. Nećemo se ovde zadržavati na brojnim teorijama o autonomiji volje, jer bi nas to udaljilo od teme. Recimo samo to, da je Francuski građanski zakonik prvi uveo pojam *javnog poretka* koji je i danas u velikoj upotrebi, dok je austrijska i nemačka doktrina ostala pri izrazu dobrih običaja. Međutim, kada je u pitanju ograničenje putem javnog poretka, ne mogu, a da ne pomenem i paragraf 13 Srpskog građanskog zakonika (1844) koji glasi: volja i naredba čovečija zastupa zakon, a zakon naknađa i volju i naredbu čovečiju. No u ovome što se tiče javnog poretka i *blagonaravlja*, ne može se ništa izmeniti voljom ili ugovorom.

O pojmu javnog poretka postoje brojne teorije, počev od one koja kazuje da ovaj pojam ne treba definisati, pa preko onih teorija koje daju samo smernice za određivanje ovog pojma i teorije koje pojam javnog poretka prepuštaju nabranjanju zakonskih odredbi koje ulaze u ovaj pojam, sve do teorija koje ipak daju jednu sintezu u smislu definisanja javnog poretka.

Uzimajući u obzir sve relevante momente, čini se, da bi se javni poredak mogao definisati kao skup principa na kojima je zasnovano postojanje i trajanje jedne pravno organizovane zajednice, a koji se ispoljavaju preko određenih društvenih normi, pravnih i moralnih, koji se moraju poštovati u smislu zakonskih i moralnih imperativa čija povreda povlači odgovarajuću sankciju. Kao što se vidi, javni poredak podrazumeva i moralne norme u okviru kojih značajno mesto zauzima i načelo savesnosti i poštenja.

Definicija savesnosti i poštenja

Posle uvodnog izlaganja, posle razvoja prirodnog prava i posle razvoja pojma dobrih običaja i javnog poretka prelazimo na definisanje načela savesnosti i poštenja.

Polazeći od racionalne koncepcije prirodnog prava, kao i od normative kulture pozitivnog prava, ovde se iznosi jedan pokušaj definisanja načela savesnosti i poštenja, koji, čini se, može doprineti da se ovo načelo bliže odredi u čitavom mozaiku teorijskih i legislativnih teškoća koje prate ovo načelo u njegovom sintetičkom formulisanju.

Sa tom impresijom Autor ovih redova čini jedan od mogućih predloga definisanja savesnosti i poštenja, koje sa područja metapравnih disciplina ulazi u okvir jurističkog sveta, gde uživa odgovarajuću primenu i zaštitu pravnih i moralnih imperativa. Evo, dakle, tog predloga:

Savesnost i poštenje je ljudska vrлина koja podrazumeva subjektivnu procenu o konkretnom Dobrom ili Lošem ponašanju, i to na osnovu odgovarajućih standarda vladajućih na određenom prostoru i vremenu a koji su zaštićeni normama prirodnog i pozitivnog prava.

Iz ove definicije proizilaze sledeći elementi: 1. savesnost je ljudska vrлина; 2. savesnost podrazumeva subjektivnu procenu kao glavni kriterijum za rasuđivanje; 3. savesnost prosuđuje o Dobrom i Lošem ponašanju; 4. savesnost proizilazi iz ustaljenih pravila ponašanja - društvenih standarda; 5. savesnost kao subjektivna procena zasnovana je na objektivnim vrednostima s obzirom na prostor i vreme; 6. savesnost uživa apsolutnu zaštitu prirodnog prava i relativnu zaštitu pozitivnog prava.

Termonologija

Što se tiče etimološkog značenja sintagme "savesnost i poštenje", kao i različitih izraza koji u izvesnoj meri zamenjuju načelo savesnosti i poštenja, treba reći da tu postoje različite mogućnosti, kako u pogledu terminologije na različitim jezičkim područjima, tako i u pogledu brojnih izraza koji su slični ili srodni ovoj sintagmi. Tako, kada je reč o uporednoj jezičkoj terminologiji, u upotrebi su reči: *bona fides*, *bonne foi*, *Treu und Glauben*, *bouna fede*, *Good Faith and Fair Dealing*. Svi pomenuti izrazi u osnovi ovoga značenja pripadaju familiji "generalnih klauzula" u smislu odgovarajućih društvenih i pravnih standarda koji se odnose na savesnost i poštenje subjekata

prava u njihovim odnosima, bez obzira na razlike koje postoje u pojedinim pravnim disciplinama. Kada su u pitanju različiti izrazi na našem jeziku koji su slični ili srodni sa sintagmom “savesnosti i poštenja”, sa manjim ili većim odstupanjima u odnosu na reči “savesnosti i poštenje” mogu se navesti sledeće reči: savestan, ugledan, uljudan, revnostan, predan, pažljiv, marljiv, odan, obazriv, uredan, tačan, nepogrešan, uzoran, spravedljiv, pravedan, nepristrasan, revnosan.

Savesnost je ljudska vrlina

Među mnogim vrlinama kao moralnim vrednostima i osobinama ličnosti, tačnije, kao pozitivno etičko svojstvo čoveka, načelo savesnosti i poštenja, po svom izvornom i izvedenom dejstvu i značenju, spada u taj genuсни pojam koga nazivamo ljudskim vrlinama.

U opštem značenju, ljudske vrline su bile i ostale predmet različitih filozofskih značenja, počev od antičkog, pa sve do našeg vremena. Formirale su se kraće ili duže liste nabiranja pojedinih vrlina. Za Sokrata, u vrline spadaju, pre svega znanje, a zatim, pravednost, hrabrost, pobožnost. Platon ističe četiri osnovne vrline: razboritost, hrabrost, umerenost i pravednost, vezujući ih za “delove duše” čoveka u njegovom psihičkom životu, a kada je reč o društvu, onda vrline proizilaze iz strukture konkretnog društvenog poretka. Aristotel je označio čak četrnaest vrlina: hrabrost, umerenost, darežljivost, plemenitost, ponos, čast, blagost, ugodljivost, pravost, ophodljivost, stidljivost, negodovanje, pravičnost, prijateljstvo.

Međutim, Aristotelov doprinos teoriji vrlina je višestruk: nije reč samo o nabiranju vrlina, već i o njihovom uopštavanju i podeli, tako da Aristotel sve vrline deli na dijanoetičke vrline i etičke vrline. Dijanoetičke se stiču proučavanjem, učenjem i revnosnim vežbanjem (dakle, intelektualnim radom), dok ova druga kategorija vrlina proizilazi iz uobičajenih navika i odgovarajućih društvenih standarda.

Princip sredine

Pored podele vrlina na dijanoetičke i etičke, Aristotelov doprinos se ogleda i u samom definisanju etičkih vrlina, a ponajviše u tome, što je, primenjujući princip sredine (prosečnosti) došao do relevantnih vrlina koje ulaze u polje dostojanstva, npr. umerenost je sredina između neosetljivosti i

razuzdanosti, hrabrost je sredina između plašljivosti i neustrašivosti, ponos je sredina između poniznosti i oholosti.

Ovaj princip sredine, koji podrazumeva jednaku udaljenost od dve krajnosti, Aristotel je ugradio i u sam pojam vrline, uz elemente slobodne volje i razmišljanja o izboru sredine između dve krajnosti.

Kada je reč o pojmu vrline, Aristotel je određuje na sledeći način: Vrlina je odabiračka naklonost volje, koja se drži sredine podesne za sopstvenu prirodu, a određene razmišljanjem, i to onako kako bi je odredio razuman čovek. A sredina je držanje između dveju mana, jedne koja je preteranost i druge koja je nedostatak. Drugim rečima, vrlina je sredina između dve suprotne osobine volje, od kojih jedna prevršuje srednju i pravu meru, a druga je ne dostiže.

Kao što se vidi, broj ljudskih vrlina nije taksativno određen u smislu *numerus clausus*, već on zavisi od opšteg pogleda na određene etičke vrednosti čoveka koje, bar u nekim svojim osobinama, razlikuju s obzirom na prostorne i vremenske okvire. Otuda, u gore pomenute ljudske vrline, po svojim etičkim svojstvima, načelo savesnosti i poštenja ulazi u pojam ljudskih vrlina.

Subjektivno – objektivna procena

Vrlina savesnosti i poštenja podrazumeva subjektivnu procenu kao glavni kriterijum za ocenu jednog akta ili ponašanja sa gledišta savesnosti i poštenja, i to prema drugim kao i prema samom sebi. Ona je, dakle, u svojoj osnovi subjektivne prirode, ali to je samo jedna njena strana, koja uglavnom ne može biti samonikla i donesena u robinzonskom ambijentu. Naprotiv, ona se, neposredno ili posredno, formira na bazi uobičajenih predstava o mnogim događajima u društvenim vrednostima ispoljenim ili vladajućim u nekom organizovanom socijalitetu i to od stepena podnošljivosti do stepena moralne imperativnosti. Otuda, može se reći da vrlina savesnosti i poštenja predstavlja subjektivno-objektivnu kategoriju gde, čini se, subjektivni kriterijum ipak ima veću težinu u odnosu na objektivni. Tome ide u prilog i okolnost, što često moralni sud nekog čoveka o određenom događaju prevashodno zavisi od njegovih fizičkih, duhovnih, intelektualnih, obrazovnih i drugih sličnih ili srodnih osobina gde objektivni kriterijum nema prevashodni uticaj.

Dobro i loše ponašanje

Savesnost i poštenje nalaže pravnom i moralnom subjektu da u svakom konkretnom slučaju prosuđuje o Dobrom ili Lošem ponašanju i u zavisnosti od te procene donosi odluku o sopstvenoj prestaciji koja je u sferi moralne sposobnosti određenog subjekta i ona za njega predstavlja neizbežnu dužnost.

Prema stanovišta mnogih autora etičke filozofije moralne norme su u tesnoj vezi sa onim što se naziva Dobro, za razliku od nečega što je loše ili rđavo (zlo).

Moralnim normama se obuhvata čitav spektar društvenih pravila ponašanja, koja rukovođena načelom Dobrog, određuju ili ostvaruju vrhovnu vrednost čoveka kao bića prirode i sve oblike njegove organizovane društvenosti.

Moral je, dakle, svodni imenitelj za sve delatnosti koje uživaju epitet Dobrog, počev od subjektivnih i emotivnih atributa nekog individualiteta (npr. čulno zadovoljstvo, pristojnost i učtivost, sreća, počast, zdravlje, profesionalni uspeh, prijateljstvo), pa preko nekih opštih značenja priznatih ljudskih vrednosti (npr. dostojanstvo, sloboda, tolerancija, kultura mira), sve do najvišeg Dobra očuvanja opstanka sveta na našoj planeti, posebno putem zaštite zdrave životne sredi ne kao neminovnog preduslova života na našoj planeti. Razume se, to istovremeno znači i zapovest svih društvenih normi (naročito pravnih i moralnih) koja glasi: uzdržavanje od upotrebe svake vrste antiumne proizvodnje, držanja i upotrebe raznih oružja i drugih sredstava akumulirane energije radi masovnog uništenja i ugrožavanja svih oblika života na Zemlji, sa pretećom opštom kataklizmom opstanka.

Generalne klauzule

Već je rečeno da savesnost i poštenje proizilaze iz ustaljenih pravila ponašanja u određenoj sredini, i to na način "generalne klauzule" koja ima sve kvalifikacije "pravnog standarda". Zakonodavac, u nemogućnosti da sve slučajeve iz društvenog života predvidi i reguliše do poslednjeg detalja, često se koristi tzv. pravnim standardima, kao što su npr. dobar otac porodice, dobar privrednik, javni moral, opasna aktivnost i drugi srodni pojmovi koji ulaze u polje legislative, ali često i sa određenim stepenom neizvesnosti upravo zbog što se sadržina jednog standarda prepušta oceni suda prilikom konkretnog pozivanja na odgovarajući pravni standard. Neki od pravnih

standarda su u čestoj i dugotrajnoj upotrebi u sudskoj i poslovnoj praksi, tako da su kao već izgraženi i ustaljeni pojmovi česti u praktičnom životu do te mere da ne izazivaju preterane teškoće u njihovoj primeni. To je slučaj i sa “generalnom klauzulom” o savesnosti i poštenju koja je još od rimskog prava (boni mores) se danas u stalnoj upotrebi, tako da se može reći da je ona kroz prošlu i savremenu pravnu praksu, zakonodavstvo i pravnu doktrinu dobila epitet izgrađenog pravnog standarda, razume se, uzimajući u obzir prostor i vreme njene primene.

Ipak, u pravnoj teoriji se postavilo pitanje da li primena generalne klauzule može ugroziti pravnu sigurnost koja predstavlja jedno od obeležja pravne države u smislu zajedničkog imenitelja svih činilaca koji tvore jedan pravni sistem.

Pravna sigurnost kao deo pravde

Pravna sigurnost, kao jedan deo pravde i kao element pravne države, uživa epitet univerzalne vrednosti. Pravna sigurnost ne može izolovano delovati van drugih društvenih instituta i zahteva, već je ona upravo inkorporirana u društveni organizam i čini organsku celinu sa ekonomskom i socijalnom sigurnošću odgovarajuće zajednice. I baš zbog toga, zahtev je svakog pravnog poretka i izvesna sigurnost pravnih institucija, sigurnost koja nije sama sebi cilj, već koja služi ostvarenju cilja prava.

Prema tome, evolucije i promene pravnih institucija i pravnih regula su, s jedne strane, nužne jer one treba da prate društvene odnose u “svetu života”, ali, s druge strane, kumulacija pravnih ustanova mora biti prožeta načelom pravne sigurnosti koja će stalno pratiti pravo u pokretu, u njegovom kretanju na putu stalnog nastavljanja i usavršavanja, pa i u periodima revolucionarnih preobražaja društva, jer se i tada, neki kontinuitet pravne civilizacije mora održati i poštovati.

Ako bi pravo bilo lišeno potrebne doze sigurnosti, ako bi jedno pravo čas bilo pravo, a čas antipravo, ako ne bi bilo objektivnih kriterijuma u njegovoj primeni, ako jedno pravo ne bi sačekalo da preživi paperje, onda takvo pravo ne može računati na krila.

Drugim rečima, načelo pravne sigurnosti je neminovni atribut svakog pravnog poretka, čije postojanje ne sme biti ugroženo, kao što to isto načelo ne sme imati toliku moć da pravne institucije “okameni u večnosti”, jer bi

i tada kao i u prvoj hipotezi, pravo izdalo sebe i svoju vokaciju koju ima u društvu.

Pravna sigurnost je, dakle, relativan pojam i stvar je odgovorne zakonodavne politike da pristupi donošenju, odnosno izmeni zakona samo onda kada za to postoje duboko verifikovani zahtevi društvene zajednice i nauke.

Pri tome, pravna sigurnost se ne ostvaruje samo poštovanjem relativno stabilnih opštih pravnih načela, nego i poštovanjem relativne trajnosti svih drugih propisa, koji su, poput sitnih kapilara, u "službi" osnovnog krvotoka jednog društvenog organizma.

Iz svega rečenog proizilazi da pravna nesigurnost ne proističe iz opštih pravnih standarda i generalnih klauzula kao što je savesnost i poštenje, već pre svega zbog nedovoljnog legitimiteta (posebno naučnog i stručnog) prilikom donošenja određenih zakona, njihovog neopravdanog menjanja u smislu stalnih dopuna i izmena, nadalje, zbog neprimene zabrane retroaktivnosti, a naročito u postupku izvršenja gde se često krši ustavni princip o trodelnoj подели vlasti.

Polazeći od činjenice nekoherentnosti zakonskih propisa, kao i drugih činilaca koji utiču na legitimitet i legalitet prava, može se konstatovati da pozitivno pravo često ne dostiže onaj stepen stabilnosti koji ga čini atributom pravne države.

Pravna nesigurnost se ogleda u više pravaca: neopravdan broj stručno i naučno neproverenih promena pojedinih zakonskih rešenja; u nekim oblastima samo u toku jedne kalendarske godine više puta promeni zakonsko rešenje, tako da se i pravni stručnjak teško tu snalazi.

To stvara osećaj nepoverenja u zakonska rešenja što se odražava i na pravnu svest onih kojima je pravo upućeno. Već je rečeno da pravnu nesigurnost čini i nepoštovanje pravila o zabrani retroaktivnosti, čime nastaje nesigurnost i to već u postupku stvaranja prava.

Pravna nesigurnost je još veća u primeni prava u smislu neobjektivne primene ili neprimene zakona, čime se zalazi u širu oblast stručnosti, umnosti i nezavisnosti sudijske dužnosti u kontekstu trodelne podele vlasti.

Posebno pravna nesigurnost je svojstvena u postupku izvršenja pravosnažnih izvršnih odluka sudske i upravne vlasti, što često obezvredí ranije vođeni sudski postupak - parnični, krivični ili upravni. Na taj način, umesto vladavine prava i pravne sigurnosti, na sceni se može pojaviti vladavina pravne nesigurnosti.

Zaštita načela savesnosti i poštenja

Savesnost i poštenje je zaštićeno normama prirodnog i pozitivnog prava, o čemu je već bilo reči. Međutim, na ovom mestu, naročito podvlačimo da se ta zaštita obezbeđuje dvojtstvom prinudnih propisa pozitivnog prava i moralnim imperativima prirodnog prava. Tačnije: načelo savesnosti i poštenja ima imperativni karakter i strane u svojim pravnim odnosima ne mogu ovo načelo isključiti ili ga ograničiti. To, između ostalog, znači da ovo načelo nije i ne može biti nikakav deklarativni “ukras”, već sveopšta norma čiju dispoziciju prati i obezbeđuje pravni i moralni imperativ.

Preduslovi

Načelo savesnosti i poštenja može biti primenjeno u većem ili manjem stepenu zavisno od izvesnih društvenih preduslova koji utiču na ovo načelo. Ti preduslovi su brojni i ovde pominjemo samo one preduslove koji u većem stepenu **određuju i omogućuju da se načelo savesnosti i poštenja primenjuje** kao jedno više jedinstvo svih tih preduslova. Među njima nalaze se i sledeći preduslovi: stanje svesti i savesti u pogledu pravde i pravičnosti; tolerancija kao sposobnosti znak duhovnog punoletstva; stanje moralne zasnovanosti; ekonomska konstitucija; stanje političke zrelosti i prosvetćenosti; pravna, ekonomska i socijalna sigurnost; zaštita životne sredine; zaštita zdravlja kao uslova života i kao prirodnog prava svakog čoveka; radne navike i radna etika ; porodična struktura; kultura mira; stupanj ostvarenih prirodnih (ljudskih) prava.

Sloboda i načelo savesnosti i poštenja

Sloboda je neka vrsta pretpostavke savesnosti i poštenja. Čovek koji je sputan okovima nasilja bilo koje vrste gubi i slobodu i dostojanstvo. Svaka diktatura opozicija je slobodi i dostojanstvu. Tim povodom postavlja se pitanje da li čovek kao jedinka u jednoj antipravnoj državi koja se zasniva na samovolji tzv. vlasnika vremena i svih drugih agresija na ličnost čoveka - može opstati u svojoj rešenosti da se drži načela savesnosti i poštenja.

Razvijajmo ovu misao dalje: ako je jedan socijabilitet ugrožen agresijom nuklearne i druge akumulirane hemijske energije sa ciljem masov-

nog uništavanja ljudi (npr. hirošima antiumnosti); ako organizovani ili neorganizovani terorizam preti da liši živote mnogih nedužnih građana; ako se genocid u miru kao i u ratu javlja kao antiprirodna pojava uništenja ljudi samo zato što se po nekom svom identitetu razlikuju od drugih; ako u savremenom svetu svakodnevno preti ekološka katastrofa; ako je u savremenom svetu bolesti gladi veća od svih drugih bolesti; ako je preteća uce- na postala prvo žalosno slovo međunarodne i regionalne realnosti kao i sve druge agresije na ljudski život, slobodu i savest - onda se postavlja pitanje da li u jednom "poremećenom" svetu može pojedinac da se održi u poštovanju načela savesnosti i poštenja. Možda možemo zamisliti da je i to moguće ali u svakom slučaju to za većinu ljudi nije moguće. Razume se sve to ne treba da nas obeshrabri, jer istorija naše civilizacije očito govori da je organizovana umnost čovečanstva sposobna i snažna da nas oslobodi raznih okova prinude i da nas izvede na put života i slobode kao osnovnih prirodnih prava i kao činjenice da svi dolazimo i odlazimo na isti način.

U kontekstu rečenog načelo savesnosti i poštenja kreće se prostorima racionalne slobode koja se ogleda u prirodnom pravu čoveka da svojim voljnim radnjama vrši izbor sadržine i načina svoje delatnosti u različitim područjima individualnog i zajedničkog života, ali tako da, držeći se pravednog zakona i tolerancije kao izraza kulture razuma, ne vređa istu i jednaku slobodu drugih.

Sudijska nezavisnost

Svi do sada izloženi atributi savesnosti i poštenja, kao i njegovi preduslovi odražavaju se i na područje nezavisnosti sudstva. Kao dokaz ove istine neka nam posluže reči Aristotela "ići sudiji znači ići pravdi".

Pitanje nezavisnosti sudije nije samo pravno pitanje. To je pitanje opšte kulture jedne zajednice. Kultura koja je određena prirodom i domašajem osnovnih principa na kojima je zasnovana ta zajednica, njenim filozofskim opredeljenjem, ekonomskom i političkom konstitucijom, tehničkom civilizacijom, moralnom emancipacijom, jurističkom opservacijom.

U tom širem krugu zbivanja prava i pravde na bilo kom stepenu prostorno vremenske datosti, princip nezavisnosti sudije predstavlja demarkacionu liniju koja deli polje prava od pustinje neprava.

U uslovima nepravne države, gde je legitimitet i legalitet prava ispod dozvoljenog stepena društvene tolerancije, gde vladavinu prava zamenjuje vladavina samovoljnog fakta-vlasti, strasti ili interesa pojedinačnog ili gru-

pnog, gde se eliminiše načelo podele vlasti i ceo život svodi na politički monizam i njegovu strogu hijerarhiju, tu se sudijska nezavisnost svodi na zavisnost od partijske, a ne zakonske, odluke. Takva zavisnost pretvara sudiju u derivat jednosmernog naloga (političkog, nacionalnog, rasnog ili klasnog) i sudija tada objektivno nije u stanju da primeni pravedno pravo. U hipotezi, dakle, nepravne države, pravo doživljava brodolom, a s njim tone i princip nezavisnosti sudije. Ići takvom “pravu” i takvom sudiji, znači ići anti-pravdi.

Cela istorija prava je tu, da nam posvedoči ovu tvrdnju. **I ne samo istorija, već i komparativna stvarnost.** Naprotiv, kada se demokratski princip organizuje po načelu ustavnosti i zakonitosti, tada se nezavisnost sudije obezbeđuje delovanjem pravne države. To znači, da nezavisnost sudije, kao neminovni atribut njegove funkcije, predstavlja organski deo pravne države. To je ona država koja je u svom pravnom sistemu u tolikom stepenu obezbedila vladavinu načela legitimiteta i legaliteta, da se ona kreću u granicama društvene tolerancije.

Suprotno ovome, može se konstatovati da su mnogi savremeni pravni sistemi, naročito u realizaciji principa legaliteta, u stvari jedan konglomerat prava u nebitnim i neprava u bitnim stvarima.

Dvanaest tablica

Uzimajući u obzir prirodu sudijske misije, Kopaonička škola je još pre više od deset godina formulisala XII tablica sudijske nezavisnosti. Razume se, da ovom prilikom neću reprodukovati svih dvanaest tablica, ali ću vas podsetiti samo na neke od njih. Tako: sudija u izricanju pravde nezavisan je od bilo koje vlasti, osim vlasti legitimnog zakona; sudija je ličnost javnog poverenja; vršenje sudijske dužnosti ne sme biti predmet nedostojnih uticaja, podsticanja, pritisaka, pretnji ili intervencija, direktnih ili indirektnih od strane bilo koga i iz bilo kojih razloga; svako je dužan da, u granicama prinudnih propisa, javnog poretka i morala poštuje nezavisnost sudije i da se uzdrži od svakog akta nedostojnog uticaja. Svako lice koje svojim aktom nedostojnog uticaja naruši ili ugrozi nezavisnost sudije, kazniće se po zakonu.

Tolerancija i odgovornost

Iz dosadašnjeg izlaganja može se izvesti zaključak da se načelo savesnosti i poštenja nalazi u mozaiku konkretnog socijabiliteta gde se, pored već rečenog, tolerancija i odgovornost javljaju kao ambient u kome se

načelo savesnosti i poštenja adekvatno primenjuje. Po principu tolerancije, niko nema prava da sebe stavlja iznad drugoga i da prigrabljenom silom pluralizam života pretvara u monizam svoje vlasti i uprave. Dakle, u ovim okvirima kreće se i načelo savesnosti i poštenja koje pretpostavlja, ne samo identitet određene društvene zajednice, već i integritet njegovog stepena civilizacije i ostvarene demokratske kulture. U tom smislu načelo savesnosti i poštenja povlači za sobom i različite vrste odgovornosti zavisno od prirode pojedinih pravnih disciplina u kojima se proklamuje i primenjuje. Ovo tim pre, ako se zna, da je odgovornost ustanova pravne, moralne i svake druge civilizacije, koja nastaje povredom odgovarajućeg pravila ponašanja koju prate unapred ustanovljene sankcije, a čiji su uslovi i sadržina primerni prirodi i vrsti povređenog dobra.

Primena u našem pravu

Posle izlaganja načela savesnosti i poštenja sa stanovišta prirodnog i pozitivnog prava, sada sledi izlaganje ovog načela u našem pozitivnom pravu, pre svega, obligacionom i stvarnom pravu, kao i u nekim drugim granama prava.

Kada je reč o Zakonu o obligacionim odnosima, treba reći da je savesnost i poštenje formulisano kao osnovno načelo, s tim da se ono neposredno ili posredno predviđa u većem broju konkretnih odredbi ovoga Zakona.

Prema Zakonu o obligacionim odnosima (čl. 12) načelo savesnosti i poštenja određeno je na sledeći način: u zasnivanju obligacionih odnosa i ostvarivanju prava i obaveza iz tih odnosa strane su dužne da se pridržavaju načela savesnosti i poštenja.

Postavilo se pitanje da li je ova odredba imperativnog ili dispozitivnog karaktera, s obzirom da u brojnim odredbama ovoga Zakona posebno se navodi savesnost i poštenje kao uslov važnosti i primene odgovarajućih odredbi.

Na osnovu svega do sada rečenog, ovo načelo ima imperativni karakter, što znači da ga stranke moraju poštovati pod "pretnjom" odgovarajuće sankcije.

U pogledu mišljenja da ova generalna klauzula u svojoj praktičnoj primeni unosi u pravni poredak određeni stepen nesigurnosti, o tome je već bilo reči: podsećamo na konstataciju da se uzroci pravne nesigurnosti nalaze na drugoj daleko dubljoj strani kao posledica nelegitimiteta i nelegaliteta

prava, a ne u primeni ovog standarda koji ima svoj izgrađeni identitet, a to znači i potrebnu sigurnost u primeni.

Polazeći od pomenutih činjenica, imperativnost ovog načela se danas jasnije izražava njegovom drugom tačkom, prema kojoj, strane ne mogu da isključe ili ograniče obavezu primene načela savesnosti i poštenja. Taj stav izražen je i u međunarodnim izvorima, kao i u Prednacrtu Građanskog zakonika Republike Srbije. Pri tome, ostaje pitanje kakav je onda odnos ovoga imperativnog načela, **kada se savesnost i poštenje u istom Zakonu često nalazi posebno naglašeno kod pojedinih ustanova i pravnih sredstava obligacionih odnosa.** Odgovor se nalazi u konstataciji da ovo načelo na taj način dobija značenje **kao neposredni uslov za nastanak odgovarajuće pravne situacije**

Pojedini slučajevi

Načelo savesnosti i poštenja nalazi se i u drugim ustanovama, naročito u obligacionom pravu i ovde ćemo navesti samo neke opšte odredbe koje se tiču ovoga načela, a zatim i neke konkretne slučajeve.

Tako, načelo ekvivalencije odnosno načelo jednake vrednosti davanja u zasnivanju dvostranih ugovora povređeno je npr. kod prekomernog oštećenja, zelenaških ugovora, uticaja promenjenih okolnosti, na egzistenciju ugovora, prevara, pretnja i prinuda kao mana volje i druge slične pravne situacije.

Tako, npr. Zakon o obligacionim odnosima prekomerno oštećenje shvata u subjektivnom smislu čime se približava načelu savesnosti i poštenja jer predviđa da očigledna nesrazmera uzajamnih davanja u jednom dvostranom ugovoru i u vreme njegovog zaključenja oštećena strana može zahtevati poništenje samo ako za pravu vrednost tada nije znala niti je morala znati. U stvari, sam pojam prekomernog oštećenja moguće je odrediti na dva načina: subjektivno i objektivno. Prema subjektivnom shvatanju pojam prekomernog oštećenja se svodi na nedostatak volje. Potrebno je da se oštećenje javi kao posledica činjenice da volja ugovornika nije bila slobodno izražena. Drugim rečima, prisustvo zablude ili prevare treba da dovede do prekomernog oštećenja zbog čega se ono u suštini svodi na zabludu o vrednosti stvari.

Povređena načela savesnosti i poštenja još je više izražena kod zelenaškog ugovora pod kojim se podrazumeva takav ugovor u kome neko, kori-

steći se stanjem nužde ili teškim materijalnim stanjem drugog, njegovim nedovoljnim iskustvom, lakomislenošću ili zavisnošću, ugovori za sebe ili za nekog trećeg korist koja je u očiglednoj nesrazmeri sa onim što je on drugom dao ili učinio ili se obavezao dati ili učiniti.

Pojam zelenaškog ugovora treba razlikovati od prekomernog oštećenja i pored izvesnih zajedničkih osobenosti. Za razliku od prekomernih ovlašćenja pojam zelenaškog ugovora zasniva se na dva kumulativno postavljena uslova: subjektivni i objektivni. Prema objektivnom, potrebno je ustanoviti očiglednu nesrazmeru između činidbe i protivčinidbe, a prema subjektivnom - da ta nesrazmera proizilazi iz nekog subjektivnog stanja drugog ugovornika, kao što je nužda, teško materijalno stanje, nedovoljno iskustvo, lakomislenost ili zavisnost. Ovaj subjektivni moment je upravo karakterističan sa stanovišta pojma i konkretne primene načela savesnosti i poštenja.

Što se tiče mana volje a posebno nedostataka saglasnosti pod dejstvom prevare ili prinude primena načela savesnosti i poštenja je očigledna. Prevara se sastoji u namernom preduzimanju određenih radnji jednog ugovornika u cilju izazivanja ili održavanja zablude kod drugog ugovornika. U suštini i ovde je reč o pogrešnoj predstavi o pravnim činjenicama potrebnim za punovažnost ugovora, samo što ta pogrešna predstava proizilazi iz određenih radnji i postupka drugog ugovornika. Zbog toga prevara ili kako se ona još naziva "izazvana zabluda", u strogom smislu reči i ne predstavlja neki poseban, potpuno nezavisan, nedostatak volje. Ona je u stvari jedna vrsta zablude i to kvalifikovana zabluda koja za sobom povlači teže pravne posledice nego obična zabluda. Pojam prevare podrazumeva sticaj dva elementa: jedan, psihološkog karaktera, koji se svodi na nameru jednog ugovornika da drugog navede ili održi u zabludi, i drugi, koji je povezan sa ostvarenjem takve namere i koji se ogleda u preduzimanju različitih postupaka koji dovode do formiranja pogrešne predstave o relevantnim činjenicama. Oba elementa zajedno utiču na volju ugovornika tako da on, u njihovom odsustvu, ne bi izaključio ugovor. To znači da između prevare i izjave volje mora da postoji uzročna veza.

Nameru lica koje čini prevaru treba shvatiti kao njegovu svest o tome da će radnje koje je on preduzeo izazvati zabludu kod drugog ugovornika. Prema tome, prevara uvek pretpostavlja mala fidei na strani onoga ko se njome služi. Ona se realizuje putem određenih radnji ili postupaka koji proizlaze iz aktivnog ili pasivnog ponašanja lica koje čini prevaru.

Kada je reč o prinudi upotrebom fizičke sile (*vis absoluta*) ili pretnje u smislu pritiska na volju ugovornika (*vis compulsiva*), očigledno da je tu reč o potpunoj ugoženosti načela savesnosti i poštenja.

Kriterijum pravičnosti

Već je rečeno da načelo savesnosti i poštenja podrazumeva i primenu kriterijuma pravičnosti kao konkretizovane pravde. Zakon o obligacionim odnosima pravičnost kao element za odlučivanje predviđa na više mesta.

Tako, tu je, pre svega, materija odgovornosti za prouzrokovanu štetu. Pod uticajem pravičnosti, a u korist oštećenog kao žrtve deliktne radnje, savremeno pravo je ovde modifikovalo mnoga klasična pravila. U tom smislu i Zakon predviđa odgovornost po osnovu pravičnosti. Naime, kod odgovornosti za drugog, Zakon predviđa da u slučaju štete koju je prouzrokovalo lice koje za nju nije odgovorno, a naknada se ne može dobiti od lica koje je bilo dužno da vodi nadzor nad njim, sud može, kad to pravičnost zahteva, a naročito s obzirom na materijalno stanje štetnika i oštećenika, osuditi štetnika da naknadi štetu, potpuno ili delimično. Isto tako, ako je štetu prouzrokovao maloletnik sposoban za rasuđivanje koji nije u stanju da je naknadi, sud može, kad to pravičnost zahteva, a naročito s **obzirom na materijalno stanje** roditelja i oštećenika, obavezati roditelje da naknade štetu, potpuno ili delimično, iako za nju nisu krivi.

Pravičnost, kao kriterijum za odlučivanje, Zakon predviđa i kod odgovornosti u slučaju udesa izazvanog motornim vozilima u pokretu. Ako je do udesa došlo isključivom krivicom jednog imaooca, primenjuju se pravila odgovornosti po osnovu krivice, a ako postoji obostrana krivica, svaki imalac odgovara za ukupnu štetu koju su oni pretrpeli srazmerno stepenu svoje krivice. Međutim, ako nema krivice nijednog, imaooci odgovaraju na ravne delove, ako razlozi pravičnosti ne zahtevaju što drugo. To pravilo je, takođe, predviđeno i kod pitanja regresa isplatioca kod odgovornosti više lica za istu štetu.

U materiji tumačenja ugovora Zakon, takođe, predviđa pravičnost kao mogući kriterijum presuđenja. Kada je reč o tumačenju ugovora, treba, pre svega, reći da Zakon polazi od subjektivno-objektivnog metoda tumačenja. Po njemu, pri tumačenju spornih odredaba ne treba se držati doslovnog značenja upotrebljenih izraza, već treba istraživati zajedničku nameru ugovarača i odredbu tako razumeti kako to odgovara načelima obligacionog prava utvrđenim ovim zakonom. Time je prihvaćeno jedno rešenje koje

odgovara potrebama života i koje je u skladu sa stavom naše pravne teorije o ovom pitanju, kao i sa stanovištem naše sudske prakse. Naime, tumačiti ugovor, kao delo zajedničke volje stranaka, a ne voditi računa o toj volji, znači u stvari negirati ugovor kao individualni pravni akt. Međutim, zajednička volja stranaka ne može biti apsolutni kriterijum prilikom tumačenja ugovora. Volja stranaka je u savremenom ugovornom pravu ograničena kogentnim pravilima i prilikom tumačenja ugovora o tim granicama se mora voditi računa. Zbog toga, pri tumačenju ugovora potrebno je ispitati zajedničku volju stranaka u skladu sa određenim pravnim i moralnim imperativima. Rukovodeći se ovim osnovnim kriterijumom u domenu tumačenja ugovora, Zakon poznaje i neka dopunska pravila. Prema tim pravilima nejasne odredbe u ugovoru bez naknade treba tumačiti u smislu koji je manje težak za dužnika, a u teretnom ugovoru u smislu kojim se ostvaruje pravičan odnos uzajamnih davanja. Šta je pravičan odnos uzajamnih davanja sud će procenjivati sa gledišta opštih načela obligacionog prava utvrđenim ovim zakonom. Kao što se vidi, kriterijum pravičnosti i ovde ne znači nikakvu proizvoljnost, već se vezuje za izvesna opšta načela, među kojima je i načelo jednake vrednosti davanja.

Kriterijum pravičnosti Zakon pominje i kod mogućnosti raskidanja ili izmene ugovora zbog promenjenih okolnosti, ali i tu samo u simbiozi sa izvesnim objektivnim pokazateljima. Tako, ugovor se može raskinuti ili izmeniti iz ovog razloga, samo ako bi po opštem mišljenju bilo nepravično održati ga na snazi; on se neće raskinuti ako druga strana ponudi ili pistanje da se odgovarajući uslovi ugovora pravično izmene; ako izrekne raskid ugovora, sud će na zahtev druge strane osuditi stranu koja ga je zahtevala da naknadi drugoj strani pravičan deo štete koju trpi zbog toga.

U nekim posebnim slučajevima Zakon utvrđuje visinu odgovarajuće naknade putem unošenja kriterijuma pravičnosti, predviđajući, na taj način, pojam tzv. pravične naknade. Ovaj pojam se naročito primenjuje u materiji naknade nematerijalne štete gde se predviđa da u slučaju smrti ili teškog invaliditeta nekog lica sud može dosuditi članovima njegove uže porodice pravičnu novčanu naknadu za njihove duševne bolove. U stvari, to je samo jedan vid opšteg pravila o naknadi moralne (neimovinske) štete prema kome, za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica kao i za strah, sud će ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, do-

suditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i u njenom odsustvu.

Pravična naknada

Pored toga, pojam pravične naknade Zakon predviđa i u nizu slučajeva ugovorne odgovornosti; tako, u slučaju raskida ugovora o građenju od strane naručioca, ovaj je dužan isplatiti izvođaču odgovarajući deo ugovorne cene za dotle izvršene radove, kao i pravičnu naknadu za učinjene neophodne troškove; kod ugovora o nalogu, ako drukčije nije ugovoreno, nalogodavac duuguje naknadu u uobičajenoj visini, a ako o tome nema običaja, onda pravičnu naknadu; kod ugovora o komisionu, Zakon predviđa odredbu, prema kojoj ako je u datom slučaju naknada nesrazmerno velika prema obavljenom poslu i postignutom rezultatu, sud je može, na zahtev komitenta, sniziti na pravičan iznos; isto važi i za ugovor o trgovinskom zastupanju; kod opštih uslova ugovora koje određuje jedan ugovornik, sud može odbiti primenu pojedinih odredaba opštih uslova koje lišavaju drugu stranu prava da stavi prigovore, ili onih na osnovu kojih ona gubi prava iz ugovora ili gubi rokove, ili koje su inače nepravične ili preterano stroge prema njoj. Najzad, pomenimo i odredbu u materiji javnog obećanja nagrade, prema kojoj ako je više lica izvršilo radnju istovremeno, svakom pripada jednak deo nagrade, ukoliko pravičnost ne zahteva drukčiju podelu.

Konkretizacija načela savesnosti i poštenja

Kada je reč o konkretizaciji načela savesnosti i poštenja, evo nekoliko primera. Prema Zakonu ugovorom se može proširiti odgovornost dužnika i na slučaj za koji on inače ne odgovara, ali se ispunjenje ovakve odredbe ne može zahtevati ako bi to bilo u suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja. Zakon predviđa savesnost i poštenje kao relevantni kriterijum i u materiji raskidanja ili izmene ugovora zbog promenjenih okolnosti. Naime, pri odlučivanju o raskidanju ugovora **odnosno o njegovoj izmeni sud će se rukovoditi i načelima poštenog prometa, vodeći računa naročito o cilju ugovora, o normalnom riziku kod ugovora odnosne vrste, o opštem interesu, kao i o interesima obeju strana. Pri tome, strane se mogu ugovorom unapred odreći pozivanja na određene promenjene okolnosti, ali samo ako to nije u suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja.**

Isto načelo primenjeno je i kod pregovora koji prethode zaključenju ugovora. Ovo stoga što strana koja je vodila pregovore bez namere da zaključi ugovor odgovara za štetu nastalu vođenjem pregovora a takođe odgovara za štetu i strana koja je vodila pregovore u nameri da zaključi ugovor, pa odustane od te namere bez osnovanog razloga i time drugoj strani prouzrokuje štetu.

Kod ugovora o posredovanju, nalogodavac može opozvati nalog za posredovanje kad god hoće, ako se toga nije odrekao i pod uslovom da opozivanje nije protivno savesnosti.

Može se pomenuti primena ovog načela i u materiji uslova. Prema Zakonu, ugovor je zaključen pod uslovom ako njegov nastanak ili prestanak zavisi od neizvesne činjenice, ali se smatra da je uslov ostvaren ako njegovo ostvarenje, protivno načelu savesnosti i poštenja, spreči strana na čiji je teret određen, a smatra se da nije ostvaren ako njegovo ostvarenje, protivno načelu savesnosti i poštenja, prouzrokuje strana u čiju je korist određen.

Načelo savesnosti i poštenja primenjuje se i u slučaju procene savesnosti jednog lica, od čega zavise brojne pravne posledice, među kojima, obaveza na naknadu štete dolazi u red najvažnijih posledica. Tako, savesna strana može zahtevati naknadu štete koju je pretrpela usled zaključenja ugovora koji nema pravno dejstvo zbog toga što ga je pravno lice zaključilo van okvira svoje pravne sposobnosti.

U slučaju poništaja ugovora zbog zablude, druga savesna strana ima pravo da traži naknadu pretrpljene štete.

Kod posledica ništavosti ugovora i primene odgovarajuće sankcije, sud vodi naročito računa o savesnosti ugovornih strana, o značaju ugroženog dobra, kao i o moralnim shvatanjima.

Prigovor prividnosti ugovora ne može se isticati prema trećem saveznom licu; kod sticanja bez osnova, sticalac ima pravo na naknadu nužnih i korisnih troškova, ali ako je bio nesavestan, naknada za korisne troškove mu pripada samo do iznosa koji predstavlja uvećanje vrednosti u trenutku vraćanja.

Kod cesije, ustupilac odgovara za naplativost ustupljenog potraživanja ako je to bilo ugovoreno, ali samo do visine onoga što je primio od prijemnika, kao i za naplativost kamata, troškova oko ustupanja i troškova postupka protiv dužnika; pri tome, veća odgovornost savesnog ustupioaca ne može se ugovoriti.

Primena dobrih običaja

Pored pravičnosti i načela savesnosti i poštenja Zakon, u naporu da preko realnih životnih odnosa koriguje strogu formalnopravnu primenu norme, predviđa i mogućnost primene dobrih običaja odnosno dobrih poslovnih običaja. On to, najpre čini u smislu propisa kojima se utvrđuju osnovna načela, a zatim vrši konkretizaciju tog načela na mnogim mestima. Tako, kod opštih uslova ugovora koje određuje jedna strana, Zakon predviđa da su ništave odredbe opštih uslova koje su protivne samom cilju zaključenog ugovora ili dobrim poslovnim običajima, čak i ako su opšti uslovi koji ih sadrže odobreni od nadležnog organa. Zakon na ovaj način zaštićuje onu ugovornu stranu koja pristupa ugovoru i koja je, uglavnom, ekonomski slabija strana. Nekad Zakon upućuje na primenu poslovnih običaja, kao što je to npr. u oblasti ugostiteljstva odnosno ugovora o angažovanju ugostiteljskih kapaciteta.

Primena običaja predviđena je Zakonom na više mesta. Tako, kod zaključenja ugovora, Zakon predviđa da se izlaganje robe sa označenjem cene smatra ponudom, ukoliko drukčije ne proizilazi iz okolnosti slučaja ili običaja; predlog za zaključenje ugovora učinjen neodređenom broju lica, koji sadrži bitne sastojke ugovora čijem je zaključenju namenjen, važi kao ponuda, ukoliko drukčije ne proizilazi iz okolnosti slučaja ili običaja; ako su ugovorne strane posle postignute saglasnosti o bitnim sastojcima ugovora ostavile neke sporedne tačke za docnije, ugovor se smatra zaključenim, a sporedne tačke, ako sami ugovarači ne postignu saglasnost o njima, uređiće sud vodeći računa o prethodnim pregovorima, utvrđenoj praksi između ugovarača i običajima; Zakon, takođe, predviđa primenu običaja i kod prihvatanja ponude, kao i kod pitanja dejstva ponude u slučaju smrti ili nesposobnosti jedne strane. Kod pitanja pravne valjanosti dejstva legitimacionih papira i znaka, Zakon predviđa da se treba držati zajedničke volje izdavaoca i primaoca znaka, kao i onoga što je uobičajeno. U materiji novčanih obligacija, u slučaju ispunjenja novčane obaveze pre roka, dužnik ima pravo da od iznosa duga odbije iznos kamate za vreme od dana isplate do dospelosti obaveze, samo ako je na to ovlašćen ugovorom ili to proizilazi iz običaja. Kod kupovine na probu, kupac je dužan da obavesti prodavca da li ostaje pri ugovoru, u roku koji je utvrđen ugovorom ili običajem, a ako takvog nema, onda u primerenom roku koji mu bude odredio prodavac, inače se smatra da je odustao od ugovora. Kod ugovora o zakupu, plaćanje zakupni-

ne se vrši u rokovima određenim ugovorom ili zakonom, a u nedostatku ovih, kako je uobičajeno u mestu gde je stvar predata zakupcu; dužina otkaznih rokova kod ovog ugovora može se takođe odrediti mesnim običajima, kao i procena da li zakupljena stvar ima odgovarajuća svojstva. Najzad, u nizu ugovora kojima se vrše razne usluge, Zakon predviđa uobičajenu naknadu kao pravilo dopunsko dispozitivne prirode - npr. kod ugovora o prevozu, nalogu, trgovinskom zastupanju, posredovanju, ugovora o kontroli robe i usluga, ugovora o organizovanju putovanja.

Trihotomija pojmova

Kao što se vidi, Zakon o obligacionim odnosima je kroz odredbe o osnovnim načelima, kao i kroz mnoge druge konkretne odredbe, prihvatio jednu trihotomiju pojmova (pravičnost, savesnost i poštenje, dobri običaji) koja služi kao korekcija tehniziranim pravnim normama (tzv. tvrđi slučajevi). Ali, u tom dopunjavanju pravnih propisa, kao što je već ukazano, postoji opasnost da se pređe granica čija bi povreda značila ugrožavanje cilja prava i njegove izvesnosti u postupku primene. Otuda, na sudskoj praksi je odgovorna dužnost da prilikom konkretne primene pomenutih pravila pronađe takva rešenja koja je neće svoditi na običan automatizam, ali koja je neće ni transformisati u pretorsku praksu, jer načelo pravičnosti mora uvek ostati u centru zbivanja. To znači, da odredbe o primeni izvesnih metapравnih merila (običaj, moral) ne treba pratiti pogledom egzegeze, pogledom koji je okupiran samo slovom zakona i koji zbog toga nije u stanju da vidi duh i smisao zakona. Takav pristup u savremenom pravu ne bi bio adekvatan društvenim zahtevima, i načelima društvenog uređenja. Naprotiv, primenu običaja i drugih vanpravnih normi u oblasti obligacionih odnosa, treba prihvatiti saznanjem da ta pravila ponašanja, zajedno sa pravnim normama, čine celinu pravne organizacije određene zajednice. Sve to još više znači da se primena ovih odredbi Zakona nikako ne sme svesti na automatizam formalne logike koji bi izgubio iz vida cilj i smisao odgovarajućih pravnih pravila.

Naturalne obligacije

Pored izloženih konkretnih pravnih situacija u kojima načelo savesnosti i poštenja dobija odgovarajuće mesto evo još jednog polja primene ovog načela koje ima i neka svojstva opštosti. Naime, reč je o naturalnim

(prirodnim) obligacijama koje se zasnivaju na moralnim dužnostima ili na civilnim obligacijama koje su iz nekog razloga ostale bez predviđene sankcije prinudnog ostvarenja, kao što je npr. zastarela obaveza.

Naime, prema Zakonu o obligacionim odnosima izvršenje neke prinudne obaveze ili neke moralne ili društvene dužnosti, ne može se tražiti po osnovu sticanja bez osnova (neosnovanog obogaćenja). Drugim rečima, to znači ako je neko isplatio zastareli dug koji nije mogao sudskim prinudnim putem da se naplati, a taj dug časti je ipak ispunio, smatra se da je ispunio nešto što je bio dužan dati po svojoj savesti i da stoga nema pravo na povraćaj datog.

Ugovori u privredi

Načelo savesnosti i poštena nalazi primenu i kod ugovora u privredi kao i u materiji zaštite potrošača. Tako prema Opštim uzansama za promet robom (1954), načelo poštenja i savesnosti predviđa s kao osnovno načelo koga se stranke moraju pridržavati u poslovima prometa robom. Srtanke se ne mogu pozivati na neku od ovih uzansa ako bi njena primena u datom slučaju proizveela posledice protivne rom načelu.

Zaštita potrošača

Kada je reč o primeni načela savesnosti i poštenja u oblasti trgovinskog prometa, potrebno je navesti i izvesna rešenja postojećeg Zakona o zaštiti potrošača koja detaljno regulišu primenu ovoga načela na oblast zaštite potrošača (iako izraz "potrošač" nije pravni već više ekonomski pojam). Prema ovom Zakonu pre svega se na jedan uopšten način definiše profesionalna pažnja koja predstavlja povećanu pažnju i veštinu koja se u pravnom prometu osnovano očekuje od trgovca u poslovanju sa potrošačima, u skladu s dobrim običajima i načelom savesnosti i poštenja. Pored ovog opšteg određenja profesionalne pažnje u vezi sa načelom savesnosti i poštenja, ovaj Zakon posebno reguliše Nepošteno poslovanje koje je zabranjeno, a trgovac snosi teret dokazivanja tačnosti podataka u vezi sa proizvodom koje je dao pre, za vreme i nakon zaključenja ugovora. Ali, ono što je važnije, to su odredbe Zakona kojima se određuje pojam nepoštenog poslovanja. Prema Zakonu poštovanje je nepošteno: 1) ako je protivno zahtevima profesionalne pažnje; 2) ako bitno narušava ili preti da bitno naruši ekonomsko ponašanje, u vezi s proizvodom, prosečnog potrošača na koga se to poslo-

vanje odnosi ili kome je izložen, odnosno ponašanje prosečnog člana grupe, kada se poslovanje odnosi na grupu.

Trgovac bitno narušava ekonomsko ponašanje potrošača ako svojim poslovanjem bitno umanjuje sposobnost potrošača da razborito odlučuje, usled čega potrošač donosi ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo.

Pri tome, nepoštenim se naročito smatra obmanjujuće poslovanje, nasrtljivo poslovanje, kao i povreda dužnosti obavešavanja u skladu sa ovim zakonom. U nepošteno poslovanje se ubraja i povreda dužnosti obaveštavanja potrošača kao i povreda obaveštavanja potrošača o njegovim pravima u skladu sa ovim zakonom, u vezi sa: 1) ugovorima na daljinu; 2) ugovorima o **turističkom putovanju i vremenski podeljenom korišćenju nepokretnosti**; 3) označenjem cena; 4) ugovorima zaključenim upotrebom elektronskih sredstava.

U nepošteno poslovanje ubraja se i povreda dužnosti obaveštavanja potrošača o njegovim pravima u vezi sa **medicinskim proizvodima za ljudsku upotrebu**; **finansijskim uslugama na daljinu**; **zajedničkim ulaganjem u prenosive hartije od vrednosti**; **posredovanjem u osiguranju**; **životnim osiguranjem i drugim vrstama direktnog osiguranja**; **prodajom finansijskih instrumenata**; **prospektom koji se objavljuje u slučaju javne ponude hartija od vrednosti ili njihovog prihvatanja za trgovanje**, u skladu sa zakonima kojima se uređuju navedene oblasti.

Sa gledišta načela savesnosti i poštenja značajne su odredbe ovoga Zakona koje se odnose na obmanjujuće poslovanje. Pod obmanjujućim poslovanjem smatra se poslovanje trgovca kojim navodi potrošača da donese ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo, tako što mu daje netačna obaveštenja ili na drugi način dovodi ili preti da dovede prosečnog potrošača u zabludu u pogledu: postojanje ili prirode proizvoda; osnovnih obeležja proizvoda; obaveza trgovca da označi i ukaže na lice koje posredno ili neposredno podržava ili preporučuje trgovca ili proizvod; cene ili načina na koji je obračunata ili postojanja određenih pogodnosti u pogledu cene; potrebe za servisiranjem, delovima, zamenom ili popravkom; položaja, osobina ili prava trgovca ili njegovog zastupnika koji se odnose na njegov identitet ili imovinu; prava potrošača, uključujući pravo na zamenu stvari ili vraćanje novca ili rizika kojima može da bude izložen.

Obmanjujuće poslovanje obuhvata i stvaranje opšteg utiska kojim se prosečni potrošač navodi da donese ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo, bez obzira na tačnost obaveštenja koja su mu data.

Zakon, pored obmanjujućeg poslovanja, reguliše i tzv. nasrtljivo poslovanje koje postoji ako uzimajući u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, trgovac uznemiravanjem, prinudom, uključujući fizičku prinudu ili nedozvoljenim uticajem, narušava ili preti da naruši slobodu izbora ili ponašanje prosečnog potrošača u vezi sa određenim proizvodom i na taj način navodi ili preti da navede potrošača da donese ekonomsku odluku koju inače ne bi doneo.

Nedozvoljeni uticaj, u smislu ovog zakona, jeste i zloupotreba pozicije moći u cilju vršenja pritiska na potrošača na način koji bitno ograničava sposobnost potrošača da razumno odlučuje, bez obzira da li se upotrebljava ili stavlja u izgled upotreba fizičke sile. Nadalje, zakon reguliše i pitanje oblika poslovanja koji se smatraju nasrtljivim poslovanjem, i u tom smislu predviđa posebnu zaštitu maloletnika kao i Kodeks ponašanja koji predstavlja sporazum ili odluku trgovca ili grupe trgovaca kojim se uređuju pravila tržišnog postupanja trgovaca ili grupe trgovaca.

Kao što se vidi, u ovom zakonu su detaljno regulisana mnoga aktuelna pitanja u oblasti prometa robom a koja se u krajnjem ishodu svode na načelo savesnosti i poštenja kao opšteg načela u pravnom i ekonomskom prometu.

Zloupotreba prava

Načelo savesnosti i poštenja može biti ugroženo ili povređeno i na taj način kada se određeno subjektivno pravo vrši protivno njegovoj svrsi, što se u pravnoj teoriji naziva zloupotrebom prava.

Naime, vršenje subjektivnih prava na području građanskopravnih disciplina podrazumeva preduzimanje onih ovlašćenja iz kojih se sastoji subjektivno pravo (*facultas agendi*), a čiju sadržinu i pravnu prirodu određuju norme objektivnog prava (*norma agendi*). To znači da se vršenje subjektivnih građanskih prava kreće u granicama individualne i opšte svrhe objektivnog prava. Iz toga proizilazi da vršenje prava ne može istovremeno biti i dozvoljeno i nedozvoljeno.

Bez obzira na teorijski spor o voljnoj ili interesnoj suštini subjektivnog prava, kao i o pojedinim vrstama subjektivnog prava, na ovom mestu bitno je naglasiti da se subjektivna građanska prava u najvećem broju vrše na osnovu slobodne dispozicije njihovih titulara i to preduzimanjem odgo-

varajućih faktičkih i pravnih radnji shodno prirodi konkretnog subjektivnog prava.

Iz ovoga proizilazi da je vršenje subjektivnih prava slobodno ali da je ono ograničeno slobodom drugih subjekata u tom smislu što se vršenjem svoga prava ne smeju vredati tuđa prava jer bi to bilo protivno svrsi datog subjektivnog prava.

Sve je to šira osnova za formulisanje teorije zloupotrebe prava koja je i u našem pozitivnom pravu predviđena odredbama koje zabranjuju vršenje prava protivno cilju zbog koga je ono zakonom ustanovljeno ili priznato.

Međutim, razvoj teorije zloupotrebe prava išao je u pravcu objektivizacije kriterijuma u tom smislu da se pod zloupotrebom prava podrazumeva svako vršenje svoga prava koje je protivno cilju zbog je ono zakonom ustanovljeno ili priznato, što bi u krajnjoj suštini bilo protivno načelu savesnosti i poštenja.

Zakon o obligacionim odnosima predviđa zabranu zloupotrebe prava kada se ono vrši protivno cilju zbog koga je ono zakonom ustanovljeno ili priznato, što predstavlja objektivnu koncepciju zloupotrebe prava koja svojim okvirima obuhvata i subjektivnu tezu koja se sastoji u nameri da se vršenjem svoga prava nanese šteta drugome. Teorija zloupotrebe prava koja je u očiglednoj suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja, primenjuje se i u drugim granama građanskog prava kao što je Zakon o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima, kao i Zakon o parničnom postupku prema kome je sud dužan da spreči i kazni svaku zloupotrebu prava koje imaju stranke u postupku.

Svojinski odnosi

Načelo savesnosti i poštenja, pored obligacionog prava, naročito je zastupljeno u stvarnom pravu, posebno kod različitih načina sticanja svojine. Tako, za originalno sticanje svojine putem održaja zahteva se savesna i zakonita državina sa različitim rokovima za pokretne i nepokretne stvari; za sticanje svojine od nevlasnika, između ostalih uslova, neophodna je savesnost sticaoca na pokretnoj stvari koju je pribavio uz naknadu od nevlasnika koji u okviru svoje delatnosti stavlja u promet takve stvari.

Kada su u pitanju različiti načini sticanja svojine putem priraštaja kao što su građenje i sejanje na tuđem zemljištu, pored drugih uslova, načelo savesnosti je od bitnog značaja za rešenje svih pomenutih pitanja. U svim

tim slučajevima, između ostalog, gleda se na savesnost odnosno nesavesnost jedne ili druge strane u postupku sticanja prava svojine.

Svodna reč

Na kraju ovog uvodnog referata koji se bavio načelom savesnosti i poštenja i njegovim brojnim značenjima, posebno sa vidokruga prirodnog i pozitivnog prava, evo jednog opšteg zaključka: neka načelo savesnosti i poštenja, kao izraz ljudskog blagonaravlja, širi svoje horizonte u ostvarenoj kulturi mira u kojoj se “sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima”. Neka Dvadeset sedmo zasedanje Kopaoničke škole prirodnog prava doprinese sigurnijem ostvarenju racionalne slobode i dostojanstva kao apsolutne svrhe ljudskosti.

PORUKE

Na završnoj plenarnoj sednici, 17. decembra 2014. godine, nakon višednevnog intezivnog angažovanja svih učesnika, urednici pojedinih katedri izneli su sledeće poruke, koje su dobile opštu podršku:

I – PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

*Prof. dr MIROSLAV ĐORĐEVIĆ
Dr ĐORĐE ĐORĐEVIĆ,
profesor Kriminalističko-policijske akademije
u Beogradu*

1. Naše krivično zakonodavstvo pravu na život pruža maksimalnu krivičnopravnu zaštitu. Ona se manifestuje kroz postojanje brojnih inkriminacija u našem KZ kojima se život i telo čoveka štite od različitih oblika povređivanja i ugrožavanja, pa čak i onih kojima se inkriminiše nepružanje pomoći licima koja se nalaze u opasnosti. Međutim, postavlja se pitanje da li se pravo na život posredno štiti i onim krivičnim delima kojima se život i telo direktno ne povređuju ili ugrožavaju, ali sadrže pretnju da će se napasti na život i telo. Karakteristično među tim delima u našem KZ jeste krivično delo ugrožavanja sigurnosti.

2. Jedan od najznačajnijih vidova ugrožavanja i povrede prava na život nesumnjivo je i terorizam. Borba protiv ovog zla koje dobija svetske raz-

mere zahteva proučavanje ove problematike sa dva osnovna aspekta: proučavanje korena teorizma u svaremenom društvu i usavršavanje sistema mera koje se preduzimaju u borbi protiv svih vidova terorizma. Zakon o izmenama i dopunama KZ iz 2012. godine uneo je niz novina kada je ova materija u pitanju. Iako je ovim izmenama u pogledu krivičnih dela terorizma u sadržinskom smislu ostvaren najveći mogući stepen kohezije internog, unutrašnjeg i međunarodnog prava, ostaje otvoreno pitanje da li je, i u kojoj meri, to učinjeno na štetu principa pravednosti i srazmernosti. Ovo iz razloga što je više nego očigledno da su nastojanje zakonodavca da prilikom propisivanja ovih krivičnih dela ispuni obaveze iz odgovarajućih međunarodnih akata rezultirala inkriminacijama čiji se *ratio legis*, umesto u ostvarivanja prevencije zasnovane na srazmernoj represiji, prvenstveno sastoji u postizanju bezbednosti i otklanjanju različitih izvora opasnosti.

3. Među najopasnije oblike i vidove ispoljavanja nasilničkog kriminaliteta kojim se u najvećoj meri ugrožava pravo na život svakako spadaju nasilni akti upravljani protiv života i telesnog integriteta drugih lica, tzv. krvni delikti. Među njima se po svom značaju, prirodi, karakteristikama i posledicama izdvajaju krivična dela ubistva za koja su u svim savremenim krivičnim zakonodavstvima zaprećene i najteže kazne. Time se želi naglasiti da život ili pravo na život spadaju među najznačajnija društvena dobra i vrednosti za čiju zaštitu je država naročito zainteresovana.

4. Javni skupovi kulturnog, sportskog, političkog i drugog karaktera su svakodnevnica u svetu i kod nas, pa je zaštita života ljudi, imovine i ostalih vrednosti izuzetno važno pitanje. Poštovanje prava na slobodno javno okupljanje, uz istovremeno bezbednosnu zaštitu života i imovine, zajedničkih dobara i ostalih vrednosti važan je zadatak za sve državne organe, a posebno za policiju i pravosuđe. Normativni i operativni aspekt reakcije na kršenje ovog prava obuhvata dobru pravnu regulativu usklađenu sa EU, ujednačenu sudsku praksu i zakonito postupanje policije.

2. Zdravlje

Prof. dr JAKOV RADIŠIĆ,

Dr HAJRIJA MUJOVIĆ-ZORNIĆ,

viši naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu

1. Potreban je uravnotežen pristup u primeni klauzule, *prigovora sa vesti* na koji se mogu u svom radu pozvati pripadnici medicinskih profesija,

jer šira primena ove klauzule može dovesti do toga da se narušava autonomija pacijenta, pravo na pristup zdravstvenoj zaštiti, kao i poverenje pacijenta, čiji interes u svakom slučaju treba da bude na prvom mestu.

2. Razgovor o pravima pacijenata podrazumeva i njegove dužnosti. Reč je većinom o dužnostima u sopstvenom interesu koje treba afirmisati, a njihovu prirodu i pravno značenje objašnjavati. Zakon o pravima pacijenata koji je usvojen u Srbiji u nedovoljnoj meri definiše dužnost pacijenta na saradnju u lečenju, a više govori o nekim manje važnim dužnostima.

3. Propise Republike Srbije koji se odnose na status i pravni režim istraživanja na fetusu, bilo da se ona sprovede na pobačenom ili abortiranom fetusu, ili na živom fetusu, treba urediti po ugledu na savremena pravna rešenja po tim pitanjima u Evropi i svetu.

4. Pacijent treba da uživa punu pravnu zaštitu u odnosu na štetne posledice zahvata koji obavi lekar na specijalizaciji, bez obzira što se specijalizant tek priprema za samostalni rad i pod nadzorom je specijaliste mentora. Treba jasno opredeliti osnov odgovornosti i razmotriti dopunu zakonskih rešenja.

5. Potrebna je dosledna primena načela pristanka informisanog pacijenta (informed consent) u medicini, kako u pogledu preduzimanja različitih slučajeva lečenja, tako i u odnosu na ličnost pacijenta kada je on maloletan, u besvesnom stanju ili nesposoban za odlučivanje o tretmanu.

6. U oblasti medicinskih istraživanja na čoveku i izbora kontrolne intervencije treba primeniti revidirani tekst Helsinške deklaracije iz 2013. godine, koji predviđa da koristi i štete, rizici i efikasnost svake nove medicinske intervencije treba da budu kontrolisani u odnosu na ono što predstavlja najbolju dokazanu intervenciju. Time se postavljaju visoki standardi zaštite ispitanika, a izbor kontrolne intervencije ne prepušta onima koji sponzorišu, izvode ili odobravaju medicinska istraživanja u pitanju.

7. Predlaže se osnivanje posebnog fonda za lečenje građana u inostranstvu, imajući u vidu da bi to bio znak solidarnosti, humanosti i bolje zaštite za one pacijente koji boluju od veoma teških bolesti ili kojima je neophodna transplatacija van zemlje. Pozdravlja se nedavno osnivanje takvog fonda od strane Ministarstva zdravlja Republike Srbije za lečenje obolelih od retkih bolesti.

8. Sekcija podržava vredan i sveobuhvatan rad na kodifikaciji građanskog prava u vidu Građanskog zakonika Republike Srbije i daje svoje učešće u javnoj raspravi, posebno imajući u vidu rešenja koja se predmetno tiču

medicinsko-pravne oblasti, budući da neka od njih otvaraju nove vidike, ali neka mogu biti i ograničavajuća.

3. Ekologija

*Mr GORDANA PETKOVIĆ,
viši savetnik Ministarstva energetike,
razvoja i zaštite životne sredine Republike Srbije*

1. Pored klimatskih promena, gubitka biodiverziteta, a posebno šuma i zagađivanja životne sredine, veliki izazov na globalnom, nacionalnom i lokalnom nivou predstavlja korupcija, kao novi vid "ekološke pretnje" razvoju, miru i bezbednosti i podrivanja demokratije vladavine prava i zaštite životne sredine. Sprečavanje i borbu protiv korupcije u ključnim oblastima životne sredine (eksploatacija prirodnih resursa, nezakonit ribolov, promet otpada i ugroženih vrsta divlje flore i faune) treba usmeriti na integraciju životne sredine u politiku i zakonodavstvo u oblasti korupcije, unapređivanje krivičnog zakonodavstva kojim se sprečava ekološki kriminalitet, poštovanje kodeksa ponašanja u javnom i privatnom sektoru.

2. Efikasna primena propisa u oblasti životne sredine zahteva reformu državne uprave u cilju racionalizacije i pojednostavljenja upravnih postupaka i finansijskih poslova, jačanje međunarodne saradnje, koordinaciju i ulogu organa državne uprave i policije, kao i integriteta sudstva u sprečavanju, otkrivanju i kažnjavanju kriminala u oblasti korupcije i životne sredine. Iako je životna sredina postavljena kao samostalni i primarni zaštitni objekat u krivičnom zakonodavstvu, prioritet treba dati primarnoj zaštiti u odnosu na krivično-pravnu zaštitu.

3. Dalje usklađivanje krivičnog zakonodavstva sa EU zahtevima o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava neophodno je intenzivirati u pravcu izmena i dopuna Krivičnog zakonika Republike Srbije.

4. Pravo zaštite životne sredine kao prirodno i neotuđivo pravo, svojstveno čoveku i drugim živim bićima, vezuje se za život, zdravlje i integritet čoveka, njegov biloški i duhovni opstanak, ako i za sprečavanje uništavanja i ugrožavanja opstanka biljnog i životinjskog sveta.

5. Podsećamo da su pre 15 godina usled NATO bombardovanja SR Jugoslavije prekršene odredbe humanitarnog prava i principi zaštite životne sredine sadržani u brojnim međunarodnim ugovorima i da smo suočeni

sa nesagledivim posledicama bombardovanja po zdravlje ljudi i životnu sredinu.

6. Ukazujemo da je pitanje zdravlja ljudi i prava na informacije o posledicama NATO bombardovanja po zdravlje ljudi i životnu sredinu u Republici Srbiji ključno pitanje ostvarivanja prava na život građana Republike Srbije koje mora imati prioritarno mesto u agendi vlade, nadležnih državnih organa i institucija.

7. Neophodno je novelirati nacionalno zakonodavstvo o odgovornosti za štetu pričinjenu životnoj sredini. U tom smislu naknada štete u životnoj sredini treba da se zasniva na opštim principima građanskog prava i posebnom režimu naknade štete u životnoj sredini od posebno opasnih aktivnosti, štete nanete zaštićenim vrstama i prirodnim staništima, vodama, zemljištu, namernim ispuštanjem štetnih materija u životnu sredinu, prevozom ili stavljanjem na tržište GMO.

8. Primena ovog posebnog režima ne treba da utiče na pravo na naknadu uobičajene štete u skladu sa pravilima građanskog prava ili pravo na naknadu štete koje proizilazi iz nekog međunarodnog ugovora koji uređuje građansku odgovornost za naknadu štete (nuklearne štete, prevoz ulja). Posebno treba razmotriti uvođenje obaveznog osiguranja i mogućnosti da se u određenim slučajevima šteta naknadi iz fondova za zaštitu životne sredine na osnovu sveobuhvatne analize uporednih modela osiguranja od štete u životnoj sredini.

9. U skladu sa Strategijom aproksimacije Republike Srbije sa propisima EU u oblasti zaštite životne sredine neophodno je izvršiti reformu institucionalnog i finansijskog okvira u pravcu: obrazovanja posebnog ministarstva nadležnog za zaštitu životne sredine; uspostavljanja Zelenog fonda Republike Srbije kao instrumenta finansiranja zaštite životne sredine.

10. U zakonodavnoj sferi neophodno je intenzivirati rad na: izradi Zakona o nacionalnim parkovima i Zakona o zaštiti zemljišta; reviziji Zakona o vodama i Zakona o šumama sa stanovišta uređivanja zaštite od erozije i bujica; finalizaciji izmena i dopuna Zakona o zaštiti životne sredine, Zakona o upravljanju otpadom, Zakona o zaštiti prirode sa eventualnim direktivama EU.

11. Ukazujemo da se najnovijim izmenama zakonodavstva o planiranju i izgradnji Republike Srbije ne može dovoditi u pitanje primena instituta "procene uticaja projekta na životnu sredinu" kao i učešća javnosti u donošenju ugovora (ESPOO i Arhunska konvencija). U protivnom, to može

imati implikacije na poštovanje, odnosno sprovođenje međunarodnih obaveza i propisa u oblasti zaštite životne sredine, kao i na njihovu usklađenost sa propisima EU.

12. Iz razloga dosledne primene načela prevencije neophodno je razmotriti najnovija zakonska rešenja i obezbediti harmonizaciju planiranja i izgradnje projekata sa uslovima zaštite životne sredine, kao i revidirati postojeća zakonska rešenja koja se odnose na legalizaciju objekata u zaštićenim prirodnim dobrima I u II režima zaštite.

13. Sprečavanje opasnosti od prirodnih nepogoda, požara, hemijskih, bioloških, radioloških kontaminacija, spašavanje građana i materijalnih dobara ugroženih njihovim otklanjanjem, kao i remedijacija životne sredine kao posledica zagađivanja, treba da se zasnivaju na doslednom sprovođenju preventivnih mera kroz planiranje i organizaciju zaštite, izradu planova zaštite, odnosno remedijacije i njihovo efikasno sprovođenje.

14. Obezbediti doslednu primenu Arhunske konvencije, naročito trećeg stuba – Pravo na pravdu kroz jačanje kapaciteta inspekcije za zaštitu životne sredine i sudstva, kao i mehanizama komunikacije u oblasti zaštite životne sredine između izvršne i sudske vlasti.

4. Sport

*Dr EDITA KASTRATOVIĆ,
profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju
i preduzetništvo, Beograd*

1. Časopis "Pravni život" zaslužuje bolju kategorizaciju, jer je sadašnja kategorizacija M51 (3 boda) neadekvatna, s ozirom na nespornu i autoritativnu ulogu koju ovaj časopis uživa u međunarodnoj i domaćoj javnosti. Posebno se ističu brojevi ovog časopisa koji su već više decenija posvećeni publikaciji Kopaoničke škole prirodnog prava koja se nalazi pod pokroviteljstvom UNESCO-a. Tražiti kategorizaciju M24 (4 boda), jer časopis Pravni život svojom strukturom, međunarodnim uređivačkim odborom, citiranošću, kvalitetnim sadržajnim radovima, recenzentima i dr. ispunjava sve potrebne uslove za kategorizaciju M 24.

2. Razvoj sporta kao sastavni deo ekonomske i socijalne strategije društva, treba usaglasiti sa principima, stavovima i zakonima EU koji tre-

tiraju sport kao deo njene kulture i razvoja. Olimpijski ideal o razvijanju sporta u svrhu promocije mira i razumevanja među svim narodima i kulturama kao i obrazovanju mladih.

3. Poštovanje i primena načela odvojenosti sporta od politike, kako bi se postigao rezultat, koji bi u krajnjem ishodu trebalo da rezultira time da zabrana vršenja političkih uticaja u sferi sporta i mešanje politike u sport bude propisana i sankcionisana nacionalnim propisima, a prevashodno odredbama nacionalnih zakona koji uređuju sport.

4. Mediji, naročito televizija, svojim prilozima (namerno ili slučajno, svesno ili ne) podstiču agresiju i nasilje i stimulišu agresivne postupke i stoga se posebno mora obratiti pažnja na odabir informacija i način njihovog prezentovanja, kako bi se izbegla afirmacija i nesvesno davanje legitimnosti nasilju i drugim oblicima devijantnog ponašanja koja ne želimo u sportu. Mediji mogu uticati na smanjenje nasilja u sportu kroz unapređenje preventivnih programa i podsticanje čitave zajednice na efikasnije postupanje u tretmanu nasilja i nedoličnog ponašanja navijača.

5. Sportski agenti se neopravdano dovode u nejednak položaj u odnosu na druga lica, koja ne moraju da poseduju licencu niti potpadaju pod sportsku jurisdikciju. U sportskim pravilima, legislativi, kao i u teoriji ne postoji jasan i jedinstven stav o prirodi ugovora i statusu lica, koje na osnovu licence, koju dobiju od sportskog saveza, stiče pravo da stupi u određeni ugovorni odnos sa klubom, odnosno igračem. Tome u značajnoj meri pogoduje nejednačenost termina koji se koriste za označenje tih lica i ugovora koji oni zaključuju.

6. Veza između sporta i zdravlja je opšte poznata i neraskidiva. Poznato je da u brojnim ljudskim aktivnostima postoje određeni rizici, a sport je po svojoj dinamici i karakteru jedna od njih. Da bi se rizici izbegli, odnosno sveli na najmanju moguću meru, neophodna je šira društvena aktivnost koja se u uređenom društvu prvenstveno ogleda i sprovodi kroz zakonsku regulativu.

7. Doneti jedinstveni zakon o bezbednosti i zdravlju sportista. Iako su donešeni mnogi propisi, pojedini opšti propisi poput Zakona o bezbednosti i zdravlja na radu ne može se u potpunosti primeniti na oblast sporta, jer još uvek nije jasno određeno da li je sport vrsta rada ili spada u oblast hobija i sl.

8. Doneti zakon kojim bi se sportovi, koji su se nekad upražnjavali na našim prostorima, za koje je poznato da postoje nekoliko decenija, pa i ve-

kova, uvrstili u registar kulturnog blaga, a oni koji takvo kulturno blago neguju da na neki način budu povlašćeni ili da im se odredi status sportistekustosa ili sportiste-čuvaoca. Time bi Republika Srbija mogla da konkuriše za UNESCO, kako bi ovi sportovi postali kulturno nasleđe celog sveta, a oni koji taj sport neguju dobili status sportista-ambasadora.

9. Privatizacija u sportu treba da bude u funkciji unapređivanja kvaliteta, masovnosti i društvene afirmacije sporta kao i ekonomske snage i profitabilnosti u onom delu koji funkcioniše kao privredna delatnost.

10. Potrebno je stvoriti pravni okvir koji će, barem usloviti promene državljskog statusa sportista, u prvom redu putem obeštećenja.

II - PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

*Dr MILAN ŠKULIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

1. Svako lišenje ili ograničenje prava na slobodu mora biti opravdano, što se zasniva na ideji da je pravo na slobodu u uređenoj pravnoj državi, jedno od vrhunskih prava koje se mora dosledno poštovati. Svi oblici lišenja slobode moraju imati izuzetan karakter. To se posebno odnosi na pritvor, koji je našem novom Zakoniku o krivičnom postupku, uređeni na klasičan način, slično kao što je to slučaj i u drugim kontinentalno-evropskim državama. Ovo je sada suprotno dominantno adverzijalnoj konstrukciji glavnog pretresa, koja bi podrazumeva da se okrivljeni tokom postupka primarno nalazi na slobodi, a samo da krajnje izuzetno bude nje lišen.

2. Većina država u Evropi koje imaju tužilačku istragu, poznaju načelo istine u krivičnom postupku, a to u Srbiji više nije tako. Čak i u SAD to načelo ima veći značaj nego u Srbiji, gde istina postaje stvar uspešnosti stranka u dokazivanju, a ne dužnost suda. Ni ranije istina nije bila nekakva "sveta krava", već bi istinom postalo ono što je konačno utvrđeno u pravnosnažnoj sudskoj odluci, ali se istini, makar težilo, a sada se od toga odstupa u novom Zakoniku o krivičnom postupku Srbije.

3. Važno je ne samo da u Zakoniku postoje brojne alternativne pritvoru kao najtežoj meri za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom

postupku, već i da se one više koriste u praksi, što se posebno odnosi na tzv. kućni pritvor, odnosno zabranu napuštanja prostorija u kojima se živi.

4. Mnoge norme važećeg Zakonika o krivičnom postupku nisu u saglasnosti sa Ustavom Srbije. Naš sadašnji Ustav je pisan uz svest o našoj višedecenijskoj pravnoj tradiciji, od koje se sada odustaje. Ustav Srbije u članu 32 garantuje pravo građanima da sud raspravi o osnovanosti optužbe, a ne da se sam omogući da o tome stranke raspravljaju pred pasivnim sudom, što znači da je osnovna koncepcija ZKP-a protivna Ustavu. Sada se istraga pokreće naredbom javnog tužioca, protiv koje žalba nije dozvoljena, a Ustav garantuje pravo građanima da sud odluči o osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje krivičnog postupka.

5. Na vidiku su određene nužne promene novog Zakonika o krivičnom postupku Srbije. Nakon tog prvog manjeg "koraka", potrebno, da se odmah nakon pristupi realizaciji drugog dalekosežnijeg i dužeg "koraka", koji bi se sveo na izradu potpuno novog Zakonika o krivičnom postupku, pri čemu bi u konceptualnom smislu, trebalo postupiti na sledeći način:

- razviti koncept javno-tužilačke istrage, ali tako da on bude usklađen sa potrebama naše zemlje i našom krivičnoprocesnom tradicijom, a ne da se u okviru njega "eksperimentiše" sa svojevrsnim "egzotičnim" idejama, poput tzv. paralelne istrage. Dobar uzor u tom pravcu može da bude novi ZKP Austrije, zemlje u kojoj je nedavno sudska istraga, zamenjena državno-tužilačkom. U novom Zakoniku treba da postoji samo jedna istražna faza, a ne kao sada dve – predistražni postupak i istraga. Pored toga, ovde treba imati u vidu da je u stvari, naš nekadašnji pretkrivični postupak uvek i bio neka vrsta neformalne ili poluformalne *javno-tužilačko/policijske istrage*, pa treba koristiti i ta već ustaljena iskustva;

- dati veći značaj načelu neposrednosti, što znači da se ne mogu rutinski i sasvim jednostavno dokazi tužioca automatski koristiti na glavnom pretresu (jer to nisu dokazi suda, niti dokazi izvedeni pred sudom), pri čemu istovremeno treba omogućiti šire angažovanje sudije (bilo da je to sudija za istragu, ili sudija za prethodni postupak), prilikom obezbeđenja dokaza u istrazi, onda kada postoji opasnost da oni neće moći da se ponove na glavnom pretresu, ili kada se radi o dokaznim aktivnostima u korist odbrane;

- pažljivije postupiti prilikom uvođenja u sistem raznih oblika zado-bijanja tzv. kooperativnih svedoka (svedoci saradnici, odnosno "okrivljeni/osuđeni saradnici), jer sistem uveden Zakonikom iz 2011. godine u tom pogledu omogućava i neke potencijalne zloupotrebe, naročito kada se radi o

primeru da se čak osuđujuća presuda donesena na temelju iskaza okrivljenog/osuđenog saradnika, koristi (čita) kao dokaz u drugom predmetu, uz istovremeno onemogućavanje da se saokrivljeni/saoptuženi ispituju kao svedoci i sl.;

- bolje definisati sporazum o priznanju krivičnog dela, ali i mehanizam oportuniteta krivičnog gonjenja, pri čemu treba posebno imati u vidu i potrebu adekvatnije zaštite interesa oštećenog;

- razviti alternativne načine rešavanja predmeta krivičnog postupka, odnosno tzv. uprošćene i sumarne procesne forme, te postupak za lakša krivična dela načelno učiniti bržim i jednostavnijim;

- ukinuti održavanje pripremnog ročišta, jer se ono u praksi pokazalo kao izuzetno komplikovano i potpuno nekorisno, a istovremeno se time i nepotrebno odugovlači postupak, te uvesti bolji i efikasniji sistem sudske kontrole optužnice;

- naći pravu meru između delovanja načela istine i pravila o teretu dokazivanja;

- urediti na bolji način glavni pretres, tako da se otklone neki sada postojeći nepotrebni elementi koji omogućavaju odugovlačenje krivičnog postupka, ali ga istovremeno i značajno poskupljuju;

- učiniti sud dokazno aktivnijim, ali tako da to bude u skladu sa osnovnim elementima načela pravičnog vođenja krivičnog postupka; urediti na adekvatni način sistem pravnih lekova, pri čemu posebno treba obratiti pažnju na kvalitetnije formulisanje konkretnih žalbenih razloga, te što je posebno važno, uvesti više razloga za žalbu o kojima drugostepeni sud vodi računa po službenoj dužnosti.

2. Sloboda ličnosti

*Dr OLGA CVEJIĆ-JANČIĆ,
profesor Fakulteta za evropske pravno-političke studije
Univerzitet Singidunum Beograd*

1. Zabrinjavajući odnosno alarmantni podaci o reproduktivnom ponašanju, tj. o rađanju i obnavljanju stanovništava, koji već decenijama pokazuju tendenciju smanjenja nataliteta u našoj zemlji (ali i mnogim drugim evropskim, pa i nekim vanevropskim zemljama), obavezuju na ozbiljno

razmatranje problematike sa aspekta preduzimanja sveobuhvatnih, trajnijih mera usmerenih na povećanje rađanja. Prema podacima Vlade Republike Srbije na dan 1. januara 2013. godine u Srbiji je živelo ukupno 7.181.505 stanovnika, što predstavlja smanjenje za 35 hiljada u odnosu na 1. januar 2012. godine, čime je nastavljen depopulacioni trend. U periodu od poslednjih 10-tak godina (tj. od 2002-2012. godine) broj stanovnika smanjen je za čak 300 hiljada lica (Drugi izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Srbiji iz septembra 2014).

2. Svesni da rađanje danas nema isti značaj kakav je imao u ranijim periodima našeg društvenog-ekonomskog razvoja kada su porodične zadruge bile preovlađujući model porodičnog i ekonomskog života, i kada je veći broj dece značio i veću ekonomsku i socijalnu snagu ali i sigurnost i potporu za članove porodice, današnji društveno-ekonomski sistem je potpuno promenjen, uključujući i stil porodičnog života, pa i sistem vrednosti koji je više okrenut individualizmu, hedonizmu, podsticanju potrošačkog mentaliteta, većim ličnim slobodama i komoditetu, tako da se veći broj dece javlja kao ograničavajući faktor za dostizanje ovakvih društvenih standarda. Upravo je sve ovo vremenom dovelo do smanjenja rađanja do mere da se ne ostvaruje ni prosto obnavljanje stanovništva. Rađanje većeg broja dece podrazumeva veće odricanje roditelja, veće obaveze, veće troškove, povećane teškoće oko podmirivanja potreba brojnije porodice, a sve češće se sve to svaljuje na samo jednog roditelja, kada dođe do razvoda braka, koji je veoma liberalizovan, rastave i slično. Usled toga se roditelji opredeljuju za rađanje samo jednog ili najviše dva deteta, dok je više od toga vrlo retka pojava i često nije rezultat planiranja porodice nego delovanja drugih, stihijskih i/ili nepoželjnih faktora. Zbog toga svaka odgovorna država mora preduzeti svestrane mere koje će omogućiti makar minimalne standarde pristojnog života brojnije porodice i u uslovima kada ona postane nepotpuna zbog razvoda, rastave roditelja ili drugih razloga.

3. Neke od tih mera su predviđene Prednacrtnom Građanskog zakonika Srbije, kao što je demografski dodatak, alimentacioni fondovi, režim porodičnog doma i slično ali se sveobuhvatne sistematske mere moraju preduzeti i u drugim oblastima prava, kao što je stambeno i radno zakonodavstvo, poreska i kreditna politika i slično koji moraju u značajnijoj meri biti prilagođeni poželjnom cilju, a to je povećanje nataliteta. Na primer država kao i lokalna samouprava bi prvenstveno morali da se angažuju na obezbeđenju komfornih socijalnih stanova za brojniju porodicu, i to po prihvatljivim

(privilegovanim) cenama, i na obezbeđenju drugih pogodnosti za porodicu tj, roditelje ili roditelja koji se stara a većem broju dece.

4. Veoma značajne mere bi trebalo preduzeti i u oblasti poreske politike. Naime, poreska politika bi trebalo da bude usmerena ka osetnom smanjenju poreskih obaveza u slučaju rađanja trećeg i četvrtog deteta ili više dece. Zatim, prednost u zapošljavanju bi na primer trebalo dati roditelju-roditeljima sa većim brojem dece uz državno subvencionisanje takvih radnih mesta i predvideti druge povlastice i za decu iz brojnije porodice (povlastice u prevozu, kod smeštaja u ustanove za dnevno zbrinjavanje dece i slično).

5. Pored toga važna je i edukacija o potrebi i značaju rađanja i povećanja nataliteta, kao i medijska afirmacija roditeljstva. Drugim rečima, deo tereta reprodukcije društva mora preuzeti država, ukoliko želi da zaustavi dalji pad rađanja i smanjenja broja stanovnika, koji dovode do pogubnih posledica. Ma koliko se sve ovo što je predloženo ne čini lako prihvatljivim za državu, jer zahteva određena sredstva koja se uvek preraspoređuju, možda čak i rasipaju na neke druge, suštinski i nebitne stvari, kao što je na primer finansiranje pojedinih sportskih klubova, čiji navijači izazivaju skandale, neredne, uništavanje imovine, i slično predložene i druge mere na povećanju rađanja su nužnost. Ta, kao i mnoga druga neracionalno raspoređena i utrošena sredstva treba usmeriti na podsticanje rađanja, ako iole postoji svest o pogubnom trendu u domenu nataliteta i prirodnog priraštaja i o odgovornosti za posledice koje iz toga proizilaze za budućnost zemlje.

6. U cilju usklađivanja ustavno-pravnog sistema Srbije sa međunarodnim obavezama preuzetim ratifikovanim međunarodnim ugovorima, u oblasti Porodičnog prava trebalo bi izvršiti sledeće izmene Ustava:

– U odredbi Ustava kojom se reguliše zabrana diskriminacije (čl. 21 st 3) kao izričit osnov treba navesti i zabranu diskriminacije prema polnoj orijentaciji i rodnom identitetu, koja je već predviđena Zakonom o zabrani diskriminacije iz 2009. godine (čl. 13 st. 1 tač. 1). Iako je taj osnov već implicitno sadržan i u sadašnjem Ustavu kroz formulaciju da se “zabranjuje svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu”, potrebno je i izričito navesti i ovaj osnov zabrane, obzirom je da u našem društvu ispoljen vrlo visok stepen netrpeljivosti prema ovim licima.

– Sadašnji Ustav sadrži odredbu o zaštiti dece od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja (čl. 64/3) ali ne sadrži izričito i zabranu fizičkog kažnjavanja deteta. Ovo je važno naglasiti zbog toga što je naše društvo vrlo tolerantno prema primeni fizičkog

(telesnog) kažnjavanja dece, pa je potrebno i ustavom zabraniti takve postupke prema deci. Ustavna zabrana fizičkog kažnjavanja deteta bi bila i vrlo značajna mera borbe protiv nasilja u društvu uopšte, što smatramo neophodnom merom za pacifikaciju celog društva.

– Princip zaštite najboljeg interesa deteta treba da postane ustavna kategorija, kako bi se obezbedila njegova primena u svim slučajevima u kojim se odlučuje o pitanjima koja se tiču deteta, bilo da se o njima odlučuje od strane privatnih ili javnih institucija socijalnog staranja, sudova, administrativnih vlasti ili zakonodavnih tela, kao što je predviđeno Konvencijom UN o pravima deteta (čl. 3 st. 1). Polazeći od toga Porodični zakon (2005) predviđa da je svako dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta (Opšte odredbe PZ, čl. 6 st. 1) ali porodično zakonodavstvo ne može služiti kao opšti pravni okvir za sveobuhvatnu primenu ovog principa u svim granama prava. Zbog toga je potrebna ustavna proklamacija i garancija načela uvažavanja najboljeg interesa deteta, jer je Ustav najviši pravni akt jedne zemlje i jer bi jedna takva ustavna odredba obezbedila najširu zastupljenost ovog principa u svim granama prava, obzirom da zakoni moraju biti u skladu sa Ustavom. Pored toga, u zemlji koja je još uvek u velikoj meri opterećena patrijahalnim shvatanjem porodice i privržena tradicionalnim porodičnim vrednostima, prema kojima se očekuje da deca budu podčinjena svojim roditeljima, najbolji interes deteta nije uvek u prvom planu ili se bar može vrlo različito tumačiti, na primer kroz prizmu interesa roditelja, a tek potom i detetovih interesa. Novi položaj deteta, kao subjekta određenih prava, i zaštita njegovih interesa i dobrobiti u takvim društvima će najbolje biti shvaćeni i ostvareni ako dobiju rang ustavnog principa i ustavnu afirmaciju.

7. Najzad, pravo na poštovanje porodičnog života koje je garantovano i Konvencijom Saveta Evrope o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (čl. 8) kao i našim porodičnim zakonodavstvom (čl. 2 st. 2) treba da dobije i procesno-pravnu zaštitu uvođenjem posebnih odredaba o postupku u parnicama u slučaju da je došlo do povrede ovog prava. Pravo na tužbu treba priznati svakom licu čije je pravo na poštovanje porodičnog života povređeno. Tužbom se može postaviti zahtev da se utvrdi da je tuženi povredio pravo na poštovanje porodičnog života tužioca, zatim, da se naloži uklanjanje posledica povrede ovog prava, da se zabrane radnje kojima se i dalje vrše povrede prava na poštovanje porodičnog života, i najzad da se dosudi odgovarajuća materijalna i nemtarijalna naknada štete, ako su proistekli iz povrede. Ustanovljavanjem ovih novih odredaba bi se upotpunio pravni si-

stem jasnim definisanjem pravne zaštite u ovakvim slučajevima, čime bi se učvrstila vladavina prava i pravna država, kao osnovni postulati pravne sigurnosti svakog pojedinca.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

*Prof. dr DRAGOLJUB KAVRAN,
Dr DOBROSAV MILOVANOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

1. Potrebno je izvršiti povećanje broja sudija Upravnog suda u skladu sa novim nadležnostima, zahtevima procedure, a naročito potrebe hitnog postupanja u predmetima političkih izbora, izbora za organe lokalne samouprave i savete nacionalnih manjina. Pravovremeno obezbediti stručno osposobljene kadrove za obavljanje funkcije sudija i drugih poslova u Upravnom sudu.

2. Katedra i dalje ostaje pri svom još uvek nesprovedenom zahtevu za obavezno uvođenje dvostepenosti odlučivanja u upravnom sporu, čime se zaokružuje sistem upravnog sudstva. U vezi sa tim je neprihvatljivo zakonsko rešenje po kome pravne stavove i potvrđivanje pravnih sentenci iz materije upravnog spora vrši građansko odeljenje Vrhovnog kasacionog suda u kome su samo dve sudije iz materije upravnog sudstva.

3. Potrebno je na sednici svih sudija ujednačiti pravila postupanja sudskih veća u vođenju javne rasprave u skladu sa odredbom čl. 39 st. 2 Zakona o upravnim sporovima. Takođe, Katedra se zalaže da sudovi u još većoj meri odlučuju u *sporu pune jurisdikcije*, tamo gde to priroda stvari dopušta, a naročito u slučajevima nepostupanja po već donetim presudama Upravnog suda.

4. Utvrđivanje i primena jedinstvenih principa službeničkog statusa i zaštite u skladu sa evropskim standardima razvoja uprave na svim nivoima, u cilju obezbeđenja jedinstvenog funkcionisanja javne uprave i jednoobrazne primene propisa. Ključni standardi se odnose na prijem u radni odnos, selekcija kandidata, klasifikaciju radnih mesta, ocenjivanje, napredovanje, nagrađivanje, stručno usavršavanje i odgovornost.

5. Pravovremena analiza efekata i sprovodivosti propisa pri izradi zakona, naročito uz korišćenje znanja, iskustava i informacija sudija, službenika i subjekata na koje se zakoni primenjuju.

6. Uspostavljanje i delotvorna realizacija sistema inspeksijskog nadzora, a naročito u pogledu preventivna funkcije inspekcije, procene rizika i efikasnijeg korišćenja resursa inspekcije, suzbijanja sive ekonomije, bolje koordinacije inspekcija, ravnopravne konkurencije subjekata nadzora na tržištu, smanjivanja prostora za zloupotrebu inspeksijskih ovlašćenja, kao i smanjivanja troškova inspekcija i subjekata nadzora.

III – PRAVO NA IMOVINU

A. Kodifikacije

Prof. dr SLOBODAN PEROVIĆ,
predsednik Udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava
Prof. dr MIODRAG ORLIĆ,
počasni predsednik Udruženja pravnika Srbije
Dr OLIVER ANTIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

1. U okviru prezentacije Prednacrtu Građanskog zakonika Republike Srbije, objavljenog u elektronskom obliku, koji sadrži pet tematskih celina: Opšti deo, Obligacioni odnosi, Stvarni pravo, Porodični odnosi i Nasleđivanje, konstatovano je da je neophodno da predstojeća višemesečna javna rasprava o Prednacrtu bude što masovnija i dobro organizovana, kako bi se došlo do najboljih i opšte prihvatljivih rešenja. Radi toga, pozitivno je ocenjena inicijativa, izražena u Komisiji da se sva važnija rešenja i mnogobrojni alternativni predlozi svestrano sagledaju i njihov kvalitet oceni kroz čitav niz relevantnih kriterijuma. Nema sumnje, tome treba da doprinese i konsultacija evropskih eksperata kroz Međunarodni savet čiji je angažman Komisija predvidela nakon prevoda Prednacrtu na engleski jezik.

2. Opšte je mišljenje da u Republici Srbiji postoje sledeći povoljni uslovi za kodifikaciju građanskog prava: postojeće, relativno zadovoljavajuće, stanje građanskopravnog zakonodavstva; kreativna i raznovrsna sudska i poslovna praksa; kao i dostignuća savremene građanskopravne na-

uke. Pružena je puna podrška koncepciji Prednacrtu da se, u skladu sa dosadašnjim komparativnim, naučnim i stručnim saznanjima, inovira i kompletira postojeća zakonodavna materija u oblasti građanskog prava. Sugerisano je da budući Građanski zakonik Republike Srbije, kao kodifikacioni akt, obuhvati sve one građanske pravne celine koje čine konzistentan korpus građanskih prava. I to ona koja su od vitalnog značaja za kvalitet života, rada i poslovanja svih građansko pravnih subjekata.

3. Posebno je podržan tekst koji bi trebalo da predstavlja svojevrsnu Preambulu, koja, afirmisajući zakonodavno-pravni kontinuitet, sadrži sledeće osnovne ciljeve koji se žele postići donošenjem Građanskog zakonika: *jačanje pravne sigurnosti, pravde i pravičnosti; zaštita prava ličnosti i imovinskih prava*, u skladu sa tekovinama Evropske pravne civilizacije”, naravno, uz uvažavanje tradicionalnih nacionalnih vrednosti. Istaknuto je da dobra kodifikacija predstavlja posebno bogatstvo svakog pravnog sistema.

4. U okviru uvodnih i opštih odredaba podržana su osnovna načela i generalna pravila od posebnog značaja, ne samo za ponašanje subjekata građanskog prava, već i za pravosudne i druge organe koji će tumačiti i primenjivati odredbe Građanskog zakonika. Pošlo se od toga da nije važno samo doneti dobar Građanski zakonik, već da je još važnije ostvariti njegovu uspešnu primenu.

5. Prema predloženoj koncepciji, kao vrhovno načelo u Građanskom zakoniku će egzistirati *načelo savesnosti i poštenja*. Sve odredbe Građanskog zakonika izričito je propisano: “težiće ostvarivanju tog načela”, kao i da se “dužnost poštovanja načela savesnosti i poštenje ne može ni isključiti ni ograničiti”. Na taj način načelo savesnosti i poštenja postaće univerzalno i opšte obavezujuće načelo građanskog prava u svim njegovim segmentima (ne samo u obligacionim i stvarnopravnim odnosima, već i u naslednim i što je još važnije u bračnim i drugim porodičnim odnosima). Pri tome, treba podsetiti da su zakonska načela relevantna ne samo kod zasnivanja prava i obaveza iz oblasti građansko pravnih odnosa, već i kod njihove primene, poštovanja i tumačenja.

6. Kao centralno subjektivno pravo u Građanskom zakoniku treba konstituisati *pravo na dostojanstvo*. Zato je sasvim opravdano u Prednacrtu eksplicitno navedeno da je “pravo na dostojanstvo ličnosti neprikosnoveno” i da su svi “dužni da ga poštuju”. Iz tog osnovnog subjektivnog prava, prema koncepciji iz Prednacrtu, proizilaze sva ostala pravnim poretkom posebno zaštićena tzv. prava ličnosti. Prema Prednacrtu, pravo ličnosti ne može se ustupiti drugom niti prelazi na naslednike. Niko se ne može odreći uživanja

i vršenja prava ličnosti protivno zakonu, javnom poretku ili moralu. Dakle, ona su urođena i neotuđiva. Zato je sugerisano da se predloži posebni pravni sistem zaštitnih mera, specifični instrumenti zaštite i odgovarajuće privremene i preventivne mere u cilju zaštite prava ličnosti..

7. Posebno je pozitivno ocenjeno što su u Prednacrtu u posebnom članu navedena posebno zaštićena *prava ličnosti*, kao što su: pravo na život; zdravlje i telesni integritet; pravo na slobodu; pravo na čast i ugled; pravo na ime; pravo na lični identitet; pravo na sopstvenu sliku; pravo na tajnost pisma; pravo na glas; pravo na lični (privatni) život; pravo na psihički integritet, kao i *druga osnovna prava ličnosti utvrđena Ustavom, međunarodnim konvencijama* i posebnim zakonima. Sva ta prava, prema Prednacrtu, kao što je navedeno, uživaju sveukupnu (integralnu) i specifičnu građansko pravnu zaštitu. Ona nisu taksativno navedena, što će omogućiti njihovo proširenje, u skladu sa potrebama savremenog života.

8. Podržava se inicijativa da se, radi jačanja pravne sigurnosti i što efikasnijeg i uspešnijeg primenjivanja građanskih prava, pristupi izradi Građanskog zakonika u Republici Srpskoj. Taj zakonik bi trebalo raditi, u normativnom i suštinskom pogledu po uzoru na savremene evropske kodifikacije u drugim zemljama, a naročito u Republici Srbiji, čiji je kodifikacioni rad u završnoj fazi.

B. Svojina

1. Veoma pozitivno se ocenjuje celovitost i kreativnost u izradi dela Prednacrtu o Stvarnom pravu koji je prezentiran u vidu radne skice i koji bi, nakon predstojeće stručne konsultacije i verifikacije od strane Komisije, trebalo u što kraćem roku objaviti i uključiti u javnu raspravu. Podržava se nastojanje Komisije da na savremenim osnovama reguliše osnovne pravne institute u sferi stvarnopravnih odnosa koji, iako vrlo značajni, do sada za razliku od susednih država nisu u Republike Srbiji zakonodavno celovito, konzistentno i funkcionalno regulisani.

2. Centralni i najvažniji deo trebalo bi da se odnosi na pravo svojine (na različite modalitete sticanja, prestanka i zaštite prava svojine), na kolektivne i specifične oblike prava svojine (u vidu susvojine, zajedničke i etažne svojine). Delu Prednacrtu o stvarnopravnim odnosima koji sadrži susedsko pravo, stvarne i lične službenosti, založno pravo (u vidu ručne i

registrovane zaloge, kao i zaloge na nepokretnostima - hipoteke) treba posvetiti posebnu pažnju u toku javne rasprave, kao i otvorenom pitanju o potrebi unošenja u Građanski zakonik prava građenja, realnih tereta, a eventualno i zemljišnog duga, kao realnog sredstva obezbeđenja..

3. Ocenjeno je da ima dosta razloga da zakonska rešenja o državini, kao opštem pravnom institutu, budu sadržana u Opštem delu budućeg Građanskog zakonika kako je to u Prednacrtu predloženo, uz neophodno nastojanje redaktora Prednacrtu Građanskog zakonika Republike Srbije da se komparativnim metodom u većoj meri postigne harmonizacija sa Nacrtom budućeg Evropskog građanskog zakonika.

4. Poštujući značajnu srpsku tradiciju o zadužbinarstvu, izražen je jedinstven stav da bi trebalo inicirati dopunu zakonske regulative kojim bi se omogućilo aktiviranje ugašenih zadužbina u toku nacionalizacije njihove imovine. Ostvarivanje njihovih humanitarnih i drugih plemenitih društvenih ciljeva, postiglo bi se vraćanjem (restitucijom) oduzete zadužbinske imovine i u slučajevima kada je ona naknadno i legalno otuđena, s tim što bi se novim vlasnicima priznalo pravo na realno i pravično obeštećenje u skladu sa Zakonom o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju.

5. Predlaže se da Vlada Srbije svojim podzakonskim aktom reguliše čitav niz otvorenih pitanja u vezi sa urbanom komasacijom, što je uslov za uspešno ostvarivanje njene ekonsomske i socijalne funkcije.

6. Podržava se predložena koncepcija hipoteke kojom se inoviraju rešenja iz važećeg Zakona o hipoteci, usklađivanjem sa savremenim tendencijama socijalne harmonizacije ekonomski opravdanih interesa ugovornih strana i hipotekarnih dužnika.

7. Dosadašnja praksa (isključivo katastarske evidencije nepokretnih stvari) ukazuje na brojne slabosti i nelegalnosti. To ozbiljno ugrožava načelo njihove pouzdanosti. Ponovo je ukazano na opravdanu potrebu reforme javnog registra nepokretnosti putem reafirmacije zemljišnih knjiga zasnovanim na savremenim elektronskim metodama evidencije i uz maksimalno poštovanje principa legaliteta. Time bi se obezbedila u većoj meri i pravna sigurnost titulara tako značajnog imovinskog potencijala, kao neotuđivog ljudskog prava koje opravdano uživa posebnu zaštitu od strane i domaćeg i međunarodnog prava.

C. Ugovor i odgovornost za štetu

1. Kao osnova za izradu Prednacrta Građanskog zakonika, sasvim razumljivo, poslužio je važeći Zakon o obligacionim odnosima koji se uspješno primenjuje već skoro 36 godina i koji je od domaće i inostrane pravničke javnosti pozitivno ocenjen. Njegova vitalnost i funkcionalnost potvrđeni su, ne samo u poslovnoj praksi, već i u najširoj primeni u sudskoj i vansudskoj praksi. Kao što je poznato, važeći Zakon o obligacionim odnosima, u svom posebnom delu sadrži zakonske, uglavnom dispozitivne, norme o preko 30 ugovora građanskog i privrednog prava. Međutim, Prednacrt Građanskog zakonika, zbog potrebe poslovne prakse, sadrži, pored inoviranja postojećih ugovora, predloge za 12 novih ugovora, kojima u javnoj raspravi treba posvetiti posebnu pažnju.

2. Da bi se pojačao moralni aspekt obligacionih odnosa, u Prednacrtu predložena je i dobila punu podršku svojevrсна reafirmacija obaveze poštovanja morala. To znači da ugovorne strane, generalno rečeno, ne mogu korišćenjem svoje slobode ugovaranja da zaključuju ugovore koji bi bili u koliziji sa moralom, tj. moralnim shvatanjima, koja važe u određenoj društvenoj sredini u momentu zaključenja ugovora. To je važna novina u procesu moralizacije prava pri nastanku ugovornih obligacionih odnosa.

3. Radi učvršćivanja načela *pacta sunt servanda*, podržava se opredeljenje iz Prednacrta u kome je izričito propisano da ugovor (koji je u navedenim granicama slobode ugovaranja) “obavezuje strane ugovornice isto kao zakon”. Dakle, takav ugovor je zakon za ugovorne strane i mora se poštovati kao i svaki važeći zakonski akt. Predloženi zakonski stav je veoma važan za reafirmaciju poštovanja preuzetih ugovornih obaveza, posebno za inostrane investitore i poslovne partnere. Iako na prvi pogled, ta zakonska novina deluje kao puka zakonska deklaracija, ona ima svoju punu funkcionalnu vrednost kada se u celini sagledaju svi mnogobrojni pravni instituti i zakonska rešenja, čija je intencija obezbeđenje ispunjenja preuzetih ugovornih obaveza.

4. U skladu sa zahtevima iz poslovne prakse, posebno je podržano pravo privrednih subjekata i drugih pravnih lica na novčanu naknadu štete zbog povrede poslovnog ugleda. Prema toj novini, pravno lice treba da ima pravo na pravičnu naknadu štete zbog “povrede ugleda ili drugih vrednosti, koje proizilaze iz prirode njihovog subjektiviteta”. I od te odredbe osnovano se može očekivati, pored represivnog, i dragoceno preventivno dejstvo.

5. Posebnu pažnju u javnoj raspravi, sasvim opravdano, treba posvetiti predloženim odredbama o sledećim ugovorima, tzv. autonomnog privrednog prava: ugovoru o lizingu, faktoringu, franšizingu, ugovoru o distribuciji, ugovoru o reosiguranju, osiguranju od odgovornosti, ugovoru o saradnji (kooperaciji) u poljoprivredi.

6. Punu podršku zaslužuju predložene odredbe u Prednacrtu koje se odnose na novu regulativu o posebnim slučajevima subjektivne i objektivne odgovornosti za štetu i njenu naknadu, što može da ima značajnu i preventivno dejstvo u smanjenju deliktne ponašanja. Posebno je aktuelno regulisati, pored disciplinske odgovornosti javnog beležnika za nezakonitost njegovog rada, odnosno za povredu ugleda javnog beležnika kao službe od javnog poverenja, građansku odgovornost za prouzrokovanu štetu od strane javnih beležnika.

D. Nasleđe

Podršku zaslužuje i predlog izražen u Prednacrtu u delu o nasleđivanju, da se, pored zakona i zaveštanja, kao dva sada važeća osnova za nasleđivanje, zakonski uredi i treći pravni osnov: *ugovor o nasleđivanju*. Taj ugovor bi mogli da međusobno zaključe samo supružnici. Njegova primena u praksi mogla bi da doprinese da se smanji broj čestih sudskih sporova koji obično nastaju posle smrti jednog od supružnika. Zato je opravdano u Prednacrtu predloženo da je ugovor o nasleđivanju ugovor kojim jedno lice ostavlja svoju zaostavštinu ili njen deo u nasleđe svom sagovorniku. On se može zaključiti samo između supružnika u korist dece jednog ili drugog supružnika, njihove zajedničke dece, njihovih usvojenika ili drugih potomaka.

2. Porezi

Dr ZORAN ISAILOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta u Prištini
Kosovska Mitrovica

1. Danas je nedopustivo izgraditi poreski sistem čiji je prevashodni tzv. fiskalni cilj, odnosno jednostavno namicanje neophodnih finansijskih

sredstava za potrebe države, bez obzira kako se primena poreskih zakona reperkutuje na privredu i društvo. S tim u vezi, posebno je važno izboriti se za koncipiranje poreskih sistema kod kojih su optimalno uključeni načela efikasnosti i pravednosti. Pri tome, neophodno je imati u vidu da to nije lako u praksi realizovati, jer se radi o načelima koji su suprotstavljani jedno drugom. Zbog tog donošenja propisa neophodna je velika obazrivost i stručnost koji bi kao rezultat doveli do ostvarenja nužnog kompromisa u okviru egzistiranja više oblika poreza koji čine poreski sistem države.

2. Poreska oblast je karakteristična po tome što u njoj postoje brojna pravila koja ne samo da su podložna čestim izmenama, već su često nejasno formulisana, što otežava njihovu primenu u praksi. Otuda, i prilično jednostavne transakcije nekada postaju sa poreskog aspekta, poreski zahtevne i komplikovane. Zbog toga, smatramo da je krajnje vreme za donošenje Zakona o poreskom savetovanju. Pomenuti propis bi u praksi omogućio stručno savetovanje poreskih obveznika, njihovo pravovremeno ispunjavanje poreskih obaveza i sigurnost u planiranju privrednih i investicionih poduhvata. U praksi savetnikova posrednička uloga u odnosu između države i poreskog obveznika će štititi državne finansije, smanjujući utaju poreza, ali i obezbediti poreske uštede obveznicima.

3. Kratkotrajna neuspešna primena Zakona o umanjenju neto prihoda lica u javnom sektoru je pokazala da se brojni opravdani problemi države ne mogu rešavati poreskim zakonima bez obzira da li se oni tako zvali ili ne. U kontekstu izloženog ističemo da i pored brojnih izmena i dopuna zakona o porezima nema suštinskih pokušaja reforme poreskog sistema ni novi vidni koncept koji se želi ostvariti u praksi. Umesto toga, namera novih poreskih rešenja je da omoguće premošćenje akutne potrebe smanjenja visokog budžetskog deficita i izgleda dobijanje vremena za neku buduću poresku reformu, čiji koncept za sada izgleda nije projektovan od relevantnih faktora naše Republike.

4. Oporezivanje imovine u Srbiji posebno dobija u značaju sa pojavom ekonomske krize, koju prati nedostatak sredstava Republike da iz budžeta (davanjem transfernih sredstava), finansira jedinice lokalne samouprave. Po našoj oceni najteže pitanje koje kod ovog poreza treba rešiti jeste utvrđivanje osnovice. U praksi dugo vremena ona je bila podcenjena i nije održavala ekonomsku snagu poreskog obveznika. S tim u vezi, ukazala se potreba reforme propisa u ovoj materiji. Konkretno, zakonodavac je pokušao da donošenjem novih propisa ide u pravcu približavanja osnovice stvarnoj ekonomskoj snazi obveznika s istovremenom potrebom da ti procesi ne dovedu

do drastičnog opterećenja obveznika u odnosu na raniji period. Dakle, neophodno je bilo postepeno i obazrivo povećati ovaj porez u uslovima značajnog pada standarda širokih slojeva ljudi. Nažalost, u praksi to nije bila folozofija kod brojnih jedinica lokalne samouprave, što je kod osiromašenih građana izazvalo izlive jakog nezadovoljstva. S tim u vezi, u narednom periodu je neophodno založiti se za proširenje obuhvata porezom građana i pravnih lica koji do sada neopravdano nisu evidentirani kao poreski obveznici, kako bi se doslednije poštovalo ustavno načelo opštosti i ravnomernosti plaćanja, što će omogućiti izdašnije prihode od ovog poreskog oblika.

5. Poreske olakšice na porez na dohodak fizičkih lica i na porez na dobit pravnih lica dovode do smanjenja budžetskih prihoda zbog neplaćanja poreza, umanjenja poreske osnovice i dr. S druge strane, privilegovanjem određenih subjekata remete se tržišni uslovi i komplikuje ubiranje i kontrola poreza, čime se slabi efektivnost i efikasnost fiskalnog sistema i politike. Ključna dilema fiskalnih vlasti u ovom domenu jeste kako uspostaviti kvalitetan stav i mere između poreskih olakšica i subvencija, dotacija i drugih intervencija iz budžeta u cilju postizanja što višeg nivoa konkurentnosti i delotvornosti poreskog sistema. S tim u vezi, po našem mišljenju neophodno je izvršiti naučne i stručne analize, koje bi omogućile pronalaženje preciznih odgovora na pitanja: koje poreske olakšice podstiču ekonomsku efikasnost, da li se njima iskrivljuje poreski sistem, usložnjava poreska procedura i da li navedene olakšice utiču na pravedno plaćanje poreza. Pri tome, neophodno je svom ozbiljnošću imati u vidu verifikovana dosadašnja istraživanja o potrebi svođenja poreskih olakšica na što manju meru.

3. Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža

Dr JELENA PEROVIĆ,

profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr THOMAS MEYER,

šef Programa za pravnu reformu za Južni Kavkaz

1. Načelo savesnosti i poštenja jedno je od osnovnih načela obligacionog prava u zemljama evropsko-kontinentalne pravne tradicije. Srpski Zakon o obligacionim odnosima savesnost i poštenje usvaja kao jedno od svojih fundamentalnih načela, izričito predviđajući da su strane, u zasnivanju

obligacionih odnosa i ostvarivanju prava i obaveza iz tih odnosa, dužne da se pridržavaju načela savesnosti i poštenja.

2. Kad je reč o međunarodnim privrednim ugovorima na koje se primenjuju nacionalna prava zemalja *civil law* sistema ili određena uniformna pravila ugovornog prava, načelo savesnosti i poštenja nalazi svoj konkretan izraz u svim fazama zaključenja i izvršenja ugovora - počev od pregovora pa do prihvata ponude, tokom ispunjenja ugovornih obaveza, kao i u različitim slučajevima prestanka ugovora. I pored razlika koje u pogledu uređenja konkretnih pitanja iz ove oblasti postoje između pojedinih izvora prava, može se zaključiti da je načelo savesnosti i poštenja široko prihvaćeno u uporednom pravu kao jedan od značajnih kriterijuma za odlučivanje u domenu međunarodnih ugovornih odnosa.

3. U uporednom pravu postoje značajne razlike u pogledu pravnog uređenja pregovora za zaključenje ugovora, odgovornosti za prekid pregovora i pravne prirode sporazuma koji se zaključuju u okviru pregovora. Te razlike izražene su kako u domenu zakonskog regulisanja, tako i u stavovima sudske prakse i doktrine uporednog ugovornog prava. Rešenje konkretnog pravnog pitanja iz domena pregovora u prvom redu zavisi od odgovarajućeg merodavnog prava i njegovog generalnog određenja prema mestu i domašaju načela savesnosti i poštenja u pregovorima za zaključenje ugovora.

4. Načelo savesnosti i poštenja dolazi do izražaja i u okviru pravila o zaključenju ugovora. Tako, načelom savesnosti i poštenja inspirisano je shvatanje prema kome je ponudilac, pod određenim uslovima i za određeno vreme, vezan svojom ponudom, što znači da je u obavezi da ponudu održi. Ovo shvatanje, konkretno izraženo kroz princip neopozivosti ponude, prihvaćeno je u srpskom Zakonu o obligacionim odnosima, kao i u određenom broju evropskih zakonodavstava. Pored toga, u srpskom Zakonu o obligacionim odnosima, načelo savesnosti i poštenja u oblasti zaključenja ugovora primenjuje se i u okviru pravila o ugovoru zaključenom pod uslovom. Prema Zakonu, ugovor je zaključen pod uslovom da njegov nastanak ili prestanak zavisi od neizvesne činjenice, ali se smatra da je uslov ostvaren ako njegovo ostvarenje, protivno načelu savesnosti i poštenja, spreči strana na čiji je teret određen, a smatra se da nije ostvaren ako njegovo ostvarenje, protivno načelu savesnosti i poštenja, prouzrokuje strana u čiju je korist određen.

5. U pravnim sistemima koji prihvataju teoriju promenjenih okolnosti, načelo savesnosti i poštenja predstavlja relevantan kriterijum za izmenu ili raskid ugovora po tom osnovu. Tako na primer, prema srpskom Zakonu o obligacionim odnosima, strane se mogu ugovorom unapred odreći pozi-

vanja na promenjene okolnosti, ali samo ako to nije u suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja.

6. Klauzulom o višoj sili ugovorne strane predviđaju pravila koja će se primeniti na ugovor u slučaju kad ispunjenje ugovorne obaveze postane nemoguće iz uzroka za koje nijedna strana ne odgovara. Pri tome, ugovorne strane, na osnovu načela autonomije volje, predviđaju različite modalitete postupanja, koji se kreću od potpunog oslobođenja od odgovornosti i prestanka ugovora, preko privremenog oslobođenja i odlaganja ispunjenja obaveze, pa sve do proširenja odgovornosti i na slučaj više sile, čime se isključuju opšta pravila o oslobođenju od odgovornosti. Ipak, prema srpskom Zakonu o obligacionim odnosima, ispunjenje ugovorne odredbe kojom se odgovornost dužnika proširuje i na slučaj za koji on inače ne odgovara, ne može se zahtevati ako bi to bilo protivno načelu savesnosti i poštenja. Ovakav pristup u pogledu ugovornog proširenja odgovornosti dužnika široko je prihvaćen u uporednom pravu.

7. Klauzule o isključenju i ograničenju odgovornosti predmet su značajnog podozrenja i uzdržanih stavova u uporednom pravu s obzirom da predstavljaju odstupanje od opštih pravila o odgovornosti za štetu koja svoj izvor nalaze u osnovnim moralnim vrednostima i kategorijama. Iz tih razloga, nacionalna prava i izvori uniformnog ugovornog prava ovim klauzulama posvećuju posebnu pažnju, pre svega predviđanjem kriterijuma za njihov poništaj, pri čemu najveći broj pravnih sistema u tom pogledu polazi od načela savesnosti i poštenja.

8. Načelo savesnosti i poštenja posebno dolazi do izražaja u domenu procene savesnosti ugovornih strana, što je jedan od osnovnih kriterijuma za ocenu prava na naknadu štete.

9. Kad je reč o međunarodnoj trgovinskoj arbitraži, potrebno je podvući da mesto arbitraže ima višestruki značaj. Procesno pravo zemlje mesta arbitraže po pravilu se primenjuje na arbitražni postupak supsidijarno, u odsustvu izbora procesnog prava od strane stranaka (kad je reč o institucionalnoj arbitraži, ovo pravo se primenjuje na pitanja koja nisu predviđena pravilima arbitraže, ukoliko strane nisu predvidele drugo procesno pravo). Mesto arbitraže je od posebnog značaja za kontrolu arbitražne odluke s obzirom da je za odlučivanje o tužbi za poništaj arbitražne odluke nadležan sud mesta arbitraže. Mesto arbitraže je od značaja za određenje pripadnosti arbitražne odluke i pitanje njenog priznanja i izvršenja. Sve to upućuje na zaključak da je potrebno da ugovorne strane pažljivo pristupe izboru

mesta arbitraže, uzimajući u obzir sve pomenute posledice koje mesto arbitraže proizvodi na arbitražni postupak i arbitražnu odluku.

10. Standardne arbitražne klauzule međunarodnih institucionalnih arbitraža i model klauzule o ugovaranju *ad hoc* arbitraže izrađene od strane međunarodnih organizacija, izraz su onoga što se na međunarodnom nivou smatra rešenjem koje treba preporučiti. Iz tih razloga, standardne i model klauzule o arbitraži pokazuju se optimalnim rešenjem koje treba imati u vidu prilikom formulisanja arbitražne klauzule u međunarodnim privrednim ugovorima.

5. Osiguranje

Prof. dr PREDRAG ŠULEJIĆ,
član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije

1. Suspenzija ugovora o osiguranju, u odnosu na raskid ugovora zbog neplaćanja premije, manje je pogodno sredstvo za zaštitu interesa ugovornih strana. Osiguranik se stavlja u nepovoljan položaj, jer za određeni period gubi pravo na zaštitu, dok ostaje njegova obaveza plaćanja premije. Reč je o privatnoj kazni koja nije svojstvena ugovornom pravu, gde treba da se dovedu u ravnotežu interesi obeju ugovornih strana.

2. Ukazuje se na značaj transparentnosti provizije brokera osiguranja u evropskom pravu. Za potpunu izvesnost položaja i zaštitu potrošača u odnosu na proviziju koja je, takodje, jedan od aspekata koncepta transparentnosti brokera osiguranja, potrebno je da u regulativi, pored obaveza brokera da informiše klijenta o visini provizije (obelodavanje provizije), budu uređena i čitava grupa drugih pitanja.

3. U vezi sa položajem akatuara osiguranja u pravnim izvorima Srbije, potrebno je da se u budućem zakonu iz materije osiguranja propišu jasni i nedvosmisleni kriterijumi za izbor, odvojeno pravnog lica registrovanog za obavljanje aktuarskih poslova i odvojeno za ovlašćenog aktauara.

4. Zaštita potrošača i zaštita ličnih podataka ne bi smela da ugrozi primenu načela savesnosti i poštenja koje obavezuje ugovorača osiguranja i osiguravača. Potrošač kao ugovorna strana osiguranja nije više dužan da samoinicijativno da osiguravaču prijavi okolnosti od značaja za ocenu rizika koji su potrebni osiguravaču prilikom donošenja njegove odluke da li će ugovor

o osiguranju zaključiti i pod kojim uslovima. Navedena obaveza ugovorača osiguranja ipak ostaje na snazi za one ugovorače koji se bave odredjenom profesionalnom delatnošću, jer oni ne spadaju u »potrošače«. Mora postojati balans između prava na zaštitu privatnosti ugovorača osiguranja i načina na koji osiguravači posluju. Zbog nepoznavanja rizika koji osiguravač treba da preuzme pokriće, premija osiguranja biće skuplja.

6. Banke i bankarski poslovi

*Prof. dr STOJAN DABIĆ,
Međunarodni centar za razvoj
finansijskog tržišta, Beograd*

1. U cilju zaštite korisnika kredita, u skladu sa odgovarajućom Direktivom Evropske unije, usvojen je Zakona o zaštiti korisnika finansijskih usluga. Zakonom o zaštiti korisnika finansijskih usluga zabranjeno je ugovaranje "klizne" kamate na kredite, sa izuzetkom vanrednih okolnosti, u kom slučaju je potrebna saglasnost klijenta banke. Tim Zakonom dozvoljeno je da klijent banke može odustati od ugovora o bankarskoj usluzi u roku od 15 dana od dana zaključenja bez posledica. Iz svoje nadležnosti NB Srbije je propisala efektivnu kamatnu stopu koja obuhvata nominalnu kamatnu stopu i druge troškove bankarskih usluga, čega se poslovne banke moraju pridržavati; Maja meseca 2014. godine NBS je donela dve preporuke vezano za obračun i vraćanje nepravilno obračunate kamate na stambene kredite indeksirane u švajcarskim francima (CHF).

2. U sklopu rasprave o prednacrtu Građanskog zakonika i zastupljenosti bankarskih poslova i poslova sa hartijama od vrednosti u njemu konstatovano je da se u ukupno 72 člana kojima se regulišu bankarski poslovi, nalazi 19 sasvim novih članova u kojima je obrađena materija koja se ne nalazi u postojećem Zakonu o obligacionim odnosima, a da je 12 članova postojećeg Zakona o obligacionim odnosima pretrpelo izmene i dopune u cilju prilagođavanja promenama u bankarskom poslovanju. Oblast hartija od vrednosti je regulisana sa 40 članova, od čega se 6 članova odnosi na novu materiju a 6 članova je pretrpelo izmene i dopune radi usaglašavanja sa postojećem praksom uvođenja Centralnog registra hartija od vrednosti i dematerijalizovanih hartija od vrednosti.

3. U analizi *dosadašnjih* posebnih zakona o bankarskim poslovima i hartijama od vrednosti, utvrđeno je da su oni dobrim delom nerazumljivi, a često, u pojedinim normama, i suprotstavljeni, a time i teško primenljivi u svakodnevnoj pravnoj praksi jer su preuzimani iz različitih pravnih sistema. Na osnovu te analize zaključeno je da je nužno da se u Građanskom zakoniku utvrde principi u koje će nužno morati da se uklapaju svi budući posebni zakoni iz ovih oblasti, bez obzira iz koje zemlje i kojeg pravnog sistema budu "preuzimani". S tim u vezi, a u cilju da Zakonik bude razumljiv a samim tim i na duži period primenljiv, na Sekciji je zaključeno da prethodno u Zakoniku treba jasno definisati pojmove koji se odnose na bankarske poslove i poslove hartija od vrednosti, koji će potom biti ugrađeni u norme Građanskog zakonika.

IV – PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

DIMITRIJE MILIĆ,
advokat iz Beograda

1. U uslovima stvaranja, razvoja i iskorišćavanja informacionih novih tehnologija, telekomunikacija, saobraćaja, rasprostranjenosti i korišćenja interesa, softverske industrije doprinosi se razvoju čovečanstva i razmeni informacija. To je rezultat intelektualnog stvaralaštva što doprinosi socijalnom i ekonomskom razvoju i napretku društva. Zaštita i primena prava intelektualne svojine doprinosi i podstiče takav razvoj. Uloga pravosuđa u tome ima poseban značaj.

2. Poruke Kopaoničke škole prirodnog prava koje su se odnosila na koncentraciju teritorijalne svojine su prihvaćene. Sve sudske sporove u Srbiji u prvom stepenu rešavaju Viši sud u Beogradu i Privredni sud u Beogradu, a u drugom stepenu Apelacioni sud u Beogradu i Privredni apelacioni sud u Beogradu. Katedra se i dalje zalaže za uvođenje dvostepenog rada predmeta prava intelektualne svojine. Specijalizacija sudskih veća, sudija i sudijskih pomoćnika je neophodna pa se po tom pitanju mora posvetiti više pažnje i uložiti više napora i aktivnosti u sudskim postupcima. Predlaže se da se godišnjim rasporedom rada sudova odredi način specijalizacije i edukacije i način saradnje sa Zavodom za intelektualnu svojinu i Pravosudnom akademijom koji moraju biti uključeni u tim aktivnostima.

3. Katedra se zalaže da se ponovo predvidi revizija kao vanredno pravno sredstvo u predmetima prava intelektualne svojine. Pravo intelektualne svojine je deo građanskog prava. Prednacrt građanskog zakonika u Opštem delu predviđa: “objekt subjektivnog prava su ljudske radnje, lična dobra, proizvodi ljudskog duha i uma”. U delu obligacionog prava uređuje i pitanje ugovora, koje su deo autorskog prava. Katedra predlaže da pitanje intelektualne svojine bude regulisano u Građanskom zakoniku na način i u skladu sa savremenim shvatanjima i potrebama društva i nosioca prava intelektualne svojine.

V – PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

*Dr GORDANA STANKOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu*

1. Stanje u procesnom zakonodavstvu karakterišu ishitrena i nedovoljno pripremljena zakonska rešenja, parcijalni zakonodavni zahvati, neusaglašenost pojedinih zakonskih rešenja sa evropskim pravnim standardima, donošenje zakona po hitnom postupku, česte izmene i dopune pojedinih procesnih zakona koje, zbog pojedinih neadekvatnih rešenja, posebno u prelaznim odredbama, često izazivaju probleme u funkcionisanju sudske vlasti i destabilizuju i sudstvo i advokaturu. Učestale intervencije Ustavnog suda povodom procesnih zakona pokazuju da oni, ne samo da nisu bili u skladu sa Ustavom, i pored pozitivnih ocena stranih eksperata, već i da nisu bili pravno perfektni, da je bilo nedostataka u zakonodavnom procesu te da nije zadovoljavajući kvalitet ovih zakona.

2. Tendencija prenošenja sudske vlasti na pripadnike novih pravosudnih profesija u cilju smanjenja budžetskih troškova sudstva, poboljšanja efikasnosti i rasterećenja sudova prevelikog broja predmeta, pokazuje trend poskupljenja usluga koje pružaju nove specijalizovane pravosudne profesije u odnosu na sud što pogađa građane, kao korisnike pravosudnih usluga.

3. I posle više od osam godina rada na legislativnom regulisanju besplatne pravne pomoći još uvek nije donet zakon koji bi omogućio ostvari-

vanje prava na pristup sudu onim korisnicima pravosudnih usluga koji zbog sopstvene finansijske situacije ne mogu da ostvare pravo na pravnu zaštitu.

4. Pravosudnu stvarnost karakterišu različiti vidovi krize. Sudski sistem još uvek ne pokazuje znake zapaženijeg oporavka posle neuspele reforme koja je poljuljala ugled i integritet sudstva i sudija i čije se posledice još uvek osećaju, posebno u vidu enormnih budžetskih izdataka na ime naknade štete izazvane neuspehim opštim izborom sudija koja se dosuđuje sudijama, koji su nezakonito bili lišeni sudijske funkcije.

5. Započeo je proces ostvarivanja prava na suđenje u razumnom roku kao izraz nastojanja da se ostvari pravo na pravično suđenje u okviru samog sudskog sistema. Izmenama na zakonodavnom planu (normiranjem postupka za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku pred sudovima i kroz poveravanje vanparničnih stvari javnim beležnicima) i na sudskom planu (kroz jedinstveni program rešavanja tzv. starih predmeta, posebno u stvarima izvršenja koji je pripremio Vrhovni kasacioni sud) stvorene su pretpostavke za ostvarivanje efikasnosti u pružanju pravne zaštite. Noveliranje Zakona o izvršenju i obezbeđenju i donošenje posebnog Zakona o profesionalnim izvršiteljima mogle bi da budu stvorene normativne pretpostavke za efikasnije sprovođenje postupka izvršenja. Pored privatnih (profesionalnih) izvršitelja koji funkcionišu već više od dve godine, definitivno je započela, posle trogodišnjeg odlaganja, da funkcioniše i javnobeležnička služba za čije uvođenje je godinama pledirala Kopaonička škola prirodnog prava.

2. Međunarodni odnosi i pravda

a) Međunarodno pravo – elementi inostranosti

Dr RODOLJUB ETINSKI,

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu

1. Načelo savesnosti i poštenja je jedno od osnovnih načela kojima se uređuje stvaranje i izvršavanje međunarodnih obaveza. Pored toga, ono je konkretizovano u nizu pravila međunarodnog ugovornog prava, u nekim pravilima drugih grana međunarodnog prava, kao i u standardima koje je ustanovio Međunarodni sud pravde u vezi sa međunarodnim pregovorima. To je jedno od osnovnih načela na kojima se zasniva Organizacija ujedinjenih nacija. Savesnost i poštenje izraženo u načelu *pacta sunt servanda* je

temeljno pravilo izvršavanja međunarodnih ugovora. Pored toga, dobronamernost je prvo pravilo u tumačenju međunarodnih ugovora.

2. De Martensova klauzula u haškim konvencijama o zakonima i običajima ratovanja priznala je pravnokreativni potencijal savesti, tako što je prihvatila da javna savest nameće određena ograničenja zaraćenim stranama u situacijama koje nisu uređene pozitivnim pravnim pravilima. Da bi se svim članovima Ujedinjenih nacija obezbedila prava i koristi iz članstva u Organizaciji, svi članovi treba savesno da ispunjavaju svoje obaveze iz Povelje. Načelo savesnosti i poštenja, kao opšte pravno načelo, obavezuje ne samo države već i međunarodne organizacije.

3. Načelo savesnosti i poštenja u međunarodnom pravu zabranjuje, između ostalog, zloupotrebu prava i prekoračenje ovlašćenja. Ono nameće obavezu poštovanja legitimnih očekivanja, kao i obavezu držanja obećanja. Prigovor protiv nedoslednog ponašanja država (estoppel) i institut prećutnog prihvatanja (acquiescence) imaju osnov u ovom načelu. Savesnim i poštenim izvršavanjem međunarodnih obaveza uspostavlja se poverenje među državama, a uzajamno poverenje čini faktor međunarodnog mira i stabilnosti.

4. Savesnost i poštenje su posebno značajni u pregovorima koji se vode za rešavanje najloženijih i najtežih međunarodnih problema. Naglašavamo značaj standarda savesnosti, koje je ustanovio Međunarodni sud pravde, u vezi sa međunarodnim pregovorima, akoji nalažu svakoj od strana da razmotri interese drugih strana i da ne isključi svaku mogućnost promene svoje pozicije. Progres u međunarodnoj zajednici zasnovan je na kompromisu, a ne na isključivosti.

b) Pravo Evropske unije

Dr RADOVAN VUKADINOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu

1. Harmonizacija materijalnih i procesnih propisa u pravu EU predstavlja trajni proces koji se odvija u državama članicama sa krajnjim ciljem da se subjaktima prava EU omogući lakše i brže sticanje novih subjektivnih prava ili njihovo efikasnije ostvarivanje pred nacionalnim sudskim i izvršnim organima.

2. U oblasti zaštite prava konkurencije Sud pravde EU je kreativnim tumačenjem pojma vanugovorne štete u predmetu Kone i ostali uveo novo subjektivno pravo koje je označio kao pravo na naknadu štete u slučaju tzv. kišobran ili zaštićenih cena kod kartelnih sporazuma i obavezao nacionalne sudove da u postupcima za naknadu štete na novi način tumače pojam adekvatne uzročne veze kao jednog od uslova za naknadu štete.

3. Kroz institute imuniteta, ograničenja kazne i nagodbe, Sud pravde je ustanovio novu praksu u saradnji sa članovima kartela koji su spremni da otkriju podatke i informacije o postojanju i delovanju zabranjenih kartela, ali koja neće uticati na pravo pojedinaca na naknadu štete nastale delovanjem kartela.

4. Navedena tumačenja Suda pravde obavezuje ne samo sudove država članica, već na posredan način i u meri koja je određena SSP-om, i sudove trećih pridruženih država, kao što je Srbija, da u okviru preuzete obaveze na delotvornu primenu i sprovođenje SSP, u materiji zaštite konkurencije i zaštite potrošača usklade svoje tumačenje u istim situacijama.

5. Konstatovano je i da bi načelo primata prava EU u odnosu na nacionalna prava država članica, kao jedno od osnovnih načela čijim se poštovanjem obezbeđuje jedinstvo pravnog sistema EU, trebalo tumačiti i u skladu i okvirima novouvedene klauzule poštovanja nacionalnog identiteta država članica.

6. U oblasti procesnog prava EU konstatovano je da se sve veći značaj daje opštim načelima delotvorne zaštite i ekvivalentne primene procesnih sredstava u državama članicama sa ciljem da se nacionalni sudovi podstaknu na tzv. komunitarni ili usklađeni način tumačenja i primene nacionalnih pravnih sredstava ili da uvode i nova sredstva sa ciljem delotvornije zaštite subjektivnih komunitarnih prava.

7. Predlaže se da se između bivših jugoslovenskih republika uvede neka vrsta zajedničkog izvršnog naslova sličnog evropskom izvršnom naslovu koji bi se primenjivao između bivših sa ciljem da se olakša i ubrza rešavanje brojnih predmeta iz zajedničke države.

8. Konstatovano je da sa istočnoevropskim državama bivšeg Sovjetskog saveza EU razvija poseban oblik saradnje nazvan "istočno partnerstvo", kao odgovor na postojeću ekonomsku i političku krizu, čije bi domete i krajnje ciljeve valjalo istraživati i narednom periodu.

VI – PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

Ustavno pravna pitanja

Dr VLADAN PETROV,

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr MILE DMIČIĆ,

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banja Luci

1. Ustavni identitet čine opšte, univerzalne i posebne, nacionalne pravne vrednosti i načela. Među opštim načelima od ključnog značaja je načelo savesnosti i poštenja. Ono bi trebalo da bude rukovodno načelo u radu najviših državnih institucija. To je pretpostavka za izgradnju ustavne moralnosti i ustavne kulture.

2. Sa ustavnim promenama ne treba žuriti. Da bi se obezbedila ustavna stabilnost potrebno je da se na njima radi s mnogo promišljanja, tako da ustavnopravna nauka popunjava sadržinu čije je okvire prethodno nedvosmisleno odredila mudra državna politika

3. Zadatak ustavnih sudova uopšte, a naročito onih u državama regiona, je postepeno usmeravanje pravnog poretka ka vrednostima utvrđenim u ustavu. Pritom, rad ustavnog suda mora biti utemeljen na principu samogranichenja i rukovođen pokušajem pronalaženja ravnoteže između opštih interesa i individualnih prava.

4. Ustavnosudska kontrola ustavnih promena je nužna i opravdana. Kontrola ustavnosti ustavnih promena (izmena i dopuna ustava) u Republici Srbiji nije samo teorijska hipoteza, već ima svoje utemeljenje u važećem ustavnopravnom poretku.

5. Slobodni i poštenu izbori osnovna su komponenta kompetitivnih izbora, koji jedino vode reprezentativnoj i odgovornoj vlasti, u sistemu koji se zasniva na vladavini prava, podeli vlasti i zaštiti ljudskih parava i osnovnih sloboda. U uslovima predstojeće celovite revizije izbornog zakonodavstva u Srbiji neophodno je zadržati i dalje razvijati sve kriterijume, koji izbore čine slobodnim i poštenim.

6. Bez nezavisnog sudstva nema vladavine prava, odnosno pravne države. Valjan sastav i način izbora članova pravosudnih saveta je bitan korak u ostvarivanju ovog načela. Idealnog obrasca nema, ali je jasno da ova materija u Ustavu Srbije od 2006. nije adekvatno uređena i zahteva temeljnu reviziju.

7. Pored finansiranja političkih subjekata, zakonom je potrebno regulisati finansiranje aktivnosti koje se odnose na referendum i narodnu inicijativu.

8. Postojanje Vijeća naroda kao institucije za zaštitu vitalnih nacionalnih interesa u Republici Srpskoj je opravdano. Potrebno je preciznije utvrditi pojam vitalnog nacionalnog interesa, utvrditi koji akti mogu biti predmet pokretanja ovog postupka, postupak pojednostaviti i izbeći moguće manipulacije. Od pravilnog regulisanja ovog instituta dobrim delom zavisi i adekvatna zaštita ljudskih prava u Republici Srpskoj i BiH.

AUTORI
I
NASLOVI REFERATA

*pripremljeni za XXVII SUSRET
KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA
(13–17. decembar 2014. god.),
publikovani u četiri toma
časopisa “PRAVNI ŽIVOT”, br. 9–12, 2014. god.*

OSNOVNI REFERAT

Prirodno pravo i načelo savesnosti i poštenja

Prof. Dr Slobodan Perović

Predsednik Udruženja Kopaoničke škole
prirodnog prava – *Universitas iuris naturalis Copaonici*

Prva katedra

PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

1. **Krivično delo ugrožavanja sigurnosti** – dr Đorđe Đorđević, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
2. **Krivična dela terorizma u Krivičnom zakoniku Srbije nakon Novele iz 2012. godine** – dr Nataša Delić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Tiranoubistvo** – dr Jovan Ćirić, Institut za uporedno pravo, Beograd.
4. **Ubistvo u krivičnom pravu SR Nemačke** – dr Dragan Jovašević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
5. **Sloboda javnog okupljanja i aktivnosti policije MUP RS na zaštiti prava na život i drugih vrednosti** – dr Željko Nikač, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.

6. **Multidisciplinarni pristup u kontroli razbojništva** – dr Branislav Simonović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i dr Mile Šikman, profesor Visoke škole unutrašnjih poslova, Univerzitet u Banjoj Luci.
7. **O pojmu umišljaja u engleskom krivičnom pravu** – Mr Ivan Đokić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednici: Prof. dr Miroslav Đorđević; dr Đorđe Đorđević, profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu.

2. Zdravlje

1. **Promene u shvatanju klauzule savesti kod pružanja zdravstvenih usluga** – dr Hajrija Mujović-Zornić, naučni savetnik Instituta društvenih nauka, Beograd.
2. **Dužnosti pacijenta – Evropski i anglosaksonski pravni sistem** – dr Marta Sjeničić, naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu i Dragana Marčetić, sudija Prvog osnovnog suda u Beogradu.
3. **Biomedicinska istraživanja i klinički ogledi na fetusima** – dr Vesna Klajn-Tatić, naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu i Milan M. Marković, istraživač saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu i doktorand Univerziteta u Gracu (Austrija).
4. **Jedan aspekt liječničke greške – odgovornost specijalizanata** – dr Blanka Ivančić-Kačer, asistentica na Pomorskom fakultetu Sveučilišta u Splitu.
5. **Pristanak na lečenje i lečenje bez pristanka** – primarijus dr Ivana Stojanović, specijalista patolog i citopatolog, Institut za patologiju, Klinički centar – Niš.
6. **Izbor kontrolne intervencije u medicinskim istraživanjima u regulativi nove Deklaracije iz Helsinkija** – dr Dragica Živojinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
7. **Potreba za osnivanje posebnog fonda za lečenje naših građana u inostranstvu** – dr Ljubomir Kecman, kardiolog i pravnik, član Udruženja za medicinsko pravo Srbije.

Urednici: Prof. dr Jakov Radišić, dr Hajrija Mujović-Zornić, naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.

3. Ekologija

1. **Pravni aspekt borbe protiv korupcije u oblasti zaštite životne sredine** – mr Gordana Petković, viši savetnik Ministarstva poljoprivrede i zaštite životne sredine Republike Srbije i mr Slobodan Prošić, ministar savetnik Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije.

2. **Pravo na zdravu životnu sredinu** – prof. dr Branko Vučković, predsjednik Osnovnog suda u Kotoru i prof. dr Vesna Vučković, sudija Upravnog suda Crne Gore.
3. **Međunarodno vodno pravo i odgovornost za štete** – dr Dragoljub Todić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd i Tina Janjatović, Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine, Beograd.
4. **Odgovornost za štetu u životnoj sredini** – dr Mirjana Drenovak-Ivanović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **NATO bombardovanje SRJ i njegov uticaj na kršenje ekoloških prava građana Republike Srbije** – dr Dragan Bataveljić, profesor Pravnog fakulteta Univerzitet u Kragujevcu i mr Borislav Galić, JKP “Gradska čistoća”, Beograd.
6. **Zaštita šuma od požara u zakonodavstvu Crne Gore** – Miodrag Radunović, savjetnik u Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore i Dragan Otašević, savjetnik u Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore.
7. **Odgovornost za štete prouzrokovane zagađivanjem mora pogonskim (brodskim) gorivom** – dr Jelena Nikčević-Grdinić, profesor Fakulteta za pomorstvo, Kotor, Univerzitet Crne Gore.
8. **Zaštita prirode u Republici Srbiji** – Dragiša Gajić, viši savetnik za zakonodavno-pravne poslove u bivšem Saveznom sekretarijatu za rad, zdravstvo i socijalno staranje.

Urednik: mr Gordana Petković, viši savetnik Ministarstva poljoprivrede i zaštite životne sredine Republike Srbije.

4. Sport

1. **Pravna regulativa na nivou EU u funkciji organizovanja i upravljanja u sportu** – dr Edita Kastratović, profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.
2. **Gradanskopravni aspekt promjene državljanstva sportaša** – dr Hrvoje Kačer, profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, predsednik Hrvatskog društva za športsko pravo.
3. **Ostvarivanje načela odvojenosti sporta od politike** – dr Dejan Šuput, docent Fakulteta za sport, Beograd.
4. **Nasilje u sportu i medijska praćenost** – dr Božidar Otašević, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije i mr Jadranka Otašević, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
5. **Sportski agenti** – dr Miodrag Mićović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
6. **Zakonska regulativa Republike Srbije u funkciji očuvanja zdravlja i života sportista** – dr Zoran Mašić, profesor Visoke škole za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd; dr Nina Đukanović, docent Fakulteta za fizičku kulturu i menadžment u sportu i dr Žarko Kostovski, profesor Fakulteta za fizičku kulturu, Skoplje.

7. **Bezbednost i zdravlje sportista u Republici Srbiji** – dr Dalibor Kekić, docent i dr Dane Subošić, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.

Urednik: dr Edita Kastratović, profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.

Druga katedra

PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

1. **Osnovni problemi u primeni novog Zakonika o krivičnom postupku Srbije i kako “reformisati reformu” srpskog krivičnog procesnog prava** – dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Kazna kao instrument državne reakcije na kriminalitet i predstojeće izmene u Krivičnom zakoniku Srbije** – dr Dragana Kolarić, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
3. **Činjenična prekoračenja optužbe** – dr Vanja Bajović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Postupak pred Međunarodnim krivičnim sudom** – dr Božidar Banović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i Višnja Milekić, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
5. **Tužilačko-policijski koncept otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela u Bosni i Hercegovini** – akademik Miodrag N. Simović, potpredsjednik Ustavnog suda BiH i profesor Pravnog fakulteta u Banjoj Luci i dr Vladimir M. Simović, tužilac Tužilaštva BiH i docent Fakulteta za bezbjednost i zaštitu u Banjoj Luci.
6. **Suzbijanje najtežih krivičnih dela i povreda načela zabrane ponovnog suđenja** – mr Nevena Janković, advokat, Požega i Milan Petrović, zamenik tužioca za ratne zločine, Beograd.
7. **Tajno praćenje i tehničko snimanje lica i predmeta u svijetlu ograničenja osnovnih prava ličnosti** – dr Velimir Rakočević, profesor Pravnog fakulteta, Univerzitet Crne Gore.
8. **Kritički osvrt na radni i obrazovni profil sudskih veštaka u pojedinim oblastima veštačenja** – dr Milan Žarković, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd; mr Ivana Bjelovuk, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd i Ana Borović, Osnovni javni tužilac u Pančevu.

Urednik: dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

2. Sloboda ličnosti

1. **Šta je potrebno menjati u Ustavu Srbije u oblasti porodično-pravnih odnosa** – dr Olga Cvejić-Jančić, profesor Fakulteta za evropske pravne i političke studije, Univerzitet Educons, Novi Sad.
2. **Utvrđivanje porekla deteta – između biološke istine i stabilnosti** – dr Zoran Ponjavić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
3. **Zaštita prava na poštovanje porodičnog života** – dr Dušica Palačković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i Sanda Ćorac, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Ka odgovornoj populacionoj politici** – dr Mirjana Rašević, naučni savetnik Instituta društvenih nauka, Beograd.
5. **Evropski koncept prava deteta** – dr Olga S. Jović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
6. **Izazovi ljudskih prava u odnosu na životne zajednice lica istog pola** – Melanija Jančić, asistent Fakulteta za pravne i političke studije, Univerzitet Educons, Novi Sad.
7. **Razvod braka u Srbiji *de lege ferenda*** – dr Dragan Pantić, advokat u Velikom Gradištu.

Urednik: dr Olga Cvejić-Jančić, profesor Fakulteta za evropske pravne i političke studije, Univerzitet Educons, Novi Sad.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

1. **Unapređenje modela inspeksijskog nadzora u Republici Srbiji** – dr Dobrosav Milovanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i dr Dragan Vasiljević, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
2. **Upravni sud – funkcionisanje i pravci razvoja** – Jelena Ivanović, predsednik Upravnog suda.
3. **Human rights policy of the European Union and a disregarded issue: good faith** – Prof. Dr. Zehra Odyakmaz, Mevlâna (Rumî) University, Dean of Faculty of Law; Prof. Dr. Bayram Keskin, Ministry of Environment and Urban Planning; Oğuzhan Güzel, Mevlâna (Rumî) University Faculty of Law.
4. **Proces regulacije pravnog statusa javnih i državnih službenika u Republici Makedoniji (2000–2015)** – dr Borče Davitkovski, profesor i dekan Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi”; dr Ana Pavlovska-Daneva, profesor Pravnog fakultet “Justinijan Prvi” i dr Elena Davitkovska, docent Ekonomskog instituta, “Sv. Ćirila i Metodija” Skoplje, Makedonija.
5. **Novija upravno-sudska praksa u upravnom sporu** – Ljubodrag Pljakić, sudija Vrhovnog kasacionog suda, u penziji.
6. **Lokalni službenički sistem – profesionalizacija lokalne uprave** – dr Zorica Vukašinović-Radojičić, docent Kriminalističko-policijske akademije, Beograd i mr Zorica Urošević, Gradska uprava za inspeksijske poslove Grada Novog Sada.

7. **Aporije zakona o upravnom postupku** – dr Predrag Dimitrijević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
8. **Predmet upravnog spora** – dr Zoran Lončar, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
9. **Postupak zaštite prava u Zakonu o javnim nabavkama** – Saša Varinac, predsednik Republičke komisije za zaštitu prava u postupcima javnih nabavki.
10. **Plan integriteta – efikasan instrument prevencije korupcije** – dr Aleksandra Rabrenović, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
11. **Pravosnažnost u upravnom procesnom pravu** – mr Vesna Čogurić, sudija Upravnog suda Srbije.

Urednici: prof. dr Dragoljub Kavran; dr Dobrosav Milovanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Treća katedra

PRAVO NA IMOVINU

A. Opšta pitanja – kodifikacije

1. **Kodifikacija građanskog prava u Republici Srpskoj** – Akad. prof. dr Vitomir Popović, dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.
2. **Načelo savesnosti i poštenja u ugovornom pravu Republike Makedonije** – dr Gale Galev, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi” u Skoplju i dr Jadranka Dabovik-Anastasovska, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi” u Skoplju, R. Makedonija.
3. **Pravo na dostojanstvo ličnosti u Prednacrtnu Građanskog zakonika Republike Srbije** – dr Branko Morait, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.
4. **Zaštita ustavnih vrednosti u građanskom pravu kroz načelo dobre vere** – dr Boštjan Tratar, generalni državni pravobranilac Republike Slovenije, Ljubljana, i docent Fakulteta za državne i evropske studije.
5. **Sto sedamdeset godina Građanskog zakonika za Knjaževstvo Srbsko i njegova uloga u evropskoj pravnoj tradiciji** – dr Vladimir Vuletić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Državina u nacrtu Evropskog građanskog zakonika i u Prednacrtnu Građanskog zakonika Srbije** – dr Nina Planojević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
7. **Još jednom o zadužbinarstvu** – Jelena Borovac, sudija Vrhovnog kasacionog suda.
8. **Prilog o dva termina u Prednacrtnu Građanskog zakonika Republike Srbije** – dr Radomir Prelević, advokat u Podgorici.

B. Svojina

1.a. Svojina i druga stvarna prava

9. **Javna svojina i srodni oblici** – dr Rajko Jelić, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu.
10. **Restitucija i eksproprijacija** – Vladimir Todorović, mr Siniša Rajić i Danijela Kožul, Agencija za restituciju Republike Srbije, Beograd.
11. **Nepravedni zakoni – nacionalizacija i restitucija** – Đurđe Ninković, advokat u Beogradu.
12. **Komasacija i urbana komasacija** – Mirjana Vulić, pomoćnik direktora JP “Preduzeće za izgradnju grada Kragujevca”.
13. **Vrste zemljišnog duga** – Aleksandra Pavićević, asistent Pravnog fakulteta u Kragujevcu.
14. **Eristička dijalektika u konceptu evrohipoteke** – Srđan Stojilković, sudijski saradnik Privrednog suda u Požarevcu.
15. **Načelo pouzdanja u katastar nepokretnosti** – dr Jasmina Vukotić, docent Univerziteta Privredna akademija, Novi Sad.

1.b. Svojina i nasleđe

16. **Brodsko zaveštanje u srpskom pravu i u uporednom pravu** – Miloš Stanković, asistent Pravnog fakulteta u Beogradu.
17. **Razgraničenje ugovora o nasleđivanju od drugih pravnih poslova** – Tamara Đurđić-Milošević, asistent Pravnog fakulteta u Kragujevcu.
18. **Naslednopravne posledice rođenja deteta začetog biomedicinski potpomognutom oplodnjom** – dr Jelena Vidić-Trninić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu i Novak Krstić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

C. Ugovor i odgovornost za štetu

19. **Klauzula o potpunosti isprave (Entire Agreement Clause)** – dr Goran Koevski, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi”, Skoplje, Republika Makedonija.
20. **Odgovornost javnih beležnika u srpskom građanskom pravu** – dr Marija Karanikić-Mirić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
21. **Nemoralni ugovori i odgovornost za štetu** – dr Osman Kadriu, profesor FON Univerziteta, Skoplje.
22. **Elektronski ugovori, načelo savesnosti i poštenja i odgovornost provajdera usluga** – dr Igor Kambovski, profesor Pravnog fakulteta, FON Univerzitet, Skoplje, Makedonija.
23. **Esej o rušljivim ugovorima** – dr Igor Vujović, docent Pravnog fakulteta Slobomir P univerziteta, Bijeljina, Republika Srpska.
24. **Ustupanje potraživanja ugovorom – cesija** – Marko Perović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

25. **Sankcija nepravilnosti klauzula opštih uslova formularnih ugovora** – mr Zoran Vuković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
26. **Poreklo ugovora o delu** – Miroslav Đorđević, Institut za uporedno pravo, Beograd.
27. **Zastupništvo u rimskom i srednjovekovnom pravu** – dr Velisav Marković, profesor i dr Slobodan Martinović, docent Univerziteta Singidunum, Poslovni fakultet u Valjevu.
28. **Dejstvo načela akcesornosti ugovora o jemstvu** – Dragana Simanić, sudija Osnovnog suda Zvornik.
29. **Odgovornost za štetu nastalu bacanjem ili prosipanjem nečega iz prostorije** – Vladimir Ilić, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Urednici: Prof. dr Slobodan Perović, predsednik Udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava; prof. dr Miodrag Orlić; dr Oliver Antić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

2. Porezi

1. **Funkcije načela oporezivanja u izgradnji savremenih poreskih sistema** – dr Zoran Isailović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini.
2. **Načelo savesnosti i delatnost poreskih savetnika** – dr Gordana Ilić-Popov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Pravna priroda i elementi legitimizacije instituta “solidarnog poreza”** – dr Predrag Stojanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i Milivoje Lapčević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Sadržaj i pravna priroda poreskih olakšica na porez na dohodak fizičkih lica i na porez na dobit pravnih lica** – dr Srđa Božović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Mediteran u Podgorici.
5. **Poreski status prihoda pravnih lica – nerezidenta** – prof. dr Hasiba Hrustić, direktor Centra za pravna i finansijska istraživanja u Beogradu.
6. **Zaštita načela fiskalne neutralnosti poreza na dodatu vrednost kod oporezivanja prometa putničkih vozila** – dr Miloš Milošević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
7. **Odrednice lojalnosti poreskih obveznika** – dr Marina Dimitrijević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
8. **Primena načela postupanja u dobroj veri u oporezivanju dobiti povezanih lica** – dr Ivana Ljutić, docent Beogradske bankarske akademije i Aleksandar Milanović, Urednik za fiskalni sistem, Paragraf Co. d.o.o., Beograd.
9. **Poreska politika i investicije** – Marko Dimitrijević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

Urednik: dr Zoran Isailović, profesor Pravnog fakulteta u Prištini.

3. Privredna društva

1. **Prinudni otkup akcija – primena i pravna priroda** – dr Zoran Arsić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
2. **Primena prava konkurencije na organe javne vlasti** – dr Dijana Marković-Bajalović, profesor Fakulteta za evropske pravno političke studije “Educons”, Novi Sad.
3. **Posledice vršenja prava akcionara na postavljanje pitanja** – dr Vuk Radović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Vremenski sukob zakona o zaštiti konkurencije** – dr Sanja Danković-Stepanović, profesor Fakulteta političkih nauka.
5. **Korporativizacija javnih preduzeća i nova uloga države kao osnivača** – dr Sonja Bunčić, profesor Fakulteta tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu.
6. **Značaj i perspektiva polaznih principa UN o poslovnom sektoru i ljudskim pravima** – dr Vladimir Savković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.
7. **Da li je Srbiji potreban poseban zakon o franšizingu** – dr Strahinja Miljković, docent Pravnog fakulteta Univerzitet u Prištini, sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici.
8. **Dužnosti kontrolnog društva** – Milja Marić, advokat u Beogradu.

Urednici: dr Mirko Vasiljević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Dragiša Slijepčević, sudija Ustavnog suda Srbije; Miroslav Nikolić, predsednik Privrednog apelacionog suda.

4. Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža

1. **Klauzula poverljivosti u međunarodnim privrednim ugovorima** – dr Jelena Perović, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Good faith purchase of movables in the art market** – Francesca Fiorentini, Associate Professor of Private Comparative Law University of Trieste.
3. **Mesto isporuke robe kao osnov nadležnosti za sporove iz međunarodne prodaje prema pravilima Brisel i Uredbe** – dr Milena Petrović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Idealizam i realizam u priznavanju stranih sudskih odluka** – dr Maja Stanivuković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
5. **The good faith in the cisg from the spyglass of comparative law** – Andrea Borroni, lawyer and a researcher at the Political Science Department “Jean Monnet” of the Second University of Naples.
6. **Ugovor o arbitraži i osporavanje nadležnosti arbitraže** – dr Marija Krvavac, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici.

7. **Međunarodni javni poredak u arbitraži** – dr Dejan Janićijević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i dr Ljubica Nikolić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
8. **Arbitrabilnost sporova u vezi sa klevetom i uvredom u arbitražnom pravu Republike Makedonije** – dr Toni Deskoski, profesor i mr Vangel Dokovski, saradnik, Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi”, Univerzitet “Sv. Kiril i Metodij” Skopje, Republika Makedonija.
9. **Sudska nadležnost u sporovima iz Ugovora o međunarodnoj distribuciji** – mr Jelena Vukadinović, Institut za uporedno pravo, Ekonomski fakultet, Beograd.
10. **Pravičnost i princip najbliže veze u međunarodnom privatnom pravu** – dr Jelena Belović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
11. **Nemogućnost izvršenja ugovora o međunarodnoj prodaji robe i pravne posledice u tom slučaju** – dr Katarina Jovičić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu.
12. **Arbitražni sporazum i treća lica** – Dragica Martinović, pravni savetnik za ugovaranje u Energoprojekt Holding a.d., Beograd.
13. **Novo tendencije u pogledu forme ugovora u međunarodnom arbitražnom pravu** – mr Katica Tomić, Rechtsanwältin BVM, Wien.

Urednici: dr Jelena Perović, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Thomas Meyer, šef Programa za pravnu reformu za Južni Kavkaz.

5. Osiguranje

1. **Suspenzija ugovora o osigrnju zbog neplaćanja premije** – prof. dr Predrag Šulejić, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije.
2. **Transparentnost provizije brokera osiguranja u evropskom pravu** – prof. dr Jovan Slavnić, Univerzitet u Novom Sadu.
3. **Načelo savesnosti i poštenja u plovidbenom osiguranju** – dr Zoran Radović, glavni i odgovorni urednik časopisa “Tokovi osiguranja”, Kompanija “DUNAV osiguranje”, Beograd.
4. **Regulisanje nadležnosti u stvarima koje se odnose na osiguranje po odredbama uredbе EU 1215/2012** – prof. dr Vladimir Čolović, naučni savetnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
5. **Položaj aktuara osiguranja u pravnim izvorima Srbije** – mr Slobodan Ilijić, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije.
6. **Pravna pravila - ekonomski efekti i rizici osiguranja** – dr Radica Šipovac, profesor Univerziteta Privredna akademija, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad.

Urednici: prof. dr Predrag Šulejić, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije; prof. dr Jovan Slavnić, predsednik Udruženja za pravo osiguranja Srbije.

6. Radni odnosi

1. **Smisao i domašaj načela savesnosti i poštenja u zaštiti prava iz radnog odnosa pred arbitražom** – dr Slobodanka Kovačević-Perić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica i dr Goran Obradović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
2. **Međunarodno pravni aspekti zabrane rada maloletnih lica** – dr Lazar Jovevski, docent Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi”, Univerzitet sv. Kiril i Metodi, Skopje.
3. **Osvrt na radnopravnu i zdravstvenu zaštitu trudnica, porodilja i dece** – Anđelka Plavšić-Nešić, dipl. pravnik, Beograd.
4. **Postupak zaštite od zlostavljanja na radu kod poslodavca** – mr Vesna Bilbija, Javno preduzeće “Pošta Srbije”, Radna jedinica poštanskog saobraćaja “Subotica”, Subotica.
5. **Ugovorna odgovornost zaposlenog** – Svetlana Anđelić, “doo Kotlenik-promet”, Lađevci, Kraljevo.
6. **Implementation of the new labor-law institute** – Dr. Zoran Mihajloski, Judge in Appeal Court Skopje and Associate Professor, School of Law, Skopje; Dr. Marko Andonov, Dean and Associate Professor, School of Law, Skopje and Teofil Tomanović, Retired judge in Appeal Court Skopje.

Urednik: dr Branko Lubarda, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

7. Banke i bankarski poslovi

1. **Bankarski poslovi i poslovi sa hartijama od vrednosti u Prednacrtu Građanskog zakonika** – prof. dr Stojan Dabić, Međunarodni centar za razvoj finansijskog tržišta.
2. **Evolucija uloge Evropske centralne banke u uslovima globalne finansijske krize** – dr Srđan Golubović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
3. **Platni promet kao javna funkcija banaka** – Nikola Cicmil, savetnik Agencije “MEDO” Beograd.
4. **Položaj banaka kao hipotekarnih poverilaca** – Predrag Knežević, advokat u Beogradu i dr Žarko Anđelković, profesor Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe u Novom Sadu.
5. **Kastodi poslovanje** – dr Mirjana Knežević, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
6. **Pravni rizik u bankarskom poslovanju** – dr Biljana Petrevska, docent Pravnog Fakulteta “Justinijan Prvi”, Skoplje, Makedonija.
7. **Norveška i finansijska kriza** – dr Jasmina Labudović-Stanković, profesor i dr Nada Todorović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Urednik: prof. dr Stojan Dabić, Međunarodni centar za razvoj finansijskog tržišta, Beograd.

PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

1. **Sticanje i zaštita žigova u upravnom postupku** – Dimitrije Milić, advokat u Beogradu.
2. **Utvrdjivanje konkretne distinktivnosti boje kao predmeta žiga** – dr Božin Vlašković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
3. **Zaštita pronalazaka na osnovu ugovora o saradnji u oblasti patenata** – dr Zoran Miladinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Načini za regulisanje prava intelektualne svojine nastalih u okviru radnog odnosa** – mr Ljubiša Stefanoski, doktorand, rukovodilac u Sekretarijatu za evropska pitanja, Vlada Republike Makedonije i dr Marija Ignjatović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
5. **Zaštita u pravu žiga Evropske unije** – Vladimir Borovac, student doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: Dimitrije Milić, advokat u Beogradu.

PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

1. **Zloupotreba prava stranaka u izvršnom postupku** – Prof. dr Gordana Stanković, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.
2. **Protivizvršenje prema Zakonu o izvršenju Republike Makedonije** – dr Arsen Janevski, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi” u Skoplju, Republika Makedonija i dr Tatjana Zoroska-Kamilovska, profesor Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi” u Skoplju, Republika Makedonija.
3. **Upotreba statističkih podataka u antidiskriminacionim parnicama** – dr Nevena Petrušić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
4. **Obaveštenje trećeg lica o parnici** – dr Ljubica Mandić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, sa sedištem u Kosovskoj Mitrovici.
5. **Povrede službene dužnosti javnog beležnika** – dr Milena Trgovčević-Prokić, predsednik vanparničnog odeljenja i sudske prakse Prvog osnovnog suda u Beogradu.
6. **Notarski zapis bračnog ugovora** – mr Velibor Korać, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

7. **Da li su neizabrane sudije u 2009. godini pravo na naknadu štete protiv države Srbije morale da ostvaruju preko suda** – Vukašin Ristić, predsednik Udruženja pravnika Beograda.
8. **Zabrana iznošenja novih činjenica i dokaza u prvostepenom parničnom postupku** – Branka Babović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
9. **Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici** – dr Vladimir Boranijašević, profesor Pravnog fakulteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici.
10. **Savesnost i poštenje kao načela, u sudskom postupku i odlučivanju** – mr Nikola Glavinče, advokat u Bitolju; doktorand Pravnog fakulteta u Skoplju.

Urednik: dr Gordana Stanković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

2. Međunarodni odnosi i pravde

a) Međunarodno pravo – elementi inostranosti

1. **Načelo savesnosti kao opšte pravno načelo u međunarodnom pravu** – dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu
2. **Tumačenje međunarodnih ugovora kroz rad komisije za međunarodno pravo** – dr Bojan Milisavljević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Promene u međunarodnim odnosima i u politici primene sile** – dr Vladan Jončić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Procena uticaja na životnu sredinu u praksi Međunarodnog suda pravde** – dr Bojana Čučković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Načelo savesnosti i poštovanje međunarodnih ugovora** – dr Zoran Radivojević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
6. **Pravo na vodu** – dr Sanja Đajić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
7. **U očekivanju presude Međunarodnog suda pravde u sporu Hrvatska-Srbija** – dr Stevan Đorđević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, u penziji.
8. **Sukcesija sfr jugoslavije u odnosu na državne arhive** – dr Duško Dimitrijević, direktor i naučni savetnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
9. **Međunarodnopravni aspekt agresije** – dr Jelena Lopičić-Jančić, profesor Fakulteta za diplomatiju i bezbednost, Univerzitet “Union –Nikola Tesla” u Beogradu.
10. **Istorijski zalivi u međunarodnom javnom pravu** – dr Filip Turčinović, profesor Pravnog fakulteta Državnog univerziteta u Banjoj Luci.
11. **Zloupotreba prava na predstavku u postupcima pred Evropskim sudom za ljudska prava** – dr Slavoljub Carić, načelnik Odeljenja za međunarodno pravne poslove Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije.

Urednik: dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

b) Pravo Evropske Unije

1. **Neka pitanja naknade štete u slučaju kartelnih zaštićenih cena u pravu EU** – dr Radovan Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
2. **Imunitet i nagodba u zaštiti konkurencije** – dr Veljko Milutinović, docent Fakulteta za poslovne studije Megatrend univerziteta u Beogradu.
3. **Pravo prodaje evropske unije** – mr Dragan Pavić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Istočno partnerstvo – pregled i perspektive** – dr Jelena Čeranić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci; Institut za uporedno pravo u Beogradu.
5. **Odnos država članica evropske unije prema načelu primata prava evropske unije** – Mirjana Glintić, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
6. **Pravo na delotvoran pravni lek u svetlu novije prakse Suda pravde Evropske unije** – dr Vesna Čorić, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
7. **Evropski izvršni naslov** – dr Nebojša Šarkić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i dr Milan Počuča, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.
8. **Politika zaštite potrošača u EU i u Republici Makedoniji** – dr Goce Galev, profesor FON Univerziteta u Skoplju.

Urednik: dr Radovan Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Šesta katedra

PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

1. **Diritto, e principio di buona fede** – Dr. Rodolfo Sacco, dell'Università di Torino, dell'Accademia dei Lincei più volte dott. h.c., Torino.
2. **Načelo savesnosti i poštenja u svetlu teorije hermeneutičkog pragmatizma** – dr Saša Bovan, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **O zloupotrebi ljudskih prava** – dr Boris Krivokapić, profesor Fakulteta za pravo, javnu upravu i bezbednost, Megatrend univerzitet, Beograd.
4. **Centralni problem interpretacije prava** – dr Zoran Jelić, konsultant, Beograd.
5. **Princip dobre vere u Rolsovoj koncepciji pravde za pojedince** – dr Sanja Đurđić, profesor Fakulteta za pravne i poslovne studije, Novi Sad.
6. **Ljudski karakter u pravnom načelu savesnosti i poštenja** – Refki Tač, advokat u Prizrenu.

7. **Značaj pariskih principa za formiranje nacionalnih institucija za zaštitu ljudskih prava i sloboda** – dr Slavoljub J. Vukićević, profesor i dekan Pravnog fakulteta Univerziteta Sinergija, Bijeljina i mr Sofija Vukićević, asistent Univerziteta Singidunum, Beograd.
8. **Globalno upravljanje i opšte dobro** – dr Marko S. Trajković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i ms Kosta Mitrović, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
9. **Na rubu prava i neprava** – mr Vladimir Bangievski, advokat u Skoplju, Republika Makedonija.
10. **Ko sudi - sud ili sudija** – dr Mirko Bartulović, član Udruženja pravnika Srbije.

Urednici: dr Gordana Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu; dr Saša Bovan, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Đurica Krstić, pravni ekspert UN, Beograd.

Ustavno pravna pitanja

11. **Ustav Srbije od 1888. – delo monarhove i/ili narodne suverenosti** – dr Vladan Petrov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Darko Simović, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd i dr Dragutin Avramović, docent Pravnog fakulteta, Univerzitet u Novom Sadu.
12. **O bosanskohercegovačkoj “nedovršenoj državi”, “podijeljenom društvu” i “narodima bez ustavnog patriotizma”** – dr Mile Dmičić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.
13. **Is the organization of power in the republic of macedonia semi-presidential?** – Prof. Renata Treneska-Deskoska, Ph.D., professor Faculty of Law “Iustinianus Primus” – Skopje.
14. **Dva veka norveškog Ustava – vladavina prava u okrilju Parlamentarne monarhije i državne religije** – dr Marko Stanković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
15. **Ustavnosudska kontrola ustavnih promena u Republici Srbiji** – dr Vladimir Đurić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
16. **Neki aspekti zaštite vitalnih nacionalnih interesa u Republici Srpskoj** – prof. dr Duško Medić, sudija Ustavnog suda Republike Srpske.
17. **Pola vijeka ustavnog sudstva u Crnoj Gori** – Hamdija Šarkinović, sudija Ustavnog suda Crne Gore.
18. **Pravno dejstvo odluka ustavnog suda donijetih u reviziji normativnih akata i sudskih odluka** – dr Dragoljub Drašković, sudija Ustavnog suda Crne Gore.
19. **Kriterijumi slobodnih i poštenih izbora – međunarodni standardi i Srbija** – dr Maja Nastić, docent Pravnog fakulteta u Nišu.

20. **O zloupotrebama ustavotvorne vlasti** – Dr Vladimir Mikić, stručni saradnik Univerziteta u Beogradu.
21. **Zakonsko regulisanje finansiranja političkih aktivnosti** – Savo D. Manojlović, mladi savetnik Ustavnog suda.
22. **Sastav i izbor članova pravosudnih saveta u Bugarskoj, Mađarskoj, Rumuniji i Slovačkoj** – Miloš Stanić, istraživač - pripravnik u Institutu za uporedno pravo u Beogradu.

Urednici: dr Vladan Petrov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Mile Dmičić, profesor Pravnog fakulteta Univeziteta u Banjaluci.

SADRŽAJ

<i>OPŠTE KONSTATACIJE</i>	5
<i>UVODNA REČ</i>	21
<i>PORUKE</i>	61
<i>NASLOVI REFERATA</i>	97

